

Nr 19.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till allmän förfogandelag m. m., dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 18 december 1953 dagtecknad proposition, nr 20, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

1. allmän förfogandelag;
2. allmän ransoneringslag;
3. lag angående tillägg till lagen den 27 november 1953 (nr 688) om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen); samt
4. lag om ändring i rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583).

Lagförslagen är av följande lydelse:

1) Förslag
till
Allmän förfogandelag.

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 2—9 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdags-session, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, varder senast före nästkommande riksdags-sessionens avslutande meddelat förordnande av Konungen upphävt.

Har till följd av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen, äger Konungen med riksdagens samtycke förordna, att vad i 2 § första och tredje styckena samt 3—9 §§ stadgas helt eller delvis skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

Under tid, då bestämmelse i 2—9 §§ äger tillämpning, skola däremot svarande stadganden i 10—49 §§ tillämpas.

2 §.

För att tillgodose behov av förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen, må föreskrift meddelas i enlighet med vad i 3—9 §§ stadgas.

Därjämte må föreskrift enligt 4 § meddelas för beredande av tjänstelokal åt offentlig myndighet eller för annat liknande ändamål samt föreskrift enligt 8 § meddelas för annat ändamål av betydelse för det allmänna än att tillgodose behov som i första stycket avses.

Föreskrift som i första stycket sägs, grundad på förordnande enligt 1 § tredje stycket, må dock meddelas allenast för att tillgodose behovet av förnödenhet, beträffande vilken knapphet eller betydande fara för knapphet uppstått till följd av händelse som där anges.

Om förfogande.**3 §.**

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger föreskriva, att ägare eller innehavare av förnödenhet som avses i 2 § första stycket skall avstå förnödenheten till kronan.

Är förnödenhet, som enligt föreskrift skall avstås till kronan, ej i så berett skick som erfordras för dess användande till det avsedda ändamålet, äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer ålägga ägaren eller innehavaren av förnödenheten att, innan den avstås eller därefter, ombesörja att den undergår nödig beredning i den mån sådan enligt gängse förfarande och ortens sed skulle hava verkställts av ägaren eller innehavaren, om den ej tagits i anspråk av kronan.

Föreskrift enligt denna paragraf må avse jämväl förnödenhet, som efter föreskriftens meddelande frambringas eller tillverkas eller ock införes till riket eller inom riket införes till visst område.

4 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger föreskriva, att ägare eller innehavare av fastighet, gruva, byggnad, järnväg, industriell anläggning, starkströmsanläggning, lageranläggning eller annan anläggning eller av fartyg, motordrivet fordon eller annat transportmedel eller av flytdockor eller lyftkranar eller av gräv- eller lastmaskiner eller andra större arbetsmaskiner, som äro flyttbara, skall ej mindre till kronan upplåta egendomen eller del därav jämte tillhörande inredning eller utrustning än även tåla eller vidtaga erforderlig ändring eller förflyttning av inredningen eller utrustningen.

Har föreskrift meddelats jämlikt föregående stycke om upplåtelse av fastighet eller byggnad, är ägaren eller innehavaren berättigad att få sig anvisat nödigt bostadsutrymme på fastigheten eller i byggnaden, såframt han ej anorstädes förfogar över bostad eller annat icke följer av särskilt stadgande.

5 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger ålägga ägare eller innehavare av fastighet eller gruva, från vilken i 2 § första stycket omförmäld förnödenhet kan utvinnas, ombesörja, att sådan förnödenhet frambringas och, om så erfordras och lämpligen kan ske, beredes för kronans räkning.

6 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger ålägga ägare eller innehavare av fabrik, starkströmsanläggning eller annan anläggning ombesörja, att förnödenhet som avses i 2 § första stycket frambringas, tillverkas, beredes eller istandsättes för kronans räkning.

7 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger ålägga ägare eller innehavare av lageranläggning ombesörja, att förnödenhet som avses i 2 § första stycket lagras för kronans räkning.

8 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger ålägga ägare eller innehavare av järnväg, fartyg, motordrivet fordon eller annat transportmedel ombesörja, att forsling verkställs för kronans räkning.

9 §.

Kan föreskrift varom förmäles i 3 § första eller tredje stycket antagas bliva påkallad rörande viss förnödenhet, äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer, i avbidan på att sådan föreskrift meddelas, förbjudas ägare eller innehavare av förnödenheten att förfoga över densamma (*förfogandeförbud*).

Har ej inom trettio dagar från det förfogandeförbud blev gällande ägaren eller innehavaren förpliktats avstå förnödenheten till kronan, och ingiver han till den som meddelat förbudet ansökan om dess hävande, skall förbudet upphöra att gälla, där ej sådant förpliktande sker inom lika tid från utgången av nämnda trettio dagar eller från det ansökningen därefter ingavs.

10 §.

Har föreskrift meddelats enligt 3, 5 eller 6 §, må ägare eller innehavare av förnödenhet som avses med föreskriften icke förfoga över förnödenheten.

I fall som i första stycket sägs ävensom då förfogandeförbud meddelats, må dock ägaren eller innehavaren behålla eller använda så mycket av förnödenheten, som ej uppenbarligen överstiger oundgängligt behov för honom och den som av honom njuter kost eller stat. Där synnerliga skäl därtill äro, äger dock Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer förbjuda ägare eller innehavare att i någon mån förfoga över förnödenhet, som förvärvats i uppenbart syfte att åter avyttra densamma.

I de fall, där andra stycket första punkten vinner tillämpning, äger Konungen eller myndighet som Konungen därtill förordnar bestämma, huru mycket av förnödenheten som ägare eller innehavare må behålla eller använda. Beslut, varigenom sådan bestämmelse meddelas, skall icke vara avgörande för frågan om lagligheten av åtgärd, som ägaren eller innehavaren dessförinnan vidtagit.

11 §.

I ärende enligt 3—8 §§ äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer förordna, att förnödenhet eller annan egendom skall avstås eller eljest ställas till förfogande eller tjänst utföras icke åt kronan utan åt annan, som därvid bestämmes. Har sådant förordnande meddelats, skall vad i denna lag stadgas om kronan i tillämpliga delar gälla beträffande den, som sålunda sättes i kronans ställe.

12 §.

Vid meddelande och tillämpning av föreskrift enligt 3—9 §§ skall tillses, att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes. Menar någon att föreskrift på grund av särskilda förhållanden för honom medför synnerlig skada eller olägenhet, må han till den som meddelat föreskriften ingiva ansökan om hävande eller ändring därav.

13 §.

Föreskrift varom i 3—9 §§ förmäles må avse alla eller blott vissa ägare eller innehavare av egendom av angivet slag. Föreskriften skall gälla mot ägare eller innehavare, när han fått del därav; dock skall föreskrift rörande förnödenhet, vilken frambringas, tillverkas eller införes efter föreskriftens delgivning, gälla från det förnödenheten frambringats, tillverkats eller införts.

14 §.

Ägare eller innehavare av förnödenhet, som enligt 3 § skall avstås till kronan eller jämlikt 5 eller 6 § frambringats, tillverkats, beretts eller iståndsatts för kronans räkning eller beträffande vilken förfogandeförbud gäller, är pliktig upplägga, förvara och vårda förnödenheten. Kan ägaren eller innehavaren ej tillfredsställande fullgöra vårdnadsplikten, skall han därom ofördröjligen göra anmälan hos länsstyrelsen eller den myndighet, som meddelat föreskriften.

15 §.

Förnödenhet, som enligt 3 § skall avstås eller enligt 4 § upplåtas till kronan eller som enligt 5 eller 6 § frambringats, tillverkats, beretts eller iståndsatts för kronans räkning, skall av ägaren eller innehavaren avlämnas inom tid och på ort, som bestämmes av Konungen eller myndighet som Konungen förordnar. Kan ägaren eller innehavaren ej fullgöra vad sålunda ålagts honom, skall han därom ofördröjligen göra anmälan hos länsstyrelsen eller den myndighet, som meddelat bestämmelser om avlämnandet.

16 §.

Förnödenhet, som enligt 3 § skall avstås till kronan eller som enligt 5 eller 6 § frambringats eller tillverkats för kronans räkning, övergår i kronans ägo, när den avlämnats eller eljest tagits i besittning för kronans räkning.

17 §.

Har beslut i ärende som avses i 3—11 och 15 §§ meddelats av annan än Konungen, må besvär anföras hos Konungen inom tre veckor från det klaganden erhöi del av beslutet; dock skall beslutet lända till efterrättelse utan hinder av anförda besvär, om ej annorlunda förordnas.

Om ersättning m. m.

18 §.

För förnödenhet, som jämlikt 3, 5 eller 6 § ställes till kronans förfogande av annan än återförsäljare, utgår ersättning med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återanskaffning av sådan förnödenhet. Avstås förnödenheten av återförsäljare, lämnas ersättning med belopp som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid återanskaffning och återförsäljning av sådan förnödenhet.

Upplåtes egendom jämlikt 4 § till begagnande av kronan, lämnas skälig ersättning för den för upplåtaren förlorade avkastningen eller nyttan. Har egendomen lidit skada eller avsevärd försämring, utgår skälig ersättning jämväl härför.

Har ändring eller förflyttning vidtagits beträffande inredning eller utrustning av egendom, som upplåtits enligt 4 §, må, efter vad skäligt finnes, ersättning lämnas för den kostnad upplåtaren till följd därav fått vidkännas samt för skada eller avsevärd försämring, som genom åtgärden kan hava åsamkats förnödenheten.

För tjänst, som enligt 6, 7 eller 8 § utföres för kronans räkning, utgives ersättning efter vad finnes skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid utförande av sådan tjänst.

Har ägare eller innehavare enligt 14 § upplagt, förvarat eller vårdat förnödenhet, må han därför åtnjuta ersättning; och skall i fråga om sådan

ersättning gälla vad i fjärde stycket är stadgat. Skall förnödenhet avlämnas på annan ort än den där förnödenheten finnes, må ägaren eller innehavaren för förnödenhetens forsling till orten för avlämnandet åtnjuta ersättning efter samma grund.

19 §.

I den mån på förhand lämpligen kan bestämmas pris, efter vilket ersättning enligt 18 § bör utgå, skall taxa på nämnda pris upprättas. I taxa upptages pris med belopp, som bestämmas med tillämpning av de i 18 § angivna grunderna och med hänsyn till föreliggande omständigheter vid tiden för taxans upprättande. Taxa skall gälla för riket eller för visst område av riket.

Taxa upprättas av riksvärderingsnämnden. Gäller enligt lag om prisreglering visst pris, skall så anses som om priset varit upptaget i taxa; dock skall priset icke gälla som taxepreis för annat område av riket eller i vidare mån än priset är gällande enligt lag som nyss sagts.

Gäller taxepreis för förnödenhet eller annat, som avses i 18 §, skall ersättningen därför utgå efter nämnda pris. Skulle tillämpningen av taxepreiset på grund av särskilda omständigheter innefatta obillighet, må ersättningen dock av riksvärderingsnämnden bestämmas till högre belopp. Vid förfoganden enligt 5—8 §§ skall tillämpning av taxepreis alltid anses innefatta obillighet, därest den som drabbas av förfogandet icke genom taxepreiset erhåller ersättning för sina nödvändiga kostnader.

Över riksvärderingsnämndens beslut enligt denna paragraf må klagan ej föras.

20 §.

Ersättning skall bestämmas med hänsyn till föreliggande omständigheter och gällande taxor vid följande tidpunkter, nämligen

om förnödenheten avståtts på grund av föreskrift enligt 3 § första stycket, då föreskriften meddelades,

om förnödenheten på grund av föreskrift enligt 3 § andra stycket undergått beredning, då beredningen fullbordades,

om förnödenheten avståtts på grund av föreskrift enligt 3 § tredje stycket, då frambringandet, tillverkningen eller införandet skedde,

om förnödenheten frambringats på grund av åläggande enligt 5 §, då frambringandet skedde eller, om den jämlikt åläggandet därjämte undergått beredning, då beredningen fullbordades,

om förnödenheten frambringats, tillverkats, beretts eller iståndsatts på grund av åläggande enligt 6 §, då frambringandet, tillverkningen, beredningen eller iståndsättandet skedde, samt

om ändring eller förflyttning vidtagits enligt 4 § eller forsling verkställdes enligt 8 eller 15 § eller annan tjänst utfördes enligt 7 eller 14 §, då tjänsten utfördes.

21 §.

Skall förnödenhet jämlikt 3, 5 eller 6 § ställas till kronans förfogande, och möter ej genom ägarens eller innehavarens förvällande hinder att förnödenheten tages i besittning för kronans räkning, står kronan faran för att förnödenheten av våda förstöras, försämrans eller minskas.

22 §.

Häves förfogandeförbud eller upphör det eljest att gälla utan att förnödenheten avstås till kronan, och har förnödenheten lidit skada till följd av förfogandeförbudet, skall kronan lämna skälig ersättning för skadan.

23 §.

Ersättning, som skall utgå efter taxa, fastställles till beloppet av den myndighet, som Konungen bestämmer.

Ersättning, som icke skall utgå efter taxa, bestämmes av de lokala värderingsnämnder, som omförmälas i rekvisitionslagen, i följande ordning:

1) ersättning för hästar och hästfordon, som avstås enligt 3 §, jämte tillbehör och foder bestämmes av hästvärderingsnämnd;

2) ersättning för motordrivna fordon, släpfordon och efterfordon, som avstås enligt 3 §, jämte tillbehör bestämmes av bilvärderingsnämnd; samt

3) ersättning för fartyg, som avstås enligt 3 § eller upplåtes enligt 4 §, jämte utrustning bestämmes av fartygsvärderingsnämnd eller, där fartyg skall avlämnas på ort utanför marindistrikt och Konungen ej för visst fall annorlunda förordnar, av allmän lokal värderingsnämnd.

Den värderingsnämnd, som enligt vad ovan sagts har att bestämma ersättning för viss egendom, bestämmer jämväl den särskilda ersättning enligt 18 § andra, tredje och femte styckena, som hänför sig till samma egendom.

Annan ersättning än nu sagts bestämmes av allmän lokal värderingsnämnd.

Utan hinder av vad sålunda stadgats må på båda parternas skriftliga begäran fråga om ersättning, som icke skall utgå efter taxa, upptagas omedelbart av riksvärderingsnämnden.

I lokal värderingsnämnds beslut må kronan och enskild sakägare samt i beslut av myndighet, som i första stycket sägs, enskild sakägare söka ändring hos riksvärderingsnämnden inom tre veckor från det klaganden fick del av beslutet. Med enskild sakägare avses i detta stycke jämväl den som enligt 11 § satts i kronans ställe.

Över riksvärderingsnämndens beslut enligt denna paragraf må klagan ej föras.

24 §.

När ersättningsbelopp bestämts genom beslut, varöver den ersättningskyldige äger klaga, skall, sedan tiden för överklagande gått till ända och om annat icke följer av bestämmelserna i 25 §, det fastställda beloppet eller, om beslutet överklagats av den ersättningskyldige, den del av beloppet som icke omfattas av överklagandet genast utbetalas till den ersättningsberättigade.

Har ersättningsbelopp bestämts genom beslut, varöver den ersättningskyldige ej äger klaga, skall, om annat icke följer av bestämmelserna i 25 §, ersättningen i den mån den icke tidigare gäldats genast utbetalas till den ersättningsberättigade.

Fullgör ej den, som enligt 11 § satts i kronans ställe, honom åliggande skyldighet att gälda ersättning, som bestämts enligt 23 §, är kronan pliktig att på ansökan av den till ersättning berättigade genast gälda ersättningen.

25 §.

Har någon till säkerhet för fordran panträtt i förnödenhet, som avstås till kronan, äger han, ändå att fordringen ej är till betalning förfallen, framför ägaren rätt att ur ersättningsbeloppet utfå sin fordran. Detsamma skall gälla i fråga om den som har rätt att kvarhålla förnödenheten till säkerhet för förfallen fordran.

Ersättningsbelopp för förnödenhet, som är utmätt, skall, om borgenären det yrkar, utgivas till utmätningssmannen. Avser ersättningsbeloppet förnö-

denhet, som satts i kvarstad eller under skingringsförbud, skall beloppet, där part det begär, utgivas till överexekutor; och har denne att med beloppet förfara på sätt i 186 § utsökningslagen är för där avsett fall stadgat.

Om uppgiftsskyldighet.

26 §.

Det åligger envar att, i den mån Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer det föreskriver, lämna uppgift huruvida och i vilken myckenhet han innehar eller i vilken omfattning han frambringat, tillverkat, berett eller iståndsatt förnödenhet som avses i 2 § första stycket.

27 §.

För kontroll av riktigheten och fullständigheten av uppgifter, som infordrats jämlikt 26 §, är uppgiftsskyldig pliktig att på anfordran av länsstyrelse eller polismyndighet eller av annan myndighet som Konungen bestämmer tillhandahålla myndigheten eller dess ombud handelsböcker och andra affärshandlingar.

28 §.

Länsstyrelse, polismyndighet och annan myndighet som Konungen bestämmer samt ombud för sådan myndighet äga för det i 27 § angivna syftet undersöka kontor, fabrik, butik, serverings- och lagerlokal, ladugård och annan lägenhet, varöver den uppgiftsskyldige förfogar.

29 §.

Vad som med stöd av bestämmelserna i 26—28 §§ inhämtats må ej yppas i vidare mån än som erfordras för att vinna det med bestämmelserna avsedda ändamålet.

30 §.

Har någon underlåtit att fullgöra uppgiftsskyldighet, som åligger honom enligt 26 §, eller att efterkomma anfordran enligt 27 § eller har någon vägrat att lämna myndighet eller dess ombud tillträde för verkställande av kontroll i fall varom i 28 § sägs, må länsstyrelse eller annan myndighet som Konungen bestämmer förelägga den försumlige lämpligt vite.

Länsstyrelse äger utdöma vite enligt denna paragraf.

Om straff m. m.

31 §.

Var som uppsåtligen i strid mot föreskrift, som meddelats med stöd av denna lag, förfogar över, undansticker, skadar eller förstör förnödenhet eller annat som föreskriften avser, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Till enahanda straff dömes den som uppsåtligen åsidosätter vad på honom ankommer för att fullgöra föreskrift eller bestämmelse, som meddelats med stöd av 3—8 §§, eller som uppsåtligen underlåter att fullgöra honom enligt 14 eller 15 § åliggande skyldighet.

32 §.

Den som uppsåtligen underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet varom förmåles i 26 §, straffes med dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

33 §.

Lämnar någon uppsåtligen vid fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 26 § osann uppgift, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

34 §.

Har brott varom förmåles i 31—33 §§ icke förövats i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte och är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som ringa, dömes till dagsböter.

35 §.

Är brott som i 31—33 §§ sägs med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall dömas till fängelse eller till straffarbete i högst två år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen avsett betydande myckenhet av förnödenhet eller om gärningsmannen begagnat vilseledande bokföring eller gärningen eljest varit av särskilt farlig art.

36 §.

Förövas gärning som i 31—33 §§ sägs av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år eller dagsböter.

37 §.

Var som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att efterkomma anfordran enligt 27 §, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

38 §.

Bryter någon uppsåtligen eller av oaktsamhet mot vad i 29 § är stadgat, dömes, där han ej för brottet är underkastad ansvar enligt allmän strafflag, till dagsböter eller fängelse.

39 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmåles i 31—33 samt 35—37 §§, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, därest ej omständigheterna göra sannolikt att brottet skett utan hans vetskap och vilja. I fall som här avses må straffet ej sättas högre än fängelse i sex månader, där icke tillämpning av reglerna i 3 kap. 4 § strafflagen leder till strängare straff.

40 §.

Har någon förövat gärning, som enligt 31—36 §§ är belagd med straff, skall, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, egendom, som i samband med gärningen mottagits eller genom gärningen undanhållits, förklaras förverkad till alla delar eller, om synnerliga skäl därtill giva anledning, till allenast viss del. Utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, skall i stället värdet förklaras förverkat. Äger eller innehar gärningsmannen ytterligare förråd av den förnödenhet gärningen avsett, må jämväl efter ty skäligt prövas sådana förråd förklaras förverkade. Föreligger särskild anledning därtill, må även förråd av andra förnö-

denheter, beträffande vilka föreskrift meddelats enligt 3—9 §§ och som ägas eller innehavas av gärningsmannen, förklaras förverkade.

Förklaras förnödenhet förverkad, skall jämväl emballage eller kärl, vari den förvaras, förklaras förverkat.

41 §.

Förverkat gods skall försäljas mot skälig betalning och under iakttagande av de föreskrifter, som må gälla för överlåtelse av förnödenhet av det slag varom fråga är.

Har beslag lagts på egendom, som kan antagas bliva förverkad, och är den underkastad förskämning eller snar förstörelse eller annan nedgång i värdet, må den genast försäljas under iakttagande av bestämmelserna i första stycket, och skall så alltid ske om ägaren begär det. Uppskattas egendomens värde till etthundra kronor eller mera och har ej försäljning påkallats av ägaren, skall dock tillstånd till försäljningen sökas hos den domstol som har att upptaga frågan om egendomens förverkande. Domstolen må utan ägarens hörande meddela beslut om egendomens avyttring.

Köpeskilling, som influtit vid avyttring enligt föregående stycke, skall intill dess frågan om förverkande blivit slutligen avgjord mot ränta insättas i bank.

42 §.

Brott varom förmåles i 38 § må ej åtalas av allmän åklagare utan att målsägande angivit det till åtal. Skall brottet straffas efter allmän strafflag, gäller vad där stadgas i fråga om rätt till åtal.

43 §.

Värdet av förverkad egendom tillfaller kronan.

Särskilda bestämmelser.

44 §.

Vägrar eller försummar någon att behörigen eller i rätt tid avlämna förnödenhet, som jämlikt 3 § skall avstås eller jämlikt 4 § skall upplåtas till kronan eller som jämlikt 5 eller 6 § frambringats, tillverkats, beretts eller iståndsatts för kronans räkning, äger polismyndighet uttaga förnödenheten.

45 §.

Har föreskrift om avstående av förnödenhet jämlikt 3 § ännu ej blivit gällande mot ägaren eller innehavaren vid tid, då tillämpning av paragrafens bestämmelser i det hänseende varom fråga är upphör, är föreskriften utan verkan. Föreskrift enligt någon av 4—9 §§ gäller ej längre än till tidpunkt, då tillämpningen av paragrafen i det hänseende varom fråga är upphör, där ej annat följer av vad i 46 eller 47 § stadgas. I fråga om ersättning, var till någon enligt denna lag är berättigad vid nämnda tid eller för upplåtelse som därefter gäller, skola lagens bestämmelser fortfarande äga tillämpning.

46 §.

Då fastighet, vars jord befunnits uppenbarligen vanhävdad, på grund av föreskrift enligt 4 § upplåtits för drivande av jordbruk, skall upplåtelsen gälla under bestämd tid, dock högst tio år.

När fastigheten tillträdes eller avträdes, skall på kronans bekostnad hål-

las syn; och gäller om syneförrättningen och klander därav vad som stadgas med avseende på jordbruksarrende i allmänhet. Finnes fastigheten vid avträdet vara i bättre skick än vid tillträdet, äger kronan för det belopp, var till den genom förbättringen uppkomna värdestegringen vid avträdessynen uppskattas, rätt till betalning ur fastigheten enligt vad nedan sägs, dock endast såvitt fråga är om nödig förbättring. Har avdrag för förbättring gjorts vid bestämmande av den ersättning, som tillkommer jordägaren i anledning av fastighetens ianspråktagande, skall anteckning därom göras i synehandlingen; och äger kronan icke rätt till betalning ur fastigheten för vad sålunda gäldats. Vid tillämpningen av vad i detta stycke stadgas skall byggnad eller annan anläggning, som för kronans räkning utförts under upplåtelse-tiden, räknas såsom tillbehör till fastigheten, om kronan till jordägaren avstår sin rätt till byggnaden eller anläggningen.

Vid avträdessynen skall förfallodag bestämmas för belopp, för vilket kronan enligt andra stycket äger njuta betalning. Beloppet skall utgå med samma förmånsrätt som avgäld av fast egendom varom i 17 kap. 6 § handelsbalken stadgas, där det ej stått inne längre än ett år efter förfallodagen. Om så finnes lämpligt, må beloppet fördelas på flera förfallodagar. Kländras synen av jordägaren, bestämmes förfallotiden för kronan tillkommande belopp av domstolen. Vinner synen laga kraft mot jordägaren, äger kronan på grund av synehandlingen för förfallet belopp erhålla utmätning av fastigheten.

Konungen äger, där det finnes skäligt, medgiva nedsättning av belopp, som enligt andra stycket tillkommer kronan.

Om fastighetens ianspråktagande samt angående avträdessynen skola anteckningar göras i intecknings- eller fastighetsboken enligt de närmare föreskrifter Konungen meddelar.

47 §.

Har fastighet enligt denna lag tagits i anspråk av annan orsak än i 46 § sägs, skall upplåtelsen, där det finnes påkallat av särskilda skäl, gälla under bestämd tid, dock högst fem år. Vad nu sagts om fastighet skall ock tillämpas på gruva eller på byggnad eller anläggning, som ej är tillbehör till fast egendom.

48 §.

Konungen äger meddela bestämmelser om delgivning, genom kungörelse eller annorledes, om verkställighet av föreskrift varom stadgas i 3—9 §§ samt om användande för det avsedda behovet av vad enligt denna lag tagits i anspråk så ock i övrigt meddela de närmare bestämmelser, som må erfordras för tillämpning av denna lag.

49 §.

Genom denna lag inskränkes ej den rätt att tvångsvis taga i anspråk förnödenheter eller tjänstbarheter, som enligt gällande författningar tillkommer militär myndighet eller ock civil myndighet för civildförsvarets behov eller polismyndighet för ordningsmaktens behov.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1954.

Där i lag eller författning hänvisas till allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293), skall hänvisningen i stället avse motsvarande stadgande i denna lag.

2) Förslag
till
Allmän ransoneringslag.

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser.

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 2—5 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att nämnda bestämmelser skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, varder senast före nästkommande riksdagssessions avslutande meddelat förordnande av Konungen upphävt.

Har till följd av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen, äger Konungen med riksdagens samtycke förordna, att vad i 2—5 §§ stadgas, helt eller delvis, skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

Föreskrift enligt 2 § första stycket, 3 § andra stycket, 4 eller 5 § må dock, därest den grundas på förordnande enligt tredje stycket i denna paragraf, meddelas allenast i fråga om förnödenhet, beträffande vilken knapphet eller betydande fara för knapphet uppstått till följd av händelse som där anges.

Vid meddelande och tillämpning av föreskrift enligt 2—5 §§ skall tillses, att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes.

Under tid, då bestämmelse i 2—5 §§ äger tillämpning, skola även däremot svarande stadganden i 6—46 §§ tillämpas.

Om reglering av handel m. m.

2 §.

För att möjliggöra en av förhållandena påkallad hushållning med förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen, äger Konungen föreskriva

1) att sådan förnödenhet under viss tid icke må saluhållas, utbjudas mot vederlag, överlätas eller förvärfvas;

2) att sådan förnödenhet må saluhållas, utbjudas mot vederlag, överlätas eller förvärfvas allenast i den ordning och på de villkor, som föreskrivas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer; eller

3) att sådan förnödenhet må användas allenast för de ändamål, på de villkor och med de begränsningar, som föreskrivas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

Föreskrift som nu sagts må meddelas även beträffande annan förnödenhet, om så erfordras för att reglering, som genomförts med stöd av bestämmelserna i första stycket, skall kunna tillfredställande kontrolleras.

Har föreskrift jämlikt första stycket 1) eller 2) meddelats rörande överlåtelse av viss förnödenhet, skall, där ej Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer annorlunda förordnar, vad sålunda stadgats äga motsvarande tillämpning med avseende å näringsidkares uttag av förnödenheten ur sin rörelse.

3 §.

I den mån så finnes oundgängligen erforderligt för att ernå en tillfredställande kontroll av reglering, som genomförts med stöd av 2 §, äger Konungen föreskriva, att rätt att frambringa, tillverka, bereda eller använda eller att yrkesmässigt köpa eller sälja viss förnödenhet skall tillkomma endast

1) den som, efter prövning av myndighet som Konungen bestämmer, äger för yrket nödig erfarenhet och gjort sig känd för redbarhet och ordentlighet och i övrigt är lämplig samt innehar ändamålsenlig utrustning; eller

2) den som av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer erhållit särskilt tillstånd.

Då synnerliga skäl därtill föranleda, må Konungen meddela föreskrift som i första stycket sägs jämväl när där angiven förutsättning icke föreligger men föreskriften är oundgängligen erforderlig för att åstadkomma en av förhållandena påkallad hushållning med förnödenhet som avses i 2 § första stycket.

Om särskilda avgifter.

4 §.

För att utjämna priserna på förnödenheter av samma eller likartat slag, som införas till riket, eller på förnödenhet, som införes till riket, och förnödenheter av samma eller likartat slag, som frambringas eller tillverkas inom riket, äger Konungen, om så erfordras för att tillgodose behov av förnödenhet som avses i 2 § första stycket, föreskriva att, enligt grunder som Konungen bestämmer, i vissa fall avgift (*clearingavgift*) skall erläggas och i andra fall bidrag (*clearingbidrag*) skall utgå för förnödenhet, som införes till riket eller som frambringas eller tillverkas inom riket.

När särskilda skäl därtill äro, må förordnande som i första stycket sägs avse jämväl förråd av förnödenhet, som finnas inom riket då förordnandet träder i kraft.

5 §.

Om så erfordras för att tillgodose behov av förnödenhet som avses i 2 § första stycket må Konungen föreskriva, att viss avgift (*prisutjämningsavgift*) skall erläggas för förnödenhet, som utföres ur riket, enligt grunder som Konungen bestämmer.

6 §.

Uppstår överskott vid clearingförfarande, bestämma Konungen och riksdagen huru överskottsmedlen skola användas.

Konungen och riksdagen bestämma jämväl om användningen av medel, som inflyta genom uttagande av prisutjämningsavgift.

7 §.

Konungen äger meddela föreskrifter om restitution av och befrielse från clearingavgift och prisutjämningsavgift.

Om inlösen.

8 §.

Har Konungen på grund av knapphet eller befarad knapphet på viss förnödenhet beträffande denna meddelat föreskrift jämlikt 2 eller 3 §, må ägare av sådan förnödenhet till länsstyrelsen ingiva en till Konungen ställd ansökan om inlösen av de förråd av förnödenheten, som han innehar.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer skall inom trettio dagar från det ansökningen ingavs besluta, huruvida förnödenheten skall av kronan inlösas. Sker ej inlösen och har föreskrift, som jämlikt 2 eller 3 § meddelats, i betydande mån begränsat ägarens möjlighet att tillgodogöra sig värdet av förnödenheten, skall, där ej föreskriften för ägaren medfört allenast ringa men, Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer förordna, att ägaren av förnödenheten må överlåta eller använda denna utan hinder av vad med stöd av 2 eller 3 § föreskrivits.

9 §.

Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer äger förordna, att inlösen av förnödenhet jämlikt 8 § skall verkställas icke av kronan utan av annan, som därtill samtyckt. Har sådant förordnande meddelats, skall vad i denna lag stadgas om kronan i tillämpliga delar gälla beträffande den, som sålunda sättes i kronans ställe.

10 §.

För förnödenhet, som jämlikt 8 § inlöses av kronan, utgår ersättning med belopp motsvarande de kostnader ägaren haft för produktion eller inköp av det inlösta partiet ävensom de utgifter han kan hava haft för forsling och lagring av partiet; dock må ersättning icke bestämmas till högre belopp än som skolat utgå, därest förnödenheten jämlikt allmänna förfogandelagen avståtts till kronan. Ersättning bestämmas av allmän lokal värderingsnämnd, som omförmäles i rekvisitionslagen. Ändring i lokal värderingsnämnds beslut må av kronan och enskild sakägare sökas hos riksvärderingsnämnden inom tre veckor från det klaganden fick del av beslutet. Över riksvärderingsnämndens beslut må klagan ej föras.

11 §.

När ersättningsbelopp bestämts av lokal värderingsnämnd, skall, sedan tiden för överklagande gått till ända och om annat icke följer av bestämmelserna i 12 §, det fastställda beloppet eller, om nämndens beslut överklagats av den ersättningskyldige, den del av beloppet som icke omfattas av överklagandet genast utbetalas till den ersättningsberättigade.

Har riksvärderingsnämnden avgjort ersättningsfråga skall, om annat icke följer av bestämmelserna i 12 §, ersättningen i den mån den icke tidigare gäldats genast utbetalas till den ersättningsberättigade.

Fullgör ej den, som enligt 9 § satts i kronans ställe, honom åliggande skyldighet att gälda ersättning, som enligt denna lag skall utgå, är kronan pliktig att på ansökan av den till ersättning berättigade genast gälda ersättningen.

12 §.

Har någon till säkerhet för fordran panträtt i förnödenhet, som inlöses av kronan, äger han, ändå att fordringen ej är till betalning förfallen, framför ägaren rätt att ur ersättningsbeloppet utfå sin fordran. Detsamma skall gälla i fråga om den som har rätt att kvarhålla förnödenheten till säkerhet för förfallen fordran.

Ersättningsbelopp för förnödenhet, som är utmätt, skall, om borgenären det yrkar, utgivas till utmätningsmannen. Avser ersättningsbeloppet förnödenhet, som satts i kvarstad eller under skingringsförbud, skall beloppet, där part det begär, utgivas till överexekutor; och har denne att med beloppet förfara på sätt i 186 § utsökningslagen är för där avsett fall stadgat.

Om ransoneringsbevis.

13 §.

Bevis, som myndighet för reglering enligt 2 § utfärdat om rätt att förvärva eller använda förnödenhet (*ransoneringsbevis*), må icke utbjudas till avyttring mot vederlag eller mot vederlag överlätas. Ej heller må sådant bevis mot vederlag i penningar överlämnas att användas av annan än den, för vilken beviset är utfärdat.

Har myndighet utställt legitimationskort avsett att användas vid utdelning av ransoneringsbevis, skall vad i denna lag sägs om ransoneringsbevis gälla även sådant kort.

14 §.

Ransoneringsbevis må icke heller utan vederlag överlätas eller mot annat vederlag än penningar överlämnas att användas av annan än den, för vilken beviset är utfärdat, i andra fall eller på andra villkor än som föreskrivas av Konungen eller myndighet som Konungen förordnar.

15 §.

Näringsidkare må icke heller utan vederlag till begagnande av annan överlämna eller ur sin rörelse uttaga ransoneringsbevis, som han mottagit i eller för rörelsen, annorledes än i den ordning och på de villkor som föreskrivas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

16 §.

Ransoneringsbevis må av myndighet, som utfärdat beviset, eller av ombud för denna myndighet återkallas, om tilldelningen av beviset föranletts av oriktig uppgift eller om den, för vilken beviset utfärdats, enligt meddelade föreskrifter icke är berättigad att innehava eller begagna beviset eller om särskilda omständigheter eljest föranleda bevisets återkallande.

17 §.

Har ransoneringsbevis återkallats, skall bevisets innehavare ofördröjligen överlämna beviset till den myndighet som återkallat det eller, där annan myndighet angivits i beslutet om återkallandet, till denna myndighet.

18 §.

Har någon för vilken ransoneringsbevis utfärdats erhållit flyttningsbetyg till utlandet, skall han överlämna beviset till den myndighet, som utfärdat det, eller till ombud för denna myndighet. Avlider någon för vilken sådant bevis utfärdats, skall dödsbodelägare eller annan, vilken har den dödes egendom i sin vård, överlämna beviset till myndighet eller ombud som nu sagts.

Om uppgiftsskyldighet.

19 §.

Det åligger envar att, i den mån Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer det föreskriver, lämna uppgift huruvida och i vilken myckenhet han innehar förnödenhet som avses i 2 § första stycket eller, då föreskrift meddelats jämlikt 2 § andra stycket eller 3 § första stycket, sådan förnödenhet som avses med föreskriften.

Meddelas föreskrift jämlikt 2, 3, 4 eller 5 §, åligger det en var som yrkesmässigt frambringa, tillverkar, köper eller säljer eller i yrkesmässigt bedriven verksamhet använder förnödenhet som avses med föreskriften att, i den mån myndighet som Konungen bestämmer det föreskriver och i enlighet med de närmare anvisningar myndigheten meddelar, föra de anteckningar angående sin rörelse som erfordras för kontroll av föreskriftens efterlevnad samt att till myndigheten eller dess ombud lämna skriftliga uppgifter angående rörelsen.

20 §.

För kontroll av riktigheten och fullständigheten av uppgifter, som införats jämlikt 19 §, är uppgiftsskyldig pliktig att på anfordran av länsstyrelse eller polismyndighet eller av annan myndighet som Konungen bestämmer tillhandahålla myndigheten eller dess ombud handelsböcker och andra affärshandlingar ävensom sådana anteckningar som omförmålas i 19 § andra stycket.

21 §.

Länsstyrelse, polismyndighet och annan myndighet som Konungen bestämmer samt ombud för sådan myndighet äga för det i 20 § angivna syftet undersöka kontor, fabrik, butik, serverings- och lagerlokal, ladugård och annan lägenhet, varöver den uppgiftsskyldige förfogar.

22 §.

Vad som med stöd av bestämmelserna i 19—21 §§ inhämtats må ej yppas i vidare mån än som erfordras för att vinna det med bestämmelserna avsedda ändamålet.

23 §.

Har någon underlåtit att fullgöra, vad enligt 17 eller 18 § åligger honom eller att fullgöra uppgiftsskyldighet, som åligger honom enligt 19 §, eller att efterkomma anfordran enligt 20 § eller har någon vägrat att lämna myndig-

het eller dess ombud tillträde för verkställande av kontroll i fall varom i 21 § sägs, må länsstyrelse eller annan myndighet som Konungen bestämmer förelägga den försumlige lämpligt vite.

Länsstyrelse äger utdöma vite enligt denna paragraf.

Om straff m. m.

24 §.

Var som uppsåtligen saluhåller, mot vederlag utbjuder, överlåter, förvärfvar, använder eller ur sin rörelse uttager förnödenhet i strid mot föreskrift eller villkor, som meddelats med stöd av 2 §, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Till enahanda straff dömes den som uppsåtligen frambringa, tillverkar, bereder eller använder eller yrkesmässigt köper eller säljer förnödenhet i strid mot föreskrift enligt 3 §.

25 §.

Lämnar någon uppsåtligen i ärende om utfående eller återkallande av ransoneringsbevis eller i ärende om tillstånd som i 3 § sägs till myndighet eller dess ombud osann uppgift, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

26 §.

Var som uppsåtligen bryter mot vad i 13—15 §§ sägs eller obehörigen förskaffar sig eller annan ransoneringsbevis, dömes, även om beviset är falskt, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

27 §.

Den som, sedan för honom utfärdat ransoneringsbevis återkallats, uppsåtligen använder beviset för förvärfv av förnödenhet eller som uppsåtligen obehörigen begagnar för annan utfärdat ransoneringsbevis, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

28 §.

Den som uppsåtligen underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet varom förmåles i 19 §, straffes med dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Till samma straff dömes den som uppsåtligen underlåter att i anteckningar som i 19 § sägs införa uppgift, som bort i sådana anteckningar införas, där underlåtenheten innebär fara i bevishänseende.

29 §.

Lämnar någon uppsåtligen vid fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 19 § osann uppgift eller inför någon uppsåtligen osann uppgift i sådana anteckningar som avses i 19 §, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

30 §.

Har brott varom förmåles i 24—29 §§ icke förövats i yrkesmässig förvärfvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte och är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som ringa, dömes till dagsböter.

31 §.

Är brott som i 24—29 §§ sägs med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall dömas till fängelse eller till straffarbete i högst två år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen avsett betydande myckenhet av förnödenhet eller av ransoneringsbevis eller om gärningsmannen begagnat vilseledande bokföring eller gärningen eljest varit av särskilt farlig art.

32 §.

Förövas gärning som i 24—29 §§ sägs av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år eller dagsböter.

33 §.

Var som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att efterkomma anfordran enligt 20 §, dömes till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

34 §.

Bryter någon uppsåtligen eller av oaktsamhet mot vad i 22 § är stadgat, dömes, där han ej för brottet är underkastad ansvar enligt allmän strafflag, till dagsböter eller fängelse.

35 §.

Åsidosätter näringsidkare vid omhänderhavande utav rörelsens förråd av förnödenhet, beträffande vilken reglering genomförts med stöd av 2 eller 3 §, eller utav ransoneringsbevis, som i eller för rörelsen mottagits, den omsorg, som av honom skäligen kan påfordras, och kan han till följd därav icke redovisa förrådet eller bevisen i den ordning som må hava bestämts, dömes till dagsböter. Den som är anställd hos näringsidkare dömes ävenledes till dagsböter, därest han vid omhänderhavande som nyss sagts åsidosätter den omsorg som av honom skäligen kan påfordras och näringsidkaren till följd därav icke i vederbörlig ordning kan redovisa förrådet eller bevisen.

Vad i första stycket är stadgat i fråga om ransoneringsbevis skall också gälla anteckningar som i 19 § omförmälas eller andra handlingar, vilka i samband med reglering som förut sagts skola upprättas enligt föreskrift av myndighet.

36 §.

Har mot näringsidkare som driver handel med eller i sin rörelse använder förnödenhet, beträffande vilken reglering genomförts med stöd av 2 §, åtal väckts för brott varom i 24—29 §§, 31 § eller 32 § andra stycket förmälas och har han genom brottet i väsentlig mån åsidosatt föreskrift eller villkor, som meddelats enligt 2 §, må myndighet som Konungen bestämmer meddela förbud för honom att i rörelsen saluhålla, överlåta eller använda sådan förnödenhet som brottet avsåg. I den mån särskilda förhållanden därtill föranleda må förbud som nyss sagts utsträckas att gälla jämväl andra förnödenheter, beträffande vilka reglering genomförts med stöd av 2 §.

Avsåg brottet förnödenhet, beträffande vilken reglering genomförts med stöd av 3 §, och har näringsidkaren genom brottet i väsentlig mån åsidosatt föreskrift enligt samma paragraf, må, i den mån särskilda förhållanden därtill föranleda, förbud som i första stycket sägs meddelas honom med avseende å förnödenhet, beträffande vilken reglering genomförts med stöd av 2 §.

Ogillas åtalet eller upphäves fällande dom av högre rätt, skall förbudet omedelbart hävas av den myndighet som meddelat förbudet.

37 §.

Förbud som i 36 § sägs består så länge med stöd av 2 § genomförd reglering gäller för den förnödenhet förbudet avser eller tills förbudet dessförinnan upphäves.

38 §.

Den som uppsåtligen saluhåller, överlåter eller använder förnödenhet i strid mot förbud varom förmäles i 36 §, dömes till dagsböter eller fängelse.

Är brott som i första stycket avses med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall dömas till fängelse eller straffarbete i högst två år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, em gärningen avsett betydande myckenhet av förnödenhet.

Förövas gärning som i första stycket sägs av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter. Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år eller dagsböter.

39 §.

Den för vilken förbud enligt 36 § meddelats är berättigad att få förnödenhet, som omfattas av förbudet och som han innehar vid delgivningen av detta, inlöst genom den myndighets försorg som meddelat förbudet. Härvid skola bestämmelserna i 9—12 §§ äga tillämpning.

40 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 24—29 och 31—33 §§ samt 38 §, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, därest ej omständigheterna göra sannolikt att brottet skett utan hans vetskap och vilja. I fall som här avses må straffet ej sättas högre än fängelse i sex månader, där icke tillämpning av reglerna i 3 kap. 4 § strafflagen leder till strängare straff.

41 §.

Har någon förövat gärning, som enligt 24—32 §§ eller 35 eller 38 § är belagd med straff, skall, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, egendom eller ransoneringsbevis, som i samband med gärningen mottagits eller som olovligen saluhållits eller utbudits till avyttring mot vederlag, eller förnödenhet, som genom gärningen undanhållits eller olovligen använts eller, där föreskrift meddelats enligt 3 §, olovligen frambringats, tillverkats, beretts eller använts, förklaras förverkad till alla delar eller, om synnerliga skäl därtill giva anledning, till allenast viss del. Utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, skall i stället värdet förklaras förverkat. Äger eller innehar gärningsmannen ytterligare förråd av förnödenhet som gärningen avsett, må jämväl efter ty skäligt prövas sådana förråd förklaras förverkade. Föreligger särskild anledning därtill, må även förråd av andra förnödenheter, beträffande vilka reglering genomförts med stöd av 2 eller 3 § och som ägas eller innehavas av gärningsmannen, förklaras förverkade.

Förklaras förnödenhet förverkad, skall jämväl emballage eller kärl, vari den förvaras, förklaras förverkat.

42 §.

Förverkat gods skall försäljas mot skälig betalning och under iakttagande av de föreskrifter, som må gälla för överlåtelse av förnödenhet av det slag varom fråga är.

Har beslag lagts på egendom, som kan antagas bliva förverkad, och är den underkastad förskämning eller snar förstörelse eller annan nedgång i värdet, må den genast försäljas under iakttagande av bestämmelserna i första stycket, och skall så alltid ske om ägaren begär det. Uppskattas egendomens värde till etthundra kronor eller mera och har ej försäljning påkallats av ägaren, skall dock tillstånd till försäljningen sökas hos den domstol, som har att upptaga frågan om egendomens förverkande. Domstolen må utan ägarens hörande meddela beslut om egendomens avyttring.

Köpeskilling, som influtit vid avyttring enligt föregående stycke, skall intill dess frågan om förverkande blivit slutligen avgjord mot ränta insättas i bank.

43 §.

Brott varom förmåles i 34 § må ej åtalas av allmän åklagare utan att målsägande angivit det till åtal. Skall brottet straffas efter allmän strafflag, gäller vad där stadgas i fråga om rätt till åtal.

Åtal för brott som avses i 35 § må väckas allenast efter anmälan eller medgivande av myndighet som Konungen bestämmer.

44 §.

Värdet av förverkad egendom tillfaller kronan.

Särskilda bestämmelser.

45 §.

Klagan över beslut, som annan myndighet än domstol meddelat i fråga om tillämpning av denna lag, skall föras genom besvär inom tre veckor från det klaganden erhöll del av beslutet och i den ordning som är bestämd för överklagande av myndighetens beslut; dock skall klagan över beslut, som meddelats beträffande tillämpning av 36 eller 37 §, föras hos Konungen. Utan hinder av däröver förd klagan skall myndighetens beslut lända till efterrättelse, om ej annorlunda förordnas.

46 §.

Konungen äger meddela bestämmelser om delgivning, genom kungörelse eller annorledes, av föreskrift varom stadgas i 2—5 §§ så ock i övrigt meddela de närmare bestämmelser, som må erfordras för tillämpning av denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1954.

Genom denna lag upphävas lagen den 5 juni 1942 (nr 298) om förbud i vissa fall mot handel med ransonerade varor, lagen den 5 juni 1942 (nr 302) om straff för överträdelse av vissa ransoneringsförfattningar, kungörelsen den 21 mars 1941 (nr 200) angående särskilda legitimationskort för erhållande av inköpskort för ransonerade varor, m. m., kungörelsen den 16 januari 1942 (nr 10) angående återkallande av inköpskort m. m. och kungörelsen den 17 juni 1943 (nr 405) med vissa bestämmelser angående handelen med ransonerade varor, m. m.; dock att vad i kungörelsen den 17 juni 1943 stadgas i fråga om tystnadsplikt samt vad i de upphävida författningarna i övrigt stadgas i fråga om brott begångna under författningarnas giltighetstid skall äga tillämpning även efter den 30 juni 1954.

3) Förslag

till

Lag

angående tillägg till lagen den 27 november 1953 (nr 688) om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen).

Härigenom förordnas att lagen den 27 november 1953 om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen) från och med den 1 juli 1954 skall innehålla en ny paragraf, betecknad 7 a §, av följande lydelse.

7 a §.

Då 3 § tillämpas skall, utan hinder av vad i allmänna förfogandelagen finnes stadgat om förutsättningarna för lagens tillämpning, nämnda lag i erforderliga delar gälla för att tillgodose det allmänt civila medicinalväsendets behov.

4) Förslag

till

Lag

om ändring i rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583).

Härigenom förordnas, att 9, 11, 12, 14 och 15 §§ rekvisitionslagen den 30 juni 1942 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse.)

(Föreslagen lydelse.)

9 §.

9 §.

Riksvärderingsnämnden är — — — må föras.

Riksvärderingsnämnden skall bestå av fem ledamöter, där ej enligt vad nedan stadgas annorlunda föreskrives. Konungen utser tre av ledamöterna och förordnar en av dem att vara ordförande. Av övriga ledamöter utses den ene av kommerskollegium och den andre av lantbruksstyrelsen, där ej Konungen bestämmer, att dessa ledamöter eller någon av dem skola utses av andra centrala myndigheter med sakkunskap inom industriens eller folkhushållningens område. För envar av ledamöterna utses en suppleant. Av de utav Konungen utsedda ledamöterna och suppleanterna skola minst en ledamot och en suppleant hava utövat domarämbete.

Om så finnes erforderligt med hänsyn till ärendenas mängd eller omfattning äger Konungen föreskriva, att riksvärderingsnämnden skall arbeta å två eller flera avdelningar. Varje avdelning skall bestå av fem ledamöter, utsedda på sätt i andra stycket föreskrives. Konungen förordnar vice ordförande att leda arbetet å avdelning, där ordföranden ej tjänstgör. För envar av ledamöterna utses en suppleant. Av de utav Konungen utsedda ledamöterna och suppleanterna å varje avdelning skola minst en ledamot och en suppleant hava utövat domarämbete. Ären-

Riksvärderingsnämnden skall, där ej enligt vad nedan stadgas annorlunda föreskrives, bestå av fem av Konungen utsedda ledamöter. Konungen förordnar en av ledamöterna, vilken skall vara lagkunnig och i domarvärv erfaren, att vara ordförande. Av övriga ledamöter skall minst en vara eller hava varit innehavare av domarämbete.

Om så finnes erforderligt med hänsyn till ärendenas mängd eller omfattning, äger Konungen föreskriva att riksvärderingsnämnden skall arbeta å två eller flera avdelningar mellan vilka ärendena fördelas i enlighet med bestämmelser som Konungen meddelar efter förslag av nämnden. Varje avdelning skall bestå av fem av Konungen utsedda ledamöter. Konungen förordnar en av ledamöterna, vilken skall vara lagkunnig och i domarvärv erfaren, att såsom vice ordförande leda arbetet å avdelning, där ordföranden ej tjänstgör. Av övriga ledamöter skall minst

(Nuvarande lydelse.)

(Föreslagen lydelse.)

dena fördelas mellan de olika avdelningarna i enlighet med bestämmelser, som Konungen meddelar efter förslag av nämnden.

en å varje avdelning vara eller hava varit innehavare av domarämbete.

Konungen utser ock en suppleant för varje ledamot. Suppleant skall uppfylla för ledamoten stadgade behörighetsvillkor.

Ledamöter och — — — — — fyra år.

11 §.

För förnödenhet, som övertages med äganderätt, skall lämnas ersättning med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal handelsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden. Övertages med äganderätt egendom, som på grund av tidigare ianspråktagande innehaves med nyttjanderätt, skall vid ersättningens bestämmande skälig hänsyn tagas till den ersättning, som utgått för egendomens nyttjande.

11 §.

För förnödenhet, som övertages med äganderätt från annan än återförsäljare, skall lämnas ersättning med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återanskaffning av sådan förnödenhet. Övertages förnödenheten från återförsäljare, utgår ersättning med belopp som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid återanskaffning och återförsäljning av sådan förnödenhet. Övertages med äganderätt egendom, som på grund av tidigare ianspråktagande innehaves med nyttjanderätt, skall vid ersättningens bestämmande skälig hänsyn tagas till den ersättning, som utgått för egendomens nyttjande.

12 §.

Då förnödenhet tages i anspråk med nyttjanderätt, skall lämnas ersättning efter den i 11 § angivna grund för den för upplåtaren förlorade avkastning eller nytta.

12 §.

Då förnödenhet tages i anspråk med nyttjanderätt, skall lämnas skälig ersättning för den för upplåtaren förlorade avkastningen eller nyttan.

Har förnödenheten — — — — — ersättning därför.
 Har åtgärd — — — — — genom åtgärden.
 Har nyttjanderätt — — — — — av värderingsnämnd.

14 §.

I den — — — — — taxans upprättande.
 Riksvärderingsnämnden verkställer — — — — — eller ort.
 Riksvärderingsnämnden äger — — — — — och tjänstbarheter.
 Taxa, som — — — — — riksvärderingsnämndens prövning.

14 §.

Gäller enligt lag om prisreglering visst pris, skall så anses som om priset varit upptaget i taxa; dock skall priset icke gälla som taxepreis för annat område av riket eller i vidare mån än priset är gällande enligt lag som nyss sagts.

(Nuvarande lydelse.)

15 §.

Finnes i taxa upptaget pris för rekvirerad förnödenhet eller tjänstbarhet, skall ersättningen därför utgå i enlighet med taxan; dock må riksvärderingsnämnden, där taxans tillämpning på grund av särskilda omständigheter skulle innefatta synnerlig obillighet, på framställning bestämma ersättningen till högre belopp.

(Föreslagen lydelse.)

15 §.

Gäller taxepreis för rekvirerad förnödenhet eller tjänstbarhet, skall ersättningen därför utgå efter nämnda pris; dock må riksvärderingsnämnden, där taxepreisets tillämpning på grund av särskilda omständigheter skulle innefatta obillighet, på framställning bestämma ersättningen till högre belopp.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1954.

De ledamöter i riksvärderingsnämnden, som utsetts i enlighet med äldre bestämmelser, så ock deras suppleanter skola fortfarande tjänstgöra under den tid, för vilken de blivit utsedda.

I samband med propositionen har väckts åtta motioner, nämligen inom första kammaren

nr 346 av herrar *Werner* och *Nilsson, Bror*,

nr 391 av fru *Gärde Widemar m. fl.*,

nr 392 av herr *Magnusson m. fl.* samt

inom andra kammaren

nr 451 av herr *Hansson* i Önnarp *m. fl.* (likalydande med I: 346),

nr 496 av herrar *Hagberg* i Stockholm och *Johansson* i Stockholm,

nr 497 av herr *Munktell m. fl.* (likalydande med I: 392),

nr 498 av herrar *Dahlén* och *Svensson* i Ljungskile och

nr 499 av herr *Kollberg m. fl.* (likalydande med I: 391).

Motionerna har hänvisats till lagutskott samt behandlats av andra lagutskottet, utom såvitt angår en i motionerna I: 391 och II: 499 gjord hemställan att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning rörande lämpligaste sättet för åvägabringande av ökad kontroll över krisorganens verksamhet, i vilken del motionerna tilldelats första lagutskottet.

Vad motionärerna eljest hemställt återgives i det följande i samband med andra lagutskottets behandling av motsvarande delar av propositionen.

Beträffande de skäl, som ligger till grund för de genom propositionen framlagda förslagen, ävensom i fråga om de skäl, som motionärerna åberopat till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till propositionen och motionerna.

A. Inledning.

Krislagstiftningen under världskriget och tiden närmast efter dem.

Under såväl första som andra världskriget och under tiden närmast efter dessa krig har Kungl. Maj:t i lagstiftningsväg erhållit vittgående befogenheter för att i folkförsörjningens intresse reglera produktion, omsättning och konsumtion samt för att kontrollera priserna. Redan strax efter första världskrigets början utfärdades den 9 oktober 1914 en lag om förfogande över vissa varor. Genom denna lag fick Konungen rätt att beträffande de viktigaste förnödenheterna fastställa maximipris och förordna om deras avstående till kronan mot lösen. Denna kronans förfoganderätt motsvarade i viss mån den rekvisitionsrätt, varom stadgades i lagen den 24 maj 1895 angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov. Förfogandelagstiftningen utbyggdes efter hand. Bestämmelserna om maximipris och om förfogande uppdelades sålunda år 1916 på två särskilda författningar, varav den ena benämndes förfogandelag och den andra maximiprislag. 1916 års förfogandelag, som avsåg att möjliggöra en reglering av väsentliga delar av vårt ekonomiska liv, fick en utformning som sedermera i stort sett behållits. Den ersattes år 1917 av en ny förfogandelag. Samma år tillkom den s. k. prisockerlagen. 1917 års förfogandelag avlöstes år 1918 av en ny, vilken var i kraft till den 1 mars 1921, då även maximiprislagen och prisockerlagen upphörde att gälla.

Bland de arbetsuppgifter, som tillkom den år 1928 inrättade rikskommissionen (numera riksnämnden) för ekonomisk försvarsberedskap, ingick att förbereda erforderliga författningar och instruktioner m. m. inom kommissionens verksamhetsområde. Ett av kommissionen framlagt förslag ledde till allmänna förfogandelagen, utfärdad den 22 juni 1939. Lagen, som är uppbyggd efter mönster av 1918 års förfogandelag, är en s. k. fullmaktslag, d. v. s. lagen anger endast en allmän ram beträffande arten av och innehållet i de förordnanden Kungl. Maj:t får meddela för att tillgodose folkförsörjningen under utomordentliga krisförhållanden. 1939 års förfogandelag gällde ursprungligen till och med den 31 mars 1940. Lagens giltighetstid har därefter förlängts, vanligen för ett år i sänder, och lagen gäller nu till och med den 30 juni 1954. Den har ändrats tre gånger, senast den 3 juni 1949.

Vid sidan av allmänna förfogandelagen har alltsedan år 1939 förekommit ett flertal andra tidsbegränsade fullmaktslagar, vilka liksom förfogandelagen i folkförsörjningens intresse givit Kungl. Maj:t möjlighet att vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden förordna att vad i lagarna stadgas skall äga tillämpning. Sådan lagstiftning har bl. a. tillgripits till stöd för åtgärder på prisbildningens område. För närvarande gäller i detta hänseende prisregleringslagen den 30 juni 1947, som medger Kungl. Maj:t rätt att fastställa normalpris, förordna om prisstopp m. m.

Vidare kan nämnas att 1895 års rekvisitionslag ersatts av de efter varandra gällande rekvisitionslagarna den 31 mars 1938 och den 30 juni 1942. Sistränmda lag, som alltjämt gäller, är en ej tidsbegränsad fullmaktslag. Den ger Kungl. Maj:t möjlighet att, sedan jämlikt § 74 regeringsformen förordnats att krigsmakten eller någon del därav skall ställas på krigsfot, meddela militära myndigheter rätt att mot ersättning rekvirera förnödenheter och tjänstbarheter, som erfordras för att fylla sådana krigsmaktens oundgängliga behov, vilka icke kan på annat sätt tillgodoses med tillräcklig skyndsamhet.

Andra i nu förevarande sammanhang betydelsefulla, ej tidsbegränsade lagar är beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 och civilförsvarslagen den 15 juli 1944. Enligt den förra äger Kungl. Maj:t förordna om skyldighet för ägare eller innehavare av viss egendom att på anfordran av militär myndighet ställa egendomen till krigsmaktens förfogande, där så prövas nödvändigt för att tillgodose beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom sägs i 28 § 1 mom. värnpliktslagen, eller ock för avveckling av tidigare anbefalld beredskap. Civilförsvarslagen innehåller bl. a. bestämmelser om rätt för civilförsvarsmyndighet att under civilförsvarsberedskap förfoga över viss egendom för att fullgöra uppgift inom civilförsvaret.

Förutom med stöd av de fullmakter, som riksdagen lämnat genom den allmänna förfogandelagstiftningen, har under båda världskrigen och tiden närmast efter dessa olika krigsregleringar genomförts med stöd av § 89 regeringsformen, d. v. s. utan riksdagens medverkan. Framförallt har detta gällt regleringar av import och export, men också handels-, användnings- och transportregleringar har företagits i denna ordning.

Slutligen kan anmärkas att under andra världskriget och tiden därefter i samband med regleringar av utrikeshandeln uttagits clearingavgifter för att utjämna kostnader vid import samt prisutjämningsavgifter för att motverka en av exportprisutvecklingen betingad stegring av de svenska hemmamarknadspriserna. Sådana avgifter har uttagits med riksdagens godkännande.

Utredning angående ändrad krislagstiftning.

Som förut nämnts ändrades 1939 års allmänna förfogandelag senast den 3 juni 1949. Ändringarna var icke av mera genomgripande natur. Till grund för lagändringen låg ett förslag, vilket utarbetats av särskilt tillkallade sakkunniga — *förfoganderättskommittén* — med uppdrag bl. a. att företaga en översyn av förfogandelagens bestämmelser. Förslaget behandlades i propositionen nr 210/1949. Föredragande departementschefen framhöll därvid, att åtskilliga problem i hithörande frågor kvarstod olösta och att de borde upptagas vid en grundligare översyn av lagen i belysning av erfarenheterna från den gångna kristiden. För detta ändamål bemyndigade Kungl. Maj:t mig den 13 oktober 1950 att tillkalla en utredningsman att utreda frågan

om revision av allmänna förfogandelagen och därmed sammanhängande spörsmål samt den 8 juni 1951 att tillkalla högst åtta sakkunniga att under utredningsarbetet stå till utredningsmannens förfogande för samråd.

Med stöd av dessa bemyndiganden tillkallades den 7 november 1950 såsom utredningsman generaldirektören O. A. V. Söderström samt den 19 juni 1951 såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens andra kammare, redaktören G. I. Andersson, filosofie licentiaten K. D. M. Bonow, Kooperativa förbundet, direktören i Sveriges köpmannaförbund N. O. G. J. Borgström, ledamoten av riksdagens första kammare, professorn N. Herlitz, ledamoten av riksdagens andra kammare, hemmansägaren E. E. Jacobsson, direktören i Dynäs aktiebolag K. E. Nyberg, direktören i Sveriges lantbruksförbund C. E. Sjögren och ledamoten av riksdagens andra kammare, lantbrukaren P. G. A. Svensson.

I direktiven för utredningens arbete erinrades om att ytterligare översyn av allmänna förfogandelagen var påkallad och borde komma till stånd, var- efter bl. a. följande anfördes.

En genomgång bör till en början avse att belysa, huru under kristiden behovet av ingripanden på handels- och förbrukningens områden i olika fall tillgodosetts — med stöd av förfogandelagen eller på andra vägar. En viktig uppgift blir att fastställa i vad mån sådana föreskrifter om handels- och förbrukningsregleringar, import- och exportregleringar samt liknande, vilka under kristiden skett utan stöd av förfogandelagen, böra införas inom förfogandelagens område. I den mån detta ej blir fallet uppkommer frågan huruvida Kungl. Maj:ts befogenheter i avsedda hänseenden böra i annan ordning närmare preciseras och eventuellt komma till uttryck i ny särskild lagbestämmelse. Riktpunkten bör vara att å ena sidan ha en säker formell bas för ett snabbt och effektivt ingripande i fall, där försörjnings- och varuutbytesförhållandena det kräva, men å andra sidan sörja för att riksdagens inflytande på dessa utomordentligt betydelsefulla områden kan komma till sin rätt. I sistnämnda hänseende bör särskilt övervägas huruvida möjligen nya former kunna tänkas för riksdagens medverkan vid behandlingen av dessa frågor. Undersökas bör naturligen också huru den nuvarande förfogandelagens bestämmelser verkat i praktiken och vilka jämkningar som mera tekniskt kunna vara påkallade med avseende å lagens utformning. Härvidlag uppkommer bl. a. spörsmålet huruvida Kungl. Maj:t i mindre viktiga fall bör uttryckligen medgivas att, i vidare mån än enligt lagens nuvarande lydelse, på annan myndighet överföra sådant bestämmande som grundas på lagen. Till prövning bör även upptagas, huruvida alla lagbestämmelser i ämnet böra vara sammanförda i en författning eller om det kan anses lämpligare att ha en särskild lagstiftning för krig och krigsfara samt en annan för utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Innehörden av sistnämnda begrepp torde böra närmare preciseras. Särskild uppmärksamhet bör ägnas beslagsinstitutet och frågan om dess lämplighet såsom grund för krisregleringar. Vidare böra ersättningsreglerna omprövas med ledning av riksvärderingsnämndens erfarenheter.

Utredningen har till fullgörande av sitt uppdrag avgivit ett den 20 juni 1952 dagtecknat betänkande (SOU 1952: 24) med förslag till

- 1) *allmän förfogandelag*; och
- 2) *allmän ransoneringslag*.

De sakkunniga har förklarat, att de ansluter sig till de båda lagförslagen med tillhörande motiv. Herrar Andersson och Herlitz har dock i några hänseenden anmält avvikande uppfattning.

Över betänkandet har yttranden avgivits av riksåklagarämbetet, Svea hovrätt, Göta hovrätt, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygförvaltningen, fortifikationsförvaltningen, riksvärderingsnämnden, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, bostadsstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen, telegrafstyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, statens biltrafiknämnd, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd, kommerskollegium, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, dåvarande statens bränslekommission, statens handels- och industrikommission, statens priskontrollnämnd, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Kopparbergs samt Norrbottens län, samtliga civilbefälhavare, Kooperativa förbundet, Landsorganisationen i Sverige, Riksförbundet landsbygdens folk, Sveriges grossistförbund, Sveriges industriförbund, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges lantbruksförbund och Sveriges redareförening. Vid kommerskollegiets yttrande har fogats utlåtanden från flertalet av rikets handelskammare och vid jordbruksnämndens yttrande utlåtande från Svenska spannmålsbolaget. Biltrafiknämnden har vid sitt yttrande fogat utlåtande från Sveriges trafikbilägares riksorganisation. Slutligen har överståthållarämbetet bilagt sitt yttrande ett utlåtande från slakthus- och saluhallsstyrelsen i Stockholm.

På grundval av vad sålunda förekommit har inom handelsdepartementet upprättats förslag till ny allmän förfogandelag och till allmän ransoneringslag. Ett genomförande av det förra förslaget nödvändiggör vissa ändringar såväl i rekvisitionslagen den 30 juni 1942 som i lagen den 27 november 1953 om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen). Dessa båda ändringsförslag har jämväl utarbetats inom handelsdepartementet. Förslaget till allmän ransoneringslag medför en ändring i lagen den 26 maj 1909 om Kungl. Maj:ts regeringsrätt.

B. Propositionens huvudsakliga innehåll.

Propositionen innehåller förslag till lagstiftning med syfte att i kristider möjliggöra åtgärder, som kunna finnas nödvändiga för att tillgodose behov av viktiga förnödenheter och för att åstadkomma en ändamålsenlig hushållning med sådana. Den nuvarande tidsbegränsade allmänna förfogandelagen föreslås skola ersättas med en ny lag av permanent karaktär. Vid sidan av denna lag ställes en ny, icke tidsbegränsad allmän ransoneringslag.

De föreslagna förfogande- och ransoneringslagarna äro s. k. fullmaktslagar, d. v. s. lagarna angiva endast en allmän ram beträffande arten och innehållet i de förordnanden Kungl. Maj:t får meddela med stöd av dem.

Betingelserna för att de båda lagarna skola få tillämpas äro av tre olika slag, nämligen a) krig, vari riket befinner sig; b) krigsfara, vari riket befinner sig; och c) krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse, till följd varav inom riket uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet på förnödenhet, som erfordras för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen.

Allmänna förfogandelagen är avsedd att användas huvudsakligen i försörjningspolitiskt syfte; den får alltså icke utnyttjas t. ex. för enbart prispolitiska syften. I förslaget ha de intressen, som avses bli tillgodosedda genom lagen, preciserats närmare än som skett i gällande förfogandelag. — Kungl. Maj:ts befogenheter ha både utvidgats och begränsats i förhållande till nuvarande lag. — Beslagsinstitutet har behållits, men termen beslag har utbyttis mot uttrycket förfogandeförbud. Användningsområdet för sådant förbud kommer att bli mindre än för det nuvarande beslaget, eftersom bl. a. ransoneringsåtgärder avses skola vidtagas med stöd av den föreslagna ransoneringslagen. Förfogandeförbud skall enligt förslaget användas endast som förberedelse till förordnande om avstående av förnödenhet. — Kungl. Maj:ts rätt att till underordnade myndigheter delegera sina befogenheter regleras närmare i lagförslaget.

De i förslaget till förfogandelag lämnade reglerna om storleken av utgående ersättningar överensstämma i stort sett med nu gällande ersättningsbestämmelser. Sålunda upptager förslaget dels en allmängiltig huvudregel för olika fall av förfoganden och dels ett stadgande om upprättande av särskilda taxor, efter vilka ersättningarna i första hand böra utgå. Huvudregeln har samma innebörd som för närvarande, men i förtydligande syfte har den utformats något annorlunda. Stadgandet om taxepreiser har i viss mån utbyggt. Enligt förslaget skola nämligen samtliga enligt prisregleringslagen gällande priser — alltså även ej prövade individuella stoppriser — gälla som taxepreiser. Den nuvarande regeln om rätt för riksvärderingsnämnden att vid obillighet höja ersättningsbelopp har något utvidgats. — I fråga om formerna för bestämmande av ersättning må nämnas att enligt förslaget den enskilde sakägaren alltid har rätt att få sin sak prövad i två instanser. Liksom nu är riksvärderingsnämnden högsta instans. Det förordas dock, att den får en något annorlunda sammansättning än för närvarande.

Även den *allmänna ransoneringslagen* avses skola användas huvudsakligen i försörjningspolitiskt syfte. Lagen är åsyftad att utgöra grunden för handels-, användnings- och transportregleringar. Den reglerar också Kungl. Maj:ts befogenheter att uttaga clearing- och prisutjämningsavgifter.

Om föreskrift enligt ransoneringslagen i betydande mån begränsat möjligheten för ägare av förnödenhet att tillgodogöra sig värdet av denna, kan enligt förslaget ägaren under vissa förutsättningar få föreskriften för sin del hävd eller förnödenheten inlöst av kronan i närmare angiven ordning.

I ransoneringslagen har inarbetats — och delvis omarbetats — nuvarande bestämmelser om straff och andra påföljder för överträdelser av vissa ran-

soneringsförfattningar m. m. Handelsförbudet i lagen den 5 juni 1942 om förbud i vissa fall mot handel med ransonerade varor har i förslaget utökats med förbud att i rörelse använda förnödenhet, som är föremål för reglering.

Förslaget till lag om tillägg till *krigssjukvårdslagen* innebär, att de i gällande förfogandelag upptagna bestämmelserna om förfogande för sjukvårdsändamål överflyttas till krigssjukvårdslagen.

Ändringen i *rekvisitionslagen* avser riksvärderingsnämndens sammansättning samt reglerna om grunderna för bestämmande av ersättning vid rekvisition. Dessa regler föreslås få i stort sett samma innebörd som motsvarande regler i allmänna förfogandelagen.

Den föreslagna lagstiftningen är avsedd att träda i kraft den 1 juli 1954, då den nuvarande förfogandelagens giltighetstid utlöper.

C. Allmänna grunder för en ny lagstiftning.

I. Behovet av fullmaktslagar under krisförhållanden.

Propositionen.

Utredningen erinrar om att riksdagen genom ett antal fullmaktslagar be- myndigat Kungl. Maj:t att själv under utomordentliga förhållanden besluta om åtgärder, som eljest skulle kräva riksdagens medverkan, samt att grunden härtill uppenbarligen är den, att det skulle vara förenat med allvarliga olägenheter att avvakta riksdagens beslut i varje särskilt fall. Framför allt när det gäller sådana i n g r i p a n d e n, s o m a v s e s i a l l m ä n n a f ö r f o g a n d e l a g e n, är det naturligt att man måste handla snabbt. Enighet råder också därom att en fullmaktslag av väsentligen samma omfattning som gällande förfogandelag i fortsättningen är erforderlig vid krig och krigsfara. Beträffande frågan i vad mån en sådan lag behövs även vid andra utomordentliga förhållanden hänvisar utredningen till sin följande framställning.

I fortsättningen behandlar utredningen frågan om det är behövt att utvidga fullmaktslagstiftningen på folkförsörjningens område. Ofta kräver krisläget, att regleringsåtgärder av olika slag vidtages utan omgång. Folkförsörjningens intressen tillgodoses nämligen bäst, om ransonerings- och andra regleringar kan planläggas i förväg och sedan utan dröjsmål genomföras, då så är påkallat och lämpligt. Vanligen är av största vikt, att regleringsåtgärder icke blir kända i förväg. De kan därför i allmänhet icke grundas på någon av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt stiftad lag för varje särskilt fall. Lagråds- och riksdagsbehandlingen är oftast för tidskrävande, vartill kommer den offentlighet som är förknippad med en sådan behandling. På grund av det anförda måste enligt utredningens mening befogenheter finnas för Kungl. Maj:t att utan riksdagens hörande besluta om regleringsåtgärder av olika slag.

Härefter kommer utredningen in på frågan i vilken utsträckning nämnda behov bör tillgodoses genom en fullmaktslagstiftning och framhåller därvid, att frågan sammanhänger med omfattningen av de befogenheter, som enligt § 89 regeringsformen anses tillkomma Kungl. Maj:t. Utredningen erinrar, att omfattningen alltsedan stadgandets tillkomst varit omstridd. Varken förarbetena eller doktrinen ger tillräcklig ledning för ett säkert bedömande härav. Allmänt erkänt är endast att Kungl. Maj:t icke utan riksdagens medverkan kan vidtaga åtgärder, som innebär förfogande över ägande- eller nyttjanderätt eller är att betrakta som beskattning. Icke heller praxis lämnar en klar bild av omfattningen utav de Kungl. Maj:t tillkommande befogenheterna enligt § 89 regeringsformen. Handels-, användnings- och transportregleringar har visserligen genomförts av Kungl. Maj:t utan riksdagens medverkan och utan att någon riksdagens fullmakt åberopats, men det är oklart, i vilken utsträckning Kungl. Maj:t därvid stött sig på § 89 regeringsformen. Det kan nämligen ifrågasättas om icke ett av Kungl. Maj:t meddelat förordnande om handelsreglering utan beslag enligt förfogandelagen grundat sig därpå att, eftersom Kungl. Maj:t är berättigad att jämlikt denna lag lägga varorna under beslag, Kungl. Maj:t också måste vara befogad tillgripa den mindre långt gående åtgärden att enbart genomföra handelsreglering. Enligt utredningens mening är emellertid riktigheten härav tveksam. Det framhålls vidare, att utvecklingen gått i den riktningen att tillägga riksdagen allt större inflytande vid behandlingen av frågor om statliga ingripanden på näringlivets område.

Utredningen anser, att de handels-, användnings- och transportregleringar, som måste genomföras under kristider, ofta innebär så väsentliga ingrepp i näringsfriheten, att de är jämförbara med de fall, då kronan tager enskild egendom i anspråk. Enligt utredningens mening är det med hänsyn härtill befogat, att riksdagen medverkar vid tillkomsten av krisregleringar av denna art, såvida icke regleringarna avser ingripanden av mindre betydelse.

I fråga om import- och exportregleringar framhåller utredningen, att praxis utbildat sig därhän att Kungl. Maj:t äger genomföra dem med stöd av § 89 regeringsformen utan riksdagens medverkan. Kungl. Maj:ts befogenhet härutinnan är emellertid icke oomstridd. Även import- och exportregleringar innebär i allmänhet betydande ingrepp i näringsfriheten och härav följer att riksdagens medverkan skulle krävas för dessas genomförande. Enligt utredningens åsikt leder emellertid särskilda omständigheter, som måste beaktas då det gäller sådana regleringar, till annat resultat. Behov av att snabbt vidtaga regleringar av import och export kan uppkomma även under tider, då den krisbetonade fullmaktslagstiftningen icke är i kraft, t. ex. på grund av internationella valutaförhållanden. Det är dessutom omöjligt att i förväg lämna meddelanden om planerade inskränkningar i importen eller exporten. Kungl. Maj:t måste därför ständigt ha befogenhet att kunna vidtaga regleringsåtgärder härutinnan. Enligt utredningens uppfattning föreligger ej anledning att bryta den fasta praxis, som ut-

bildat sig på detta område och som innebär att Kungl. Maj:t med stöd av § 89 regeringsformen äger vidtaga erforderliga ingripanden. Utredningen tillägger emellertid, att i viss mån andra synpunkter kan anläggas på importregleringar, som sker i rent protektionistiskt syfte. Starka skäl talar för att sådana skall komma till stånd under medverkan av riksdagen.

I detta sammanhang behandlar utredningen olika slag av avgifter vid import och export samt avgifter, som avser att utjämna priserna på inhemska och utländska förnödenheter (*clearing- och prisutjämningsavgifter*). Enligt utredningens uppfattning är dessa avgifter av sådan art, att de icke får påläggas eller höjas utan riksdagens medverkan.

Sammanfattningsvis uttalar utredningen, att ändring icke bör göras i rådande praxis beträffande Kungl. Maj:ts befogenheter att, såvitt syftet ej är rent protektionistiskt, med stöd av § 89 regeringsformen reglera import och export. Utredningen anser däremot att riksdagen bör medverka då det gäller handels-, användnings- och transportregleringar samt uttagande av avgifter vid import och export ävensom avgifter, som syftar till att utjämna priserna på inhemska och utländska förnödenheter. Fullmaktslagstiftningen bör enligt utredningens mening utvidgas till att avse regleringar och åtgärder av nämnt slag i den omfattning krisförhållandena kräver. För den händelse detta förslag följs, så torde därigenom en precisering av Kungl. Maj:ts administrativa befogenheter ske i så måtto, att Kungl. Maj:t i fortsättningen icke på annan grund än med stöd av fullmaktslag — alltså icke med stöd av § 89 regeringsformen — bör vidtaga åtgärder, som omfattas av lagen. Undantag måste dock göras för ingripanden, som är av mindre betydelse; sådana ingripanden bör Kungl. Maj:t även framdeles få göra med stöd av sin ekonomiska lagstiftningsmakt.

Herr Herlitz förklarar, att han ej kan ansluta sig till vad utredningen uttalat om Kungl. Maj:ts grundlagsenliga befogenhet att reglera utrikeshandeln. Fast praxis, innebärande att Kungl. Maj:t, såvitt syftet ej är protektionistiskt, äger vidtaga erforderliga ingripanden, torde icke föreligga. I den mån sådan praxis kan urskiljas, kan starkt ifrågasättas, om den är förenlig med regeringsformen. I varje fall innebär det, med den grundläggande betydelse som utrikeshandels reglering numera fått för vårt ekonomiska liv, en äventyrlig rubbning av den konstitutionella jämvikten att utestänga riksdagen från allt inflytande på detta område. Eftersom likväl påtagliga praktiska behov nödvändiggör, att utrikeshandeln i viss omfattning regleras av regeringen, förordas en särskild lagstiftning härom, som utgår från riksdagens principiella medbestämmanderätt. Denna lagstiftning torde, liksom förfogande- och ransoneringslagarna, kunna omedelbart tillägga Kungl. Maj:t vidsträckta befogenheter i tider av krig och krigsfara, men i övrigt låta det ankomma på riksdagen att årligen, efter vad förhållandena påkallar, besluta inom vilka gränser, för vilka syften och på vilket sätt Kungl. Maj:t må stadga import- och exportförbud och vidtaga därmed sammanhängande åtgärder.

Flertalet *remissinstanser* har lämnat vad utredningen anfört om behovet av en fullmaktslagstiftning utan erinran.

I den mån frågan särskilt beröres, uttalar remissinstanserna sin tillfredsställelse över att Kungl. Maj:ts rätt att genomföra handels-, användnings- och transportregleringar förts in under den föreslagna fullmaktslagstiftningen, eftersom det är angeläget att undanröja all tveksamhet angående Kungl. Maj:ts befogenheter.

Grossistförbundet anser emellertid, att gränsdragningen icke blivit tillräckligt tydlig. Utredningens uttalande, att Kungl. Maj:t måste vara berättigad att med stöd av sin ekonomiska lagstiftningsmakt företaga ingripanden av mindre betydelse, är enligt förbundets mening alltför obestämt. Förbundet frågar, huruvida detta spörsmål skall bedömas ur samhällets eller den enskildes synvinkel. Ett förtydligande på denna punkt är viktigt, enär en åtgärd av mindre betydelse för samhället kan vara av stor betydelse för den enskilde. Dessutom torde det vara erforderligt att närmare angiva arten av de ingripanden som avses. Eljest skapas utrymme för alltför långt gående ingripanden. Över huvud är det ur rättssäkerhetens synpunkt angeläget att tillförsäkra den enskilde, vilken är den svagare parten, betryggande rättsskydd mot de administrativa organen.

Beträffande utredningens förslag att Kungl. Maj:t alltjämt skall äga genomföra import- och exportregleringar utan riksdagens medverkan, såvitt syftet icke är protektionistiskt, ifrågasätter *köpmannaförbundet* samt *åtskilliga handelskammare* i likhet med hr Herlitz huruvida det verkligen ingår i Kungl. Maj:ts grundlagsenliga befogenheter att utan riksdagens medverkan besluta om import- och exportregleringar. Enligt dessa sammanslutningars mening bör fullmakter på detta område, i den mån de anses nödvändiga, inflyta i särskild fullmaktslag.

Priskontrollnämnden anser, att dessa regleringar av praktiska skäl bör falla utanför en allmän fullmaktslagstiftning. Nämnden utgår därvid främst från att import- och exportregleringar kan bli erforderliga på grund av internationella valutaförhållanden, även om läget i övrigt icke påkallar ikraftträdande av den allmänna fullmaktslagstiftningen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Ericsson, har i denna fråga anfört följande:

»Erfarenheten från de båda världskrigen och tiden närmast efter dem visar, att myndigheterna vid krig, krigsfara och andra utomordentliga förhållanden måste kunna ingripa på näringslivets område i syfte att trygga folkförsörjningen och krigsmaktens behov. Bl. a. blir det nödvändigt att reglera tillverkningen, omsättningen och förbrukningen av livsviktiga förnödenheter av olika slag. Sådana krisåtgärder kan genomföras med stöd av Kungl. Maj:ts administrativa befogenheter enligt § 89 regeringsformen eller grundas på lagstiftning, som tillkommit genom samfällt beslut av Kungl. Maj:t och riksdag, eller företagas genom förordnanden av Kungl. Maj:t enligt särskilda av riksdagen lämnade fullmakter.

Krisätgärder som nu nämnts innebär ofta betydande ingrepp i den enskildes rätt och det vore därför i och för sig önskvärt, att fråga om sådana ätgärder hänsköts till riksdagen i varje särskilt fall. Såsom utredningen framhållit skulle det emellertid mestadels vara förenat med allvarliga olägenheter att avvakta ett riksdagsbeslut. Det ligger i sakens natur, att en krisätgård för att få avsedd verkan vanligen måste genomföras utan dröjsmål och utan att åtgärden blir känd i förväg. Framförallt gäller detta vid krig och krigsfara och då fråga är om att förfoga över förnödenheter, som är av vikt för befolkningen eller det allmänna. Alltsedan det första världskriget har också de författningar som reglerat förfoganderätten — däribland nu gällande allmänna förfogandelag — utgjorts av fullmaktslagar. Riksdagen har m. a. o. bemyndigat Kungl. Maj:t att under närmare angivna förutsättningar och inom ramen för vissa i lagen mera allmänt uppdragna riktlinjer själv besluta om förfogande över enskild egendom. Denna ram har i regel lämnat Kungl. Maj:t en betydande frihet beträffande innehålllet i ett sådant beslut.

Varken utredningen eller någon av remissinstanserna har ifrågasatt annat än att det även i fortsättningen måste finnas en fullmaktslag, vilken medger Kungl. Maj:t rätt att vid krig eller krigsfara förordna om förfogande över enskild egendom i ungefär samma omfattning som enligt gällande förfogandelag. Icke heller enligt min mening är anledning att i detta hänseende frånga den nuvarande ordningen. Frågan, huruvida och i vilken mån rätten för Kungl. Maj:t att meddela beslut om förfogande bör föreligga också under andra utomordentliga förhållanden än krig och krigsfara, behandlas under IV i det följande.

Enligt sitt uppdrag har utredningen undersökt, om en fullmaktslagstiftning bör inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att i folkförsörjningens intresse företaga andra ingripanden i enskild rätt än förfoganden. Därvid behandlas först handels- och användningsregleringar samt transportregleringar.

Såsom utredningen angivit inträder ofta ett krisläge så hastigt, att det icke kan bemästras utan statliga regleringar. Vad nyss sagts om nödvändigheten av snabbhet och sekretess vid förfoganden gäller även i fråga om nu avsedda regleringar. Erfarenheten från de båda världskrigen visar också oförtydligt, att det i övervägande antalet fall icke är möjligt att med avsedd verkan genomföra en reglering genom särskild lagstiftning av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt. I krislägen måste Kungl. Maj:t kunna vidtaga nödiga åtgärder utan riksdagens hörande i varje särskilt fall. Huruvida en fullmaktslagstiftning är behövlig härför beror, som utredningen framhållit, på omfattningen av Kungl. Maj:ts befogenheter enligt § 89 regeringsformen.

Handels-, användnings- och transportregleringar har — såsom utredningen erinrat — under de båda världskrigen genomförts utan särskilt riksdagsbeslut och utan att någon riksdagens fullmakt åberopats. Kungl. Maj:ts befogenheter i förevarande avseenden har emellertid icke ansetts

otvetydiga. Enligt min mening är det angeläget, att oklarheten på detta område undanröjs. Utredningen har efter en ingående prövning funnit, att det knappast är förenligt med vår tids uppfattning att Kungl. Maj:t genomför handels-, användnings- och transportregleringar under åberopande av § 89 regeringsformen och alltså helt utan riksdagens medverkan. Såsom stöd för denna åsikt anförs främst att sådana regleringar ofta innebär minst lika allvarliga ingrepp i enskilds rätt som då kronan genom ett förfogandebeslut tvingar någon att avstå en förnödenhet. Det måste därför anses befogat, att riksdagen i princip medverkar vid tillkomsten av de regleringar varom nu är fråga. Ingen av de hörda myndigheterna och sammanslutningarna har haft något att erinra häremot. Vad utredningen sålunda förordat är enligt min åsikt välgrundat och jag ansluter mig till utredningens ståndpunkt i frågan.

Då utredningen behandlar motsvarande spörsmål såvitt angår i m p o r t o c h e x p o r t r e g l e r i n g a r, har den däremot stannat för det förslaget, att en blivande fullmaktslagstiftning icke skall omfatta detta slags regleringar. Det främsta skälet härför är, att ehuru en reglering av utrikeshandeln mången gång kan vara lika betungande för den enskilde som en reglering av inrikeshandeln, anledning saknas att rubba den fasta praxis som utbildat sig på detta område. Denna praxis innebär, att Kungl. Maj:t — såvida det icke är fråga om en importreglering med protektionistiskt syfte, då riksdagens medverkan i vanlig ordning fordras — äger reglera utrikeshandeln med stöd av sin ekonomiska lagstiftningsmakt enligt § 89 regeringsformen. Såsom ytterligare skäl åberopar utredningen behovet av att kunna vidtaga regleringar av import och export även vid en tidpunkt, då den krisbetonade fullmaktslagstiftningen icke är i kraft, t. ex. i syfte att bemästra de olägenheter som kan uppstå till följd av internationella valutaförhållanden.

Icke från något håll har ifrågasatts att bestämmelser om reglering av utrikeshandeln skall inflyta i förevarande fullmaktslagstiftning. Herr Herlitz samt några företrädare för det enskilda näringslivet bestrider emellertid riktigheten av utredningens åsikt, att Kungl. Maj:t i något fall skulle vara befogad att enbart med stöd av sin ekonomiska lagstiftningsmakt vidtaga så ingripande åtgärder som import- och exportregleringar innebär. Enligt deras mening krävs härför riksdagens godkännande, vilket dock bör lämnas i särskild ordning.

För egen del finner jag de av utredningen anförda skälen bärande och jag ansluter mig till utredningens förslag att lämna import- och exportregleringar utanför en allmän fullmaktslagstiftning av nu ifrågasatt slag.

Ingen har bestritt riktigheten av utredningens åsikt, att c l e a r i n g- o c h p r i s u t j ä m n i n g s a v g i f t e r icke får påläggas eller höjas utan riksdagens medverkan. Däremot har från åtskilliga håll gjorts gällande att det icke är riktigt att, såsom utredningen föreslagit, reglera uttagandet av sådana avgifter i en allmän fullmaktslagstiftning.

Av skäl som kommer att redovisas i ett senare avsnitt bör dock enligt min mening utredningens förslag i denna del godtagas.

På grund av det anförda får jag förorda bifall till utredningens förslag, att en blivande allmän fullmaktslagstiftning skall omfatta — förutom förfoganden — handels-, användnings- och transportregleringar ävensom uttagande av clearing- och prisutjämningsavgifter.»

Motionerna I: 346 och II: 451.

I motionerna anknötes till utredningens uttalande, att Kungl. Maj:t icke bör med stöd av § 89 regeringsformen vidtaga åtgärder som omfattas av den blivande fullmaktslagstiftningen, därvid undantag dock måste göras för ingripanden av mindre betydelse. Motionärerna hänvisar till det under remissbehandlingen gjorda påpekandet, att denna gränsdragning icke blivit tillräckligt tydlig. Det framgår nämligen icke huruvida detta spörsmål skall bedömas ur samhällets eller den enskildes synvinkel. Enligt motionärernas mening är det önskvärt, att riksdagen i sin motivering uttalar att det förutsättes att ingripandet skall vara av mindre betydelse även ur den enskildes synpunkt.

Motionerna I: 392 och II: 497.

Motionärerna vänder sig mot den av utredningen och departementschefen intagna ståndpunkten, att Kungl. Maj:t — såvitt det icke är fråga om en importreglering med protektionistiskt syfte — äger reglera utrikeshandeln med stöd av sin ekonomiska lagstiftningsmakt enligt § 89 regeringsformen. I denna fråga ansluter sig motionärerna helt till de synpunkter, som anförts av herr Herlitz, och de anser sålunda att en särskild lagstiftning på detta område bör komma till stånd, utgående från riksdagens principiella medbestämmanderätt. Frågan härom bör utredas av Kungl. Maj:t, som därvid bör särskilt uppmärksamma sambandet mellan import- och exportregleringar, å ena, samt valutaregleringen, å andra sidan. Motionärerna yrkar, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående särskild fullmaktslagstiftning beträffande import- och exportreglering.

Utskottet.

Tvekan råder icke därom, att under krig och krigsfara de statliga organen måste kunna reglera tillverkningen, omsättningen och förbrukningen av viktiga förnödenheter i syfte att fylla befolkningens och krigsmaktens försörjningsbehov. Vidare är det obestridligt att till följd av andra utomordentliga händelser än krig och krigsfara förhållandena kan bli sådana, att myndigheterna även då måste ha denna befogenhet. Med hänsyn till att här vanligen är fråga om vittgående ingrepp i näringslivet och enskild rätt i övrigt, är det emellertid ett oefftergivligt krav att myndigheternas beslut vilar på laglig grund. Under tiden för de båda världskrigen har detta krav tillgodosetts efter två huvudlinjer. Sålunda har krisåtgärder genomförts an-

tingen med stöd av Kungl. Maj:ts ekonomiska lagstiftningsmakt enligt § 89 regeringsformen eller sedan riksdagen lämnat sitt medgivande i en eller annan form.

Det är ganska vanskligt att avgöra, vilken av de båda vägarna som bör väljas i olika fall. Frågan skulle vara enklare, om innebörden av § 89 regeringsformen vore fullt klar. Enligt ordalagen är Kungl. Maj:ts befogenheter på det ekonomiska lagstiftningsområdet tämligen vidsträckta. Under senare tid har emellertid den uppfattningen alltmer framträtt, att Kungl. Maj:ts rätt att utan riksdagens hörande ingripa på detta område bör vara begränsad. Uppfattningen sammanhänger med den allmänt hävdade principen, att största möjliga rättssäkerhet alltid bör beredas den enskilde. Denna princip bör också enligt utredningens mening vara vägledande vid bedömandet av hithörande spörsmål. En i och för sig naturlig strävan att upprätthålla principen får dock icke föra så långt att man åsidosätter grundlagens bud om Kungl. Maj:ts rätt att ensam besluta i fråga, som rör rikets allmänna hushållning, samt att själv bestämma när frågan bör överlämnas till riksdagen för gemensamt avgörande.

Sedan länge har den grundsatsen gällt, att Kungl. Maj:t icke utan riksdagens samtycke äger tvinga någon att avstå förnödenhet till kronan eller att utföra tjänst för kronans räkning. Kungl. Maj:t får alltså icke vidtaga förfogandeåtgärder med stöd av § 89 regeringsformen. I propositionen förordas heller icke någon ändring i detta hänseende.

I viss mån tycksamt är däremot hur det förhåller sig med Kungl. Maj:ts rätt att med stöd av sin administrativa lagstiftningsmakt genomföra handels- och användningsregleringar samt transportregleringar. Under de båda världskrigen har praxis varit vacklande. I propositionen föreslås emellertid att regleringsåtgärder av detta slag, vilka oftast innebär allvarliga ingrepp i enskilds rätt, icke får vidtagas utan riksdagens medverkan. I likhet med departementschefen finner utskottet önskvärt, att den rådande oklarheten på detta område undanröjes, och tillstyrker därför förslaget.

Utskottet ansluter sig också till departementschefens uppfattning, att det ej bör ifrågakomma att uttaga clearing- och prisutjämningsavgifter utan riksdagens godkännande.

Såsom framkommit i propositionen kan riksdagens medverkan vid genomförandet av krisåtgärder av förut nämnt slag ske antingen i form av lagstiftning i det särskilda fallet eller på så sätt att riksdagen i förväg antager fullmaktslagar, inryumande befogenheter för Kungl. Maj:t att under närmare angivna betingelser och förutsättningar själv vidtaga åtgärderna. Alla är ense om att det med hänsyn till rättssäkerheten vore naturligt att anlita den först nämnda formen. Å andra sidan har ingen velat gällande, att denna väg alltid är framkomlig. Ju allvarligare krisläget är, desto angelägnare är det att erforderliga regleringsåtgärder genomföres snabbt. Varje dröjsmål kan vålla svåra eller obotliga skador för befolkningen eller krigsmakten. Tiden medger sålunda icke, att sedvanlig lagstiftning med åtföljande remiss- och lagrådsbehandling avvaktas. Ur beredskapssynpunkt

bli det därför nödvändigt att välja fullmaktslagstiftning. Hittills gällande förfogandelagar har också varit fullmaktslagar. I propositionen föreslås att denna ordning skall behållas samt tillämpas även beträffande förut berörda regleringar och avgifter. Utskottet, biträder detta förslag i princip och vill i det följande återkomma till frågan, huruvida fullmaktslagstiftningen bör inrymma samtliga i propositionen förordade befogenheter eller ej, samt huruvida och i vilken mån lagstiftningen skall kunna tillämpas även under andra betingelser än krig och krigsfara.

Såsom påtalats i motionerna I: 346 och II: 451 har utredningen anfört, att ett bifall till dess förslag torde medföra, att Kungl. Maj:t i fortsättningen ej bör med stöd av § 89 regeringsformen vidtaga åtgärder, som omfattas av fullmaktslagstiftningen, såvida det icke gäller ett ingripande av mindre betydelse. Utskottet ansluter sig till denna tankegång. Vad angår den av motionärerna särskilt berörda frågan om vad som skall förstås med »ett ingripande av mindre betydelse» anser utskottet att avgörande vikt bör fästas vid de följder ett ingripande kan bedömas få för medborgarna i gemen. Finnes ur denna synpunkt uppenbart, att åtgärden är föga ingripande, bör Kungl. Maj:t icke vara förhindrad att genomföra den under åberopande av sin ekonomiska lagstiftningsmakt, även om menliga följder kan uppstå för enstaka medborgare. Här som eljest bör dock riktpunkten vara, att den enskilde icke får tillfogas större skada eller olägenhet än som är påkallat av förhållandena.

I detta sammanhang vill utskottet allmänt understryka vikten av att de myndigheter, på vilkas lott det kan komma att tillämpa den blivande fullmaktslagstiftningen, verkligen tillser att denna icke användes för syften som är främmande för lagstiftningen eller i andra fall än då så är ofrånkomligt. Enskild rätt får icke onödigt kränkas. Särskilt bör beaktas att rörlighet och konkurrens icke begränsas i vidare mån än som är oundgängligen nödvändigt. Utskottet är medvetet om att svåra avvägningsfrågor kan uppkomma. Framför allt blir detta fallet, då krisläget fordrar snabba ingripanden i det enskilda näringslivet. Ett spörsmål som enligt utskottets mening kräver särskild uppmärksamhet är myndigheternas ställningstagande när det gäller att tillgodose ett visst behov av en viktig förnödenhet, vilken på myndighets begäran i beredskapssyfte lagrats för ett helt annat ändamål. Som exempel kan nämnas det fall, att krigsmakten behöver olja för sina motorfordon, samt olja finns att tillgå hos landets jordbrukare, vilka i enlighet med myndigheternas anvisningar lagrat denna för lantbruket numera så betydelsefulla förnödenhet. Det ligger i sakens natur, att jordbrukarnas benägenhet att upplägga beredskapslager av olja avsevärt minskas, om de vet att oljan i ett krisläge genast fräntages dem. Ur folkhushållningssynpunkt är det därför angeläget, att krisorganen vid prövningen av dessa ärenden tager skäligen hänsyn till dylika omständigheter. Sålunda bör jordbrukarna kunna räkna med att icke behöva avstå från sin olja, med mindre den erfordras för ändamål som är ännu viktigare ur landets synpunkt.

Slutligen har i motionerna I: 392 och II: 497 yrkats att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående särskild fullmaktslagstiftning beträffande import- och exportreglering. Bakgrunden till yrkandet är den från några håll framförda meningen, att § 89 regeringsformen icke skulle tillåta Kungl. Maj:t att utan riksdagens medverkan genomföra regleringar på utrikeshandels område. Otvivelaktigt är denna mening riktig, såvitt angår importregleringar med protektionistiskt syfte. Däremot talar övertvägande skäl för riktigheten av utredningens och departementschefens uppfattning, att Kungl. Maj:t i övriga fall har denna rätt. Bl. a. kan den fasta praxis, som utbildat sig på detta område, åberopas. Med hänsyn härtill och då det, såsom inledningsvis antytts, ej kan anses lämpligt att föregripa Kungl. Maj:t i frågor, beträffande vilka Kungl. Maj:t otvetydigt äger att ensam fatta beslut ävensom själv bestämma när riksdagens medverkan bör påkallas, anser utskottet att särskild skrivelse icke bör avlåtas till Kungl. Maj:t. Utskottet får alltså avstyrka bifall till motionerna I: 392 och II: 497 i denna del.

II. Intressen som skall tillgodoses genom lagstiftningen.

Propositionen.

Departementschefen har i denna fråga anfört i huvudsak följande:

»Enligt 2 § gällande förfogandelag är lagens syfte att tillgodose behovet av förnödenhet, som är av vikt för befolkningen eller produktionen, eller att bereda tillgång till förnödenhet, som är behöflig för krigsbruk eller annat ändamål av betydelse för det allmänna.

Av ordalagen torde framgå att i lagen angivna åtgärder är avsedda att genomföras främst då förnödenhet är erforderlig ur försörjningssynpunkt. Utformningen av paragrafen hindrar emellertid icke, att lagen utnyttjas för att tillgodose andra ändamål. Så har också skett under andra världskriget och tiden närmast därefter. Förfogandelagens bestämmelser om avstående av förnödenheter och om beslag har sålunda i några fall använts i prisreglerings- eller priskontrollsyfte, i valutapolitiskt eller sysselsättningspolitiskt syfte eller för att möjliggöra uttagande av clearingavgifter, som icke varit behöfliga ur försörjningssynpunkt.

Frågan om vilka intressen som lämpligen bör tillgodoses i en fullmaktslagstiftning av allmänna förfogandelagens natur har under senare år varit omstridd. Sålunda har den meningen framförts — bl. a. av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap i dess yttrande över utredningens förslag — att en dylik lagstiftning bör kunna användas i alla de fall, då ett viktigt allmänt intresse så kräver. Å andra sidan har åtskilliga, däribland förfoganderättskommittén, förfäktat att en allmän fullmaktslagstiftning icke bör få utnyttjas för att tillgodose andra intressen än rent försörjningspolitiska. Andra åter har i likhet med priskontrollnämnden varit förespråkare för den linjen, att lagstiftningen förutom för försörjningspolitiska intressen i allt fall måste kunna tillämpas i prisreglerande syfte.

Vid sin prövning av detta spörsmål har utredningen stannat för att i hudsak endast försörjningspolitiska intressen bör få tillgodose inom ramen för en allmän fullmaktslagstiftning.

Uppenbarligen medför en fullmaktslagstiftning, som avser att tillgodose en vid krets av intressen, vissa fördelar. Behovet av speciella fullmaktslagar skulle med en så beskaffad allmän fullmaktslagstiftning minskas och därtill kommer att ju vidare intressekretsen är, desto lättare blir det för de beslutande myndigheterna att avgöra, huruvida den allmänna fullmaktslagstiftningen må tillämpas eller ej. Vidare kan det synas föga följdriktigt, att en och samma åtgärd — t. ex. ransonering av viss förnödenhet — får genomföras med stöd av lagstiftningen, såvida åtgärden är behövlig ur försörjningssynpunkt, men icke om den är erforderlig för att tillgodose exempelvis ett valupolitiskt syfte eller ett prisregleringsintresse.

En fullmaktslagstiftning med ett vidsträckt tillämpningsområde är emellertid också ägnad att väcka allvarliga betänkligheter. Dess verkningar blir, såsom utredningen betonat, svåra att överblicka. Fasta hållpunkter för tillämpningen saknas och lagstiftningen kan komma att återopas som grund för åtgärder, vilka strider mot dess ursprungliga syften eller icke varit av lagstiftaren förutsedda och vilka alltså i själva verket vidtages utan riksdagens godkännande. Det kan också göras gällande att en så beskaffad lagstiftning kan begagnas för onödiga och godtyckliga ingripanden.

Enligt min mening är de fördelar, som enligt vad nyss sagts följer med en vidsträckt fullmaktslagstiftning, icke så stora att de uppväger de betydande olägenheterna. Jag ansluter mig därför till utredningens slutsats, att den nu ifrågasatta lagstiftningens syften bör begränsas till ett fåtal för riket eller befolkningen livsviktiga intressen.

Ingen har haft något att erinra mot utredningens ståndpunkt, att befolkningens och försvarets behov av förnödenheter är ett sådant intresse. — — —

Som förut nämnts har utredningen i princip avvisat tanken på att andra intressen än försörjningspolitiska skall få tillgodoses genom en allmän fullmaktslagstiftning. Övervägande antalet remissinstanser har anslutit sig till denna ståndpunkt. Åtskilliga av dem uttalar särskilt sin tillfredsställelse över att de prispolitiska intressena lämnats utanför lagstiftningen. Några remissinstanser är emellertid tveksamma på denna punkt och pris kontrollnämnden uttalar sig för att lagstiftningen utformas så att den kan tillgodose även prispolitiska intressen.

I och för sig kan givetvis skäl anföras för den av pris kontrollnämnden uttalade uppfattningen. Det kan sålunda knappast förnekas, att ett nära samband föreligger mellan prispolitiska och försörjningspolitiska frågor, eller att en åtgärd som vidtages i prisreglerande syfte också kan få försörjningspolitiska följder och tvärtom. Erfarenheten har vidare visat att under kristider åtgärder, som har prisreglerande och pris kontrollerande syfte, stundom ej blir tillräckligt verkningsfulla, om icke den förnödenhet varom fråga är ransoneras eller läggs under beslag eller förordnande om dess avstående

meddelas. Såväl förfoganderättskommittén som utredningen har emellertid funnit, att frågan om åtgärder för priskontroll i princip bör behandlas i prisregleringslagen eller i annan särskild lagstiftning. Jag biträder denna uppfattning och anser sålunda, att en allmän fullmaktslagstiftning av nu ifrågasatt slag icke bör innefatta medgivande att genomföra åtgärder som i huvudsak tillgodose endast prispolitiska syften. Därvid utgår jag från att det nyss berörda nära sambandet mellan försörjnings- och prisfrågor i praktiken ofta möjliggör en verksam priskontroll beträffande sådana förnödenheter, som av försörjningspolitiska skäl blivit föremål för åtgärder enligt den allmänna fullmaktslagstiftningen.

På grund av vad sålunda anförts finner jag mig böra förorda utredningens förslag, att den blivande allmänna fullmaktslagstiftningen i princip skall avse att under rådande utomordentliga förhållanden *dels* tillgodose behov av förnödenhet, som är erforderlig för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som eljest är av vikt för befolkningen eller produktionen *och dels* möjliggöra en av sådana förhållanden påkallad hushållning med dylik förnödenhet.»

Motionerna I: 346 och II: 451.

Enligt motionärernas mening är det angeläget understryka det under förarbetena enstämmigt gjorda uttalandet, att den blivande fullmaktslagstiftningen icke får användas i prispolitiskt syfte. Motionärerna framhåller att vad departementschefen anført om de följder, som det nära sambandet mellan försörjnings- och prisfrågor kan komma att få i praktiken, i viss mån strider mot berörda uttalande.

Utskottet.

Utredningens förslag, att i huvudsak endast försörjningspolitiska intressen bör få tillgodoses inom ramen för en allmän fullmaktslagstiftning, har så gott som undantagslöst biträts av remissinstanserna. Det bör dock framhållas att riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap har en avvikande mening. Nämnden anser nämligen, att den blivande förfogandelagstiftningen bör få tillgripas så snart det gäller att i ett krisläge tillgodose ett viktigt allmänt intresse. Vidare gör priskontrollnämnden gällande, att fullmaktslagstiftningen bör kunna användas i prisreglerande syfte.

Den ståndpunkt riksnämnden och priskontrollnämnden intagit är naturlig. Den ansluter sig till gällande praxis. Nuvarande förfogandelag har nämligen ej så sällan begagnats för andra ur allmän synpunkt viktiga ändamål än försörjningspolitiska. Enligt utskottets mening kan också ifrågasättas, om den blivande lagstiftningens tillämplighetsområde bör avgränsas så snävt som utredningen förordat. Praktiska skäl talar sålunda starkt för att den nuvarande ordningen behålles. Emellertid måste även andra syn-

punkter beaktas. Framför allt kan — såsom departementschefen betonat — befaras att en alltför vidsträckt fullmaktslagstiftning kommer att begagnas för onödiga och godtyckliga ingripanden i enskild rätt. Kravet på största möjliga rättssäkerhet bjuder alltså, att lagstiftningens räckvidd begränsas.

Med hänsyn till det i olika sammanhang påtalade sambandet mellan försörjningspolitiska och prispolitiska intressen ligger det onekligen nära till hands att förorda, att lagstiftningen skall få tillämpas även för tillgodo-seende av sistnämnda intresse. I likhet med departementschefen finner emellertid utskottet det vara ur principiell synpunkt mest följdriktigt, att lagstiftningen icke får användas i enbart prisreglerande syfte. Frågan om statliga åtgärder för upprätthållande av en verksam priskontroll i kristider bör alltså behandlas i annat sammanhang och då lämpligen i anslutning till prisregleringslagen.

I anledning av motionerna I: 346 och II: 451 må framhållas att departementschefens av motionärerna särskilt berörda uttalande icke enligt utskottets mening strider mot grundsatsen, att fullmaktslagstiftningen ej får utnyttjas enbart i prisreglerande syfte. Av uttalandet framgår nämligen tydligt, att förutsättningen för att en förnödenhet skall kunna bli föremål för regleringsåtgärder enligt den allmänna fullmaktslagstiftningen är att åtgärderna är påkallade av försörjningspolitiska skäl. Den omständigheten, att det är lättare att utöva priskontroll i fråga om ransonerade förnödenheter än andra, saknar i detta sammanhang betydelse.

III. Lagstiftningens omfattning.

Propositionen.

Utredningen förordar, att den blivande lagstiftningen främst bör avse fullmakter, som möjliggör förfogande i nödig utsträckning över förnödenheter samt över produktions- och transportmedel för framställning och distribution av förnödenheter. Enligt utredningens mening är de befogenheter, som tillkommer Kungl. Maj:t enligt gällande förfogandelag, i stort nödvändiga och tillfyllest. Utredningen har emellertid ansett sig böra förorda vissa förtydliganden av befogenheternas innehåll ävensom mindre utvidgningar och inskränkningar.

Vidare föreslår utredningen, såsom nämnts i annat sammanhang, att fullmaktslagstiftningen skall omfatta befogenheter för Kungl. Maj:t att besluta om handels- och användningsregleringar. I samband därmed framhålles att vissa regleringar av detta slag ej torde kunna bestå under längre tid, med mindre Kungl. Maj:t tillerkännes särskilda befogenheter. Härom anför utredningen bl. a. följande.

Vissa ransoneringar kunna sålunda enligt vad erfarenheten visat icke tillfredsställande kontrolleras, utan att kretsen av dem som tillverka, bereda eller driva yrkesmässig handel med varan begränsas. Detta kan sammanhänga med att det icke är praktiskt möjligt att anordna kontroll på mer än ett begränsat antal platser, att man måste uppställa krav på bokföring

och redovisning av den ransonerade varan som icke kunna uppfyllas av vem som helst, att man måste uppställa vissa krav på personliga kvalifikationer hos den som skall ha hand om den ransonerade varan o. s. v. Exempel härpå erbjuda ransoneringar av tvål, tvättmedel, ved, kött, mjöl och spannmål. För att kunna övervaka bestämmelser om kötransonering blev det under senaste kristiden nödvändigt att i kontrollsyfte begränsa rätten att utföra slakt, vare sig denna skedde yrkesmässigt eller ej. Av motsvarande skäl blev det nödvändigt att begränsa rätten att mala spannmål till mjöl, att tillverka tvål och tvättmedel, att driva handel med ved o. s. v. till dem som erhållit särskilt tillstånd härför. Är tillgången på en ransonerad vara mycket knapp, kan det i en kristid innebära avsevärda risker att låta vem som helst etablera sig som handlande med varan. Detta förutsätter nämligen, att vederbörande tilldelas ett ingångslager, svarande mot hans omsättning, och sådan tilldelning kan inte lämnas utan närmare prövning av sökandens allmänna pålitlighet. Det blir alltså i dessa fall erforderligt att införa viss begränsning i rätten att fritt grunda nya företag. Blir bristsituationen ännu mera skärpt, kan det i undantagsfall rent av bli nödvändigt att begränsa rätten att driva handel med varan ytterligare för att hindra att varan sprides för mycket. Vissa förnödenheter, t. ex. skrot, äro vidare av den art, att en hushållning svårigen går att genomföra annat än medelst en auktorisation av handeln.

I anslutning till det anförda förordar utredningen, att Kungl. Maj:t skall få fullmakt att genom föreskrifter om auktorisation begränsa kretsen av dem som frambringa, tillverkar, bereder eller använder eller yrkesmässigt köper eller säljer viss förnödenhet när så oundgängligen erfordras för kontroll av handels- eller användningsreglering. I undantagsfall bör befogenheten att meddela föreskrifter om auktorisation få användas även då så är erforderligt för att åstadkomma en av förhållandena påkallad hushållning med förnödenhet. Vid utövandet av dessa befogenheter måste tillses att rörlighet och konkurrens icke begränsas i vidare mån än med hänsyn till syftet är oundgängligen nödvändigt. Särskilt stadgande härom bör inflyta i lagen.

Enligt utredningens förslag bör fullmaktslagstiftningen också inrymma rätt för Kungl. Maj:t att genomföra transportregleringar.

Härefter behandlar utredningen frågan om clearingförfarande (clearing-avgifter och clearingbidrag) vid import och om prisutjämningsavgifter vid export. Enligt utredningens åsikt torde det bli behöfligt att uttaga detta slags avgifter även under kommande kristider, men utredningen finner det tveksamt, huruvida bestämmelser härom bör inrymmas i denna lagstiftning eller i särskild fullmaktslag eller i en prisregleringslag. Till förmån för det sista alternativet talar enligt utredningens uppfattning, att clearing- och prisutjämningsavgifter alltid får prisreglerande verkningar. Å andra sidan framhålls att avgifterna i åtskilliga fall helt eller delvis är betingade av försörjningspolitiska skäl.

Utredningen anser sig icke böra förorda, att denna lagstiftning skall inrymma ett clearingförfarande för att öka den inhemska produktionen av en förnödenhet, som icke alls eller endast i begränsad omfattning kan importeras. Enligt utredningens mening är ett sådant förfarande ägnat att minska företagens benägenhet att hålla produktionskostnaderna låga och risken

härför synes vara så stor, att riksdagens medverkan till clearing av detta slag bör krävas i varje särskilt fall.

Under hänvisning till det anförda förordar utredningen, att Kungl. Maj:t, såvitt angår förnödenheter av samma eller likartat slag, bör lämnas fullmakt att genomföra clearingförfarande i syfte att dels utjämna priserna vid import och dels utjämna priserna mellan importerade varor och inom landet tillverkade partier. Utredningen framhåller därvid, att ett sådant förfarande i första hand bör komma till stånd på frivillig väg genom överenskommelse med importörerna.

Rörande prisutjämningsavgifterna framhålles att i kristider prisnivån på världsmarknaden har en benägenhet att stiga. Är den svenska prisnivån lägre, blir följden att förnödenheter exporteras, därvid brist på varor inom landet kan uppstå. Denna utveckling kan visserligen hindras genom ett exportförbud, men om varutillgången inom landet är tillräcklig för att tillåta en i och för sig önskvärd export, måste exportmängden på något sätt fördelas. Detta kan ske genom s. k. kvotering. En sådan åtgärd har emellertid många ogynnsamma verkningar, konkurrensen hindras, gamla företag konserveras o. s. v. Genom prisutjämningsavgifter kan exporten ofta begränsas utan att ett mer eller mindre invecklat kvoteringssystem behöver tillgripas. Med hänsyn härtill föreslår utredningen, att den nu avsedda fullmaktslagstiftningen ger Kungl. Maj:t möjlighet att i försörjningspolitiskt syfte uttaga prisutjämningsavgifter. Utredningen uttalar sig emellertid för att uttagande av sådana avgifter om möjligt bör ske i anslutning till överenskommelser mellan staten och vederbörande branschorganisationer. Tvång bör alltså tillgripas endast då det är oundgängligen nödvändigt.

Herr Herlitz förklarar sig icke kunna biträda förslaget om prisutjämningsavgifter. Enligt hans mening kan sådana avgifter i vissa lägen vara ändamålsenliga, men de bör — såsom hitintills torde ha varit fallet — grundas på ett av riksdagen för varje särskilt fall givet bemyndigande. Utredningens förslag synes även betänkligt med hänsyn särskilt till vad § 60 regeringsformen stadgar om riksdagens befogenhet att bestämma om tullar.

Utredningen berör också frågan hur beslagsinstitutet hädanefter skall begagnas. Därvid framhålles att utrymmet för detta institut blir väsentligt mindre än förut. Beslag bör sålunda icke längre användas såsom underlag för ingripanden i handels- och användningsreglerande syfte, eftersom åtgärder i sådana hänseenden skall vidtagas direkt med stöd av författningsbestämmelser. Beslagsinstitutet kan därvid beräknas komma att användas huvudsakligen såsom förberedande åtgärd till beslut om avstående av förnödenheter. I samband härmed kan nämnas att utredningen föreslår att termen »beslag» utbyts mot förfogandeförbud.

Slutligen finner utredningen lämpligt, att hithörande bestämmelser uppdelas på två lagar. Av dessa skulle den ena reglera förfoganderätten och därmed sammanhängande spörsmål och den andra behandla överlåtelse och användning av varor, andra inskränkningar i näringsfriheten samt uttagande av clearing- och prisutjämningsavgifter.

Remissinstanserna har i stort sett anslutit sig till vad utredningen förordad beträffande omfattningen av de befogenheter, som bör tillkomma Kungl. Maj:t enligt en blivande förfogandelag. Det bör dock anmärkas att riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap motsatt sig en begränsning av förfoganderätten enligt nuvarande förfogandelag.

Ingen av remissinstanserna har haft något att erinra mot förslaget, att fullmaktslagstiftningen bör inrymma rätt för Kungl. Maj:t att genomföra handels- och användningsregleringar.

Däremot har det ifrågasatta stadgandet om rätt för Kungl. Maj:t att meddela auktorisation ingivit betänkligheter hos åtskilliga remissinstanser.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap omnämner, att riksnämnden vid tidigare samråd med utredningen ifrågasatt om icke föreskrift om auktorisation borde i varje särskilt fall underställas riksdagen för godkännande inom viss tid, förslagsvis 30 dagar. Denna möjlighet har icke behandlats i betänkandet, men den torde likväl vara värd att överväga. Enligt riksnämndens uppfattning bör i vart fall en klar förutsättning för fullmaktens begagnande vara, att föreskriften icke blott är oundgängligen erforderlig utan även att den måste genomföras med sådan snabbhet, att riksdagens samtycke icke hinner inhämtas i förväg.

Grossistförbundet finner stadgandet vara otillfredsställande ur den allmänna rättssäkerhetens synpunkt. Förbundet ifrågasätter, om icke stadgandet strider mot § 16 regeringsformen. Det innebär nämligen, att administrativ myndighet på icke närmare angivna lämplighetsgrunder kan beröva en näringsidkare hans utkomstmöjligheter. Detta ingrepp är enligt förbundets mening i och för sig så allvarligt, att — oavsett huru regeringsformen tolkas i detta hänseende — administrativa myndigheter icke av kontrollskäl bör tillerkännas så vittgående befogenheter som utredningen förordad.

Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare ifrågasätter, om icke en sådan begränsning i näringsfriheten som en auktorisation innebär bör genomföras genom vanlig lagstiftning, vartill tid i regel torde finnas. Enligt handelskammarens uppfattning visar erfarenheten från det andra världskrigets regleringar, att det är svårt att genomföra auktorisationer så att de blir effektiva. Av allmänheten uppfattas de också i många fall som onödiga eller rent av som otillåtna ingrepp i individens frihet. Det synes därför handelskammaren oriktigt att — i allt fall då krig eller krigsfara icke föreligger — tillåta auktorisationer på grundval av en fullmaktslagstiftning.

Enligt *Kooperativa förbundets* mening innebär det föreslagna stadgandet om auktorisation ett åsidosättande av näringsfrihetsförordningens bestämmelser. Det bör icke ifrågakomma att inom ramen för en lagstiftning, som enligt förslaget kan avse reglering även i fredstid, lämna Kungl. Maj:t en så vidsträckt fullmakt.

I anslutning härtill anför förbundet följande.

Förslaget innehåller visserligen den bestämmelsen, att det vid utfärdande av auktorisation skall lillas, »att rörlighet och konkurrens icke begrän-

sas i vidare mån än som med hänsyn till syftet med föreskriften är oundgängligen nödvändigt». Vad denna bestämmelse beträffar, synes den icke innebära något annat än en allmän utfästelse att icke skärpa auktorisationsåtgärden utöver det behov, som föreligger för varje särskilt syfte, vilket väl bör anses gälla för alla föreskrifter, som utfärdas med stöd av lagen. I övrigt gäller, att auktorisationsbestämmelsen kan bringas i tillämpning, när detta är oundgängligen erforderligt för att ernå tillfredsställande kontroll över regleringar men också för att åstadkomma en av förhållandena påkallad hushållning med förnödenheter i en knapphetssituation, som uppkommit till följd av utomordentliga händelser utom riket, alltså i fredstid. Det är fullt tänkbart, att den i det sistnämnda fallet, om lagen satts i kraft, kan finna användning för att i en övergående knapphet på världsmarknaden, vars närmare beskaffenhet och särskilda krav konstateras genom mer eller mindre ingående bedömning av administrativa myndigheter, tillskapa import- eller andra karteller, vilka när knappheten upphört fortsätta att i en eller annan form utöva ett bestämmande inflytande över marknaden. Styrelsen är därför av den meningen, att även om generell fullmakt för auktorisation som ett medel till kontroll av regleringar, som snabbt måste genomföras, kan vara motiverad i krigstid, den för knapphetssituationer i fredstid icke borde förekomma, utan förslag till auktorisation i de fall, där den i en sådan situation anses oundgängligen erforderlig, framläggas i form av särskild lag och prövas från fall till fall av riksdagen.

Flertalet handelskammare anser i likhet med Kooperativa förbundet, att en föreskrift om auktorisation innebär ett så långt gående ingrepp i den enskildes rätt att driva näring, att den i fredstid icke får tillgripas annat än efter riksdagens ställningstagande till särskild proposition i ämnet.

Icke någon av de hörda myndigheterna eller organisationerna har något att invända mot förslaget, att lagstiftningen skall inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att genomföra transportregleringar.

Förslaget om rätt för Kungl. Maj:t att inom ramen för lagstiftningen uttaga clearingavgifter har behandlats av några utav remissinstanserna.

Kommerskollegium har i princip icke något att invända mot förslaget. Kollegium betonar emellertid, att systemet med clearingavgifter kan komma att minska importörens eller tillverkarens intresse av att nedbringa kostnaderna för varorna. Systemet bör därför handhas med stor försiktighet.

Stockholms handelskammare, handelskammaren i Karlstad samt *Smålands och Blekinge handelskammare* är tveksamma, huruvida uttagande av clearingavgifter bör inrymmas bland de regleringar som Kungl. Maj:t själv äger vidtaga, då krig eller krigsfara icke föreligger. Enligt deras mening bör spörsmålet ytterligare övervägas.

Skånes handelskammare anser, att avgifter av denna typ principiellt icke bör påläggas utan riksdagens hörande i det särskilda fallet. Därvid bör enligt handelskammarens mening en bestämd maximigräns uppdragas för varje slag av avgift. Det sätt varpå clearingavgifter under de senaste åren uttagits har ofta lett till att den enskilde affärsmannen sett grunden undanryckas för träffade affärsdispositioner. Därav har följt ekonomiska förluster och långtgående menliga verkningar för verksamheten på längre sikt. Enligt handelskammarens åsikt har den rättsosäkerhet, som härigenom

skapats, varit betydande. I verkligheten har det ofta rört sig om pålagor, som för den enskilde verkar som en ren beskattning. På grund av det anförda anser handelskammaren, att fullmakten i denna del under alla förhållanden skall begränsas till förnödenheter av väsentlig betydelse för folkförsörjningen.

Kooperativa förbundet ifrågasätter, om icke påläggandet av clearingavgifter vid import kan komma i strid med den s. k. Havana-stadgan samt det allmänna tull- och handelsavtalet (GATT-avtalet), vilka båda biträtts av vårt land. Härefter redogör förbundet tämligen utförligt för de olika konfliktlägen, som i detta hänseende kan uppkomma.

Spannmålsbolaget ställer sig i princip avvisande mot förslaget, att fullmaktslagstiftningen skall inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att uttaga clearingavgifter.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap vänder sig mot utredningens förslag, att clearingavgifter icke får påläggas för att utjämna priserna beträffande förnödenheter, som icke alls eller i endast ringa omfattning importeras. Clearingförfarandets betydelse för försörjningen är dock minst lika stor i fråga om sådana varor som övriga.

Förslaget om rätt för Kungl. Maj:t att inom ramen för denna lagstiftning uttaga prisutjämningsavgifter har föranlett uttalanden från flera remissinstanser.

Priskontrollnämnden säger sig icke ha annat att erinra än att möjlighet att pålägga prisutjämningsavgift bör föreligga även när så är erforderligt ur prispolitisk synpunkt. Nämnden erinrar om att gällande förordning om prisutjämningsavgifter såsom förutsättning för införandet av sådan avgift uttryckligen anger, att åtgärden skall vara påkallad av prispolitiska skäl.

I denna fråga anför *industrieförbundet*, att det givetvis kan vara ett försörjningsintresse att i lämplig omfattning hålla exporten tillbaka. Lika klart är emellertid, att i sådant fall benägenheten att exportera väsentligen sammanhänger med förhållandet mellan exportpriset och hemmamarknadpriset. Om det senare tillåtes anpassa sig efter exportpriset, torde knapphet på varan icke behöva befaras på grund av för stor export. Den av utredningen förordade bestämmelsen måste därför utgå från den förutsättningen, att man genom priskontroll eller på annat sätt håller de inhemska priserna på lägre nivå än priserna på världsmarknaden. Denna bestämmelse tillgodoser därför enligt förbundets mening icke i första hand ett försörjningsintresse utan intresset av att möjliggöra en inhemsk prissättning, som är oberoende av världsmarknaden. Bestämmelsen synes till sitt egentliga syfte nära överensstämma med förordningen om prisutjämningsavgift. Det kan därför enligt förbundets uppfattning ifrågasättas om bestämmelsen fyller något behov vid sidan av nämnda förordning. Frånsett vad nu anförts vill förbundet i anslutning till herr Herlitz' särskilda yttrande ifrågasätta, om det är lämpligt att generellt bemyndiga Kungl. Maj:t att utan riksdagens medverkan i det särskilda fallet uttaga avgifter, vilka för dem som drabbas därav har samma karaktär som av riksdagen beslutade skatter.

Grossistförbundet, köpmannaförbundet, de flesta handelskamrarna och

spannmålsbolaget biträder herr Herlitz' mening, att en allmän fullmaktslagstiftning icke bör inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att uttaga prisutjämningsavgifter, utan att åtgärder av sådan art ovillkorligen kräver riksdagens bemyndigande för varje särskilt fall.

Enligt *grossistförbundets* mening måste trängande skäl motivera ett avsteg från riksdagens beskattningsrätt. Några praktiska skäl synes icke kunna åberopas för införandet av en bestämmelse om prisutjämningsavgifter. Syftet kan nämligen tillgodoses genom förhållandevis enkla administrativa åtgärder utan intrång på riksdagens beskattningsrätt. Enklarest är att tillgripa ett exportlicensförfarande, som på bättre sätt än en generellt verkande prisutjämningsavgift kan trygga de försörjningssyften, som avses bli skyddade. Enligt förbundets åsikt skulle den administrativa kontrollapparaten då icke bli mer omfattande än den som följer av utredningens förslag.

Köpmannaförbundet och *Stockholms handelskammare* finner införandet av prisutjämningsavgifter ofta vara ägnat att medföra sådana allmänna handelspolitiska konsekvenser, att redan på grund härav riksdagens medverkan synes påkallad. *Östergötlands och Södermanlands handelskammare* tillägger att, såvitt de senaste årens erfarenheter utvisar, uttagandet av prisutjämningsavgifter har orsakat bestående skadeverkningar för vårt lands handelsförbindelser med utländska avnämare.

Kommerskollegium finner vad i denna fråga anförts från handelskamrarnas sida vägande. Enligt kollegiets mening måste å andra sidan beaktas, att prisutjämningsavgifter utgör ett mera smidigt instrument för exportbe-gränsning än exportförbud med kvoteringsförfarande, och att det under utomordentliga förhållanden kan vara av stor betydelse att snabbt kunna tillgripa en sådan åtgärd som uttagande av prisutjämningsavgifter. På grund härav har kollegiet stannat för att godtaga utredningens förslag.

Departementschefen har anfört bl. a. följande:

»Tvekan torde icke råda därom att lagstiftningen måste innehålla bestämmelser om rätt för Kungl. Maj:t att förordna om förfogande över förnödenheter samt över produktions- och transportmedel för framställning och fördelning av förnödenheter. Icke heller synes vara något att erinra mot utredningens ståndpunkt, att de befogenheter som i nyss angivna avseenden tillkommer Kungl. Maj:t enligt gällande förfogandelag i stort sett är nödvändiga och tillfyllest.

Utredningens förslag innebär emellertid — utöver en del förtydliganden vilka bör godtagas — såväl vissa utvidgningar av de nuvarande befogenheterna som några inskränkningar i dem. Den ena utvidgningen avser flyttbara gräv- och lastmaskiner och andra större arbetsmaskiner, vilka föreslås bli förda under den lösa egendom, som får tagas i anspråk med nyttjanderätt. Förslaget torde böra bifallas med det av en länsstyrelse förordnade tillägget, att samma sak bör gälla lyftkranar och flytdockor. Jämväl den andra utvidgningen, som innebär att innehavare av lageranläggning skall kunna åläggas att för kronans räkning ombesörja lagring av förnödenhet, synes ändamålsenlig.

Vad härefter angår de av utredningen föreslagna inskränkningarna, så avser den ena slopande av bestämmelsen om att kronan äger förfoga över byggnad m. m., som är erforderlig för att bereda bostad åt husvilla eller för att förvara arkivalier eller samlingar eller för annat liknande ändamål. Enligt utredningens mening bör dessa syften tillgodoses inom ramen för civilförsvarslagen eller, i den mån så är erforderligt, i särskild ordning. Detta förslag har lämnats utan erinran bl. a. av civilförsvarsstyrelsen, med vilken utredningen samrått på denna punkt. Endast riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap har avstyrkt förslaget. Avstyrkandet måste emellertid ses främst mot bakgrunden av riksnämndens i annat sammanhang omnämnda uppfattning, att en allmän förfogandelagstiftning bör få användas så snart detta är påkallat ur allmän synpunkt. Väl är det riktigt, såsom riksnämnden framhållit, att upplåtande av byggnad för något av de ändamål varom nu är fråga kan tjäna ett försörjningspolitiskt intresse, men enligt min åsikt är detta intresse vanligen icke så påtagligt eller omedelbart, att det bör tillgodoses genom en allmän fullmaktslagstiftning. I likhet med utredningen finner jag det ligga närmast till hands, att civilförsvarslagen eller, därest denna icke skulle vara tillfyllest, särskild fullmaktslag används för dessa syften.

Den andra inskränkningen gäller borttagande av bestämmelsen om rätt för kronan att med nyttjanderätt taga fastighet, byggnad, järnväg eller annat transportmedel i anspråk för sjukvårdsändamål. — — —

Uppenbarligen måste Kungl. Maj:t ha befogenhet att under utomordentliga förhållanden förordna om förfogande över enskild egendom för sjukvårdsändamål. För närvarande är detta krav tillgodosett genom bestämmelser i rekvisitionslagen, civilförsvarslagen och allmänna förfogandelagen. I de båda förstnämnda lagarna har krigsmaktens respektive civilförsvarets intressen i detta hänseende tillvaratagits, medan de i förfogandelagen meddelade bestämmelserna avser det allmänna civila medicinalväsendets behov. Enligt min mening är det lämpligare om detta behov tillgodoses i den blivande krigssjukvårdslagen, vilken reglerar den hälso- och sjukvårdande verksamhet som under närmare angivna utomordentliga förhållanden avses skola bedrivas av annan än krigsmakten och civilförsvaret. En sådan ordning är desto mera påkallad som krigssjukvårdslagen avses skola träda i tillämpning under delvis andra betingelser än dem som — enligt vad av den följande framställningen framgår — föreslås beträffande den blivande allmänna förfogandelagen. Vidare må framhållas att här knappast är fråga om ett försörjningspolitiskt intresse i egentlig mening och att därför är i och för sig önskvärt, att hithörande bestämmelser lämnas utanför förfogandelagen.

På grund av det anförda får jag förorda, att de i gällande förfogandelag upptagna bestämmelserna om förfogande för sjukvårdsändamål utgår och att erforderliga bestämmelser i stället lämnas i — — — krigssjukvårdslagen.

Såsom av den tidigare framställningen framgår har ingen av remissinstanserna haft något att erinra mot att den blivande fullmaktslagstiftningen inrymmer befogenhet för Kungl. Maj:t att genomföra handels- och användningsregleringar. Ej heller har anmärkts på de riktlinjer, som utredningen uppdragit för den närmare utformningen av sådana regleringar. Också enligt min mening är vad utredningen härutinnan förordat ändamålsenligt och bör godtagas.

Däremot har åtskilliga remissinstanser — huvudsakligen företrädare för det enskilda näringslivet — avstyrkt förslaget att lagstiftningen skall medge Kungl. Maj:t rätt att, för kontroll av handels- och användningsregleringar eller för att åstadkomma en nödvändig hushållning av förnödenhet, genom auktorisation begränsa kretsen av dem som frambringa, tillverkar, bereder, använder eller yrkesmässigt idka handel med förnödenhet. — —

Otvivelaktigt kan skäl åberopas mot utredningens förslag. Det må även erinras att statsmakterna tidigare i olika sammanhang betonat vikten av att konkurrensen inom näringslivet är fri. Ur denna synpunkt är det önskvärt att undvika en ordning, som innebär att endast särskilt utvalda företagare får utöva visst näringsfång och som alltså har utpräglad konkurrensbegränsande verkningar. Synpunkten kan dock icke under alla förhållanden tillmätas avgörande betydelse. Ibland kan nämligen en dylik ordning vara starkt påkallad av försörjningspolitiska skäl. Detta gäller framför allt, då det råder brist på någon viktig vara — ett förhållande som i och för sig verkar konkurrensbegränsande. Såsom utredningen framhållit har erfarenheten från tiden för andra världskriget klart utvisat, att syftet med en handels- eller användningsreglering kan förfelas, därest icke de som skall tillverka, använda eller idka handel med den reglerade förnödenheten eller sålunda de som ytterst har ansvaret för regleringens genomförande uppfyller vissa fordringar i fråga om redbarhet, yrkesskicklighet, kunnighet i bokföring o. dyl. Ofta behövs en noggrann kontroll över att meddelade regleringsföreskrifter efterlevs för att exempelvis allmänhetens möjligheter att anskaffa en ransonerad vara i avsedd omfattning icke skall äventyras. I dessa och liknande fall är onekligen en auktorisation både det enklaste och mest verksamma hjälpmedlet.

Enligt min mening saknas fog för uppfattningen, att ett beslut om auktorisation skulle strida mot grundlagen eller näringsfrihetsförordningen. Hinder synes icke möta att meddela sådant beslut med stöd av lagstiftning som tillkommit under riksdagens medverkan. Huruvida denna medverkan bör ske i form av lagstiftning i det särskilda fallet eller om det räcker med att fullmakt lämnas inom ramen för den lagstiftning varom nu är fråga, kan däremot vara tveksamt. Det kan ej bestridas, att en föreskrift om auktorisation innebär ett så betydande ingrepp i enskildas rätt, att sedvanlig lagstiftning är i och för sig önskvärd. Även i detta sammanhang måste emellertid kravet på effektivitet och snabbhet tillgodoses. Uppkommer plötsligt ett läge som gör en auktorisation nödvändig, torde det ej vara tillrädligt att

avvakta den tidskrävande och offentliga lagråds- och riksdagsbehandlingen. Kungl. Maj:t måste då ha rätt att själv ofördröjligen fatta beslut. Härtill kommer att en anordning som förutsätter lagstiftning i varje särskilt fall kan antagas medföra en väsentligt ökad arbetsbelastning icke minst för riksdagen. Av skäl som kommer att redovisas under avsnitt VI kan jag icke ansluta mig till riksnämndens ståndpunkt, att Kungl. Maj:t skulle vara skyldig att inom viss kortare tid inhämta riksdagens godkännande av beslutet.

På grund av det anförda biträder jag förslaget, att fullmaktslagstiftningen skall berättiga Kungl. Maj:t att under de av utredningen förordade förutsättningarna meddela föreskrift om auktorisation. Det föreslagna stadgandet om att myndigheterna vid tillämpningen av dylik föreskrift skall tillse att rörlighet och konkurrens icke begränsas mer än som är oundgängligen nödvändigt synes böra utgå ur lagtexten. Såsom Kooperativa förbundet framhållit är vad här uttalats självklart och är uppenbarligen tillämpligt beträffande alla föreskrifter som utfärdats med stöd av lagstiftningen.

Vad utredningen anført i anslutning till sitt förslag att den blivande lagstiftningen skall inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att vidtaga transportregleringar har icke rönt gensaga från något håll och icke heller enligt min mening finns något att erinra däremot.

Utredningens uppfattning, att fullmaktslagstiftningen skall berättiga Kungl. Maj:t att förordna om clearingförfarande i form av clearingavgifter och clearingbidrag för att utjämna kostnaderna vid import ävensom att uttaga prisutjämningsavgifter för att utjämna priserna vid export anser jag mig kunna biträda i allt väsentligt. Det torde nämligen ej kunna förnekas att det — såsom var fallet under andra världskriget — kan bli nödvändigt att i ett skärpt krisläge pålägga clearing- och prisutjämningsavgifter. Likaså är det uppenbart, att ett beslut härom mången gång måste kunna meddelas utan förvarning för att få avsedd verkan. Blir den tilltänkta åtgärden känd i förväg, kan nämligen befaras att näringsidkare, som anser åtgärden vara till sin nackdel, äventyrar syftet med denna genom att öka importen eller exporten och därmed vållar skada för landet i dess helhet. På grund härav är det önskvärt, att riksdagen lämnar Kungl. Maj:t fullmakt att, när läget så kräver, förordna om uttagande av clearing- och prisutjämningsavgifter. Icke heller kan jag finna, att en sådan ordning är betänkelig ur principiell synpunkt. Från åtskilliga håll har visserligen gjorts gällande att dessa avgifter rätteligen är att betrakta som ett slags skatter eller tullar och att riksdagens samtycke därför är erforderligt i varje särskilt fall, men denna åsikt torde icke vara riktig. Skatter och tullar har nämligen andra syften än clearing- och prisutjämningsavgifter. Den mest påtagliga skillnaden är, att dessa avgifter saknar allt samband med fiskaliska intressen. Vidare må erinras att riksdagen i annat sammanhang, nämligen genom förordningen den 25 maj 1945 angående prisutjämningsavgift, redan lämnat Kungl. Maj:t generellt bemyndigande att uttaga sådan avgift. Slutligen bör i anslutning till Koopera-

tiva förbundets yttrande framhållas att hänsynen till internationella avtal icke i och för sig torde utgöra hinder för riksdagen att lämna Kungl. Maj:t fullmakt att pålägga clearing- och prisutjämningsavgifter. Uppkommer fråga att begagna det lämnade bemyndigandet, måste självfallet noga övervägas huruvida den tillämnade åtgärden strider mot något av Sverige ingånget avtal. Här som eljest bör vårt land söka uppfylla sina internationella förpliktelser och det måste sålunda vara en förutsättning för fullmaktens begagnande, att åtgärden icke strider mot dem. Det kan emellertid förutses, att vissa av nu ifrågavarande internationella överenskommelser icke kommer att tillämpas vid krig eller krigsfara.

I likhet med utredningen finner jag det emellertid vanskligt att avgöra, huruvida bestämmelserna om fullmakt för Kungl. Maj:t att pålägga clearing- eller prisutjämningsavgifter bör lämnas i den lagstiftning varom här är fråga. I annat sammanhang har betonats att lagstiftningen icke är avsedd att användas för andra än försörjningspolitiska syften. Behov av clearing- och prisutjämningsavgifter torde emellertid föreligga framför allt ur prispolitiska synpunkter. Härtill kommer att, även om dylik avgift uttages av andra skäl, den så gott som alltid får prisreglerande verkningar. Det ligger därför onekligen nära till hands att förordna, att fullmakten meddelas i prisregleringslagen eller annan särskild lagstiftning med syfte att tillgodose prispolitiska intressen. I anslutning härtill må erinras om nyssnämnda förordning om prisutjämningsavgifter, vilken har detta syfte. Av utredningens ingående redogörelse torde å andra sidan framgå att under utomordentliga förhållanden åtgärden att pålägga clearing- eller prisutjämningsavgifter i många fall kan vara den som är bäst ägnad att avhjälpa uppkommen eller hotande brist på en viktig förnödenhet och att åtgärden således är nödvändig för att tillgodose rent försörjningspolitiska intressen. Denna omständighet väger enligt min åsikt tyngre än de skäl, som talar mot utredningens förslag.

Med hänsyn till det anförda förordas även från min sida att den allmänna fullmaktslagstiftningen skall upptaga bestämmelser, som berättigar Kungl. Maj:t att, när så är påkallat av försörjningspolitiska skäl, genomföra clearingförfarande i form av clearingavgifter och clearingbidrag ävensom föreskriva om uttagande av prisutjämningsavgifter.

Det må emellertid betonas, att ett beslut om clearingförfarande kan få ogynnsamma verkningar i olika avseenden. Sålunda är, såsom kommerskollegium framhållit, clearingavgifter ägnade att minska importörens eller tillverkarens intresse av att nedbringa kostnaderna för varorna. De fördelar han i vanliga fall har av att hålla lägre kostnader än sina konkurrenter försvinner nämligen, om han får betala detta i form av avgifter som tillgodoförs dem. I fråga om förnödenheter som icke importeras utan tillverkas utslutande inom landet har utredningen — med instämmande av priskontrollnämnden — funnit denna olägenhet så betydande, att utredningen avvisat tanken på att den allmänna fullmaktslagstiftningen skall få användas för att utjämna priserna på sådana förnödenheter. Enligt utredningens mening

bör, därest det är behövt att tillgripa ett clearingförfarande för enbart inom landet tillverkade förnödenheter, i stället riksdagens samtycke i varje särskilt fall inbäntas. Visserligen har riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap motsatt sig denna begränsning av Kungl. Maj:ts befogenheter enligt fullmaktslagstiftningen, men det av utredningen anförda skälet härför synes mig så bärande, att dess linje bör följas.

icke heller kan bortses från att clearing- och prisutjämningsavgifter — även om de icke strider mot ingångna internationella avtal — stundom betraktas med obliida ögon från utländskt håll. Vidare är det obestriddigt att dylika avgifter kan medföra ogynnsamma verkningar för enskilda näringsidkare. Försiktigheten bjuder därför, att förevarande fullmakt utnyttjas återhållsamt. Under andra världskriget och under tiden därefter har clearing- och prisutjämningsförfaranden vanligen kunnat genomföras genom frivilliga överenskommelser. Jag förutsätter att ett sådant tillvägagångssätt även i framtiden skall kunna tillämpas och att tvång endast undantagsvis skall behöva tillgripas. Här som eljest måste den grundsatsen gälla att en åtgärd, som under normala förhållanden är otänkbar med hänsyn till de ogynnsamma verkningarna, i ett skärpt krisläge ofta kan så påtagligt gagna landet eller befolkningen att betänkligheterna får vika.

I anledning av industriförbundets uttalande bör framhållas att ett av försörjningspolitiska skäl fattat beslut att belägga exporten av viss vara med prisutjämningsavgift icke med nödvändighet förutsätter, att det inhemska priset på varan genom priskontroll hålls på lägre nivå än priset på världsmarknaden. Detta sammanhänger med att dylikt beslut i och för sig har denna verkan. I princip kan nämligen exportören sälja varan inom landet till ett pris, som med avgiftens belopp understiger exportpriset, utan att göra ekonomisk förlust. Är tillgången på varan god, blir därför följderna vanligen den att exportören i stället för att sälja huvudparten av tillgängliga varupartier till utlandet utbjuder en större del på hemmamarknaden till lägre priser och därigenom medverkar till att avhjälpa ett bristläge.

Till sist må i anslutning till grossistförbundets yttrande understrykas att systemet med prisutjämningsavgifter utgör en av de utvägar som står till buds för att åstadkomma en reglering av exporten och att i varje särskilt fall den anordning bör väljas som kan anses bäst tillgodose det med åtgärden avsedda syftet.

I likhet med utredningen finner jag, att beslagsinstitutet hädanefter i regel ej bör användas annat än som förberedande åtgärd till beslut om avstående av förnödenhet. Såsom i specialmotiveringen kommer att närmare utvecklas anser jag mig böra biträda utredningens förslag att utbyta uttrycket »beslag» mot förfogandeförbud.

Likaså tillstyrks den lagtekniska utformning som utredningen förordat eller att Kungl. Maj:ts befogenheter enligt den blivande lagstiftningen uppdelas på en allmän förfogandelag och en allmän ransoneringslag.»

Motionerna I: 391 och II: 499.

Motionärerna erinrar om att utredningens förslag till ransoneringslag i anslutning till föreskrifterna om auktorisation upptog ett särskilt stadgande av innehåll, att vid tillämpning av dylik föreskrift skulle tillses att rörlighet och konkurrens icke begränsas i vidare mån än som med hänsyn till syftet med föreskriften är oundgängligen erforderligt. Motionärerna delar departementschefens uppfattning, att detta stadgande icke bör särskilt anknytas till dessa föreskrifter, men de hemställer att stadgandet intages i lagtexten såsom en generell bestämmelse. -- Redan i detta sammanhang bör även anmärkas, att enligt motionärernas mening föreskrifterna om auktorisation innebär ett så allvarligt ingrepp i enskild rätt, att de icke bör vara tillämpliga i fredstid.

I fråga om prisutjämningsavgifterna kan motionärerna icke ansluta sig till departementschefens förslag. Dessa avgifter tillför nämligen statsverket inkomster och är till sina verkningar för den som drabbas av dem jämförbara med skatter och tullar. Enligt motionärernas mening bör därför prisutjämningsavgifter icke få uttagas annorledes än efter beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen i varje särskilt fall, och de yrkar därför att stadgandet härom utgår.

Motionerna I: 392 och II: 497.

Även i dessa motioner hemställas att auktorisation ej skall få genomföras i fredstid med stöd av föreskrifterna i en allmän fullmaktslagstiftning.

Vidare yrkar motionärerna på de av herr Herlitz anförda skälen, att bestämmelserna om rätt för Kungl. Maj:t att uttaga prisutjämningsavgifter skall utgå ur lagstiftningen.

Utskottet.

Alla torde vara ense om att en allmän fullmaktslagstiftning, avsedd att tillämpas då riket befinner sig i krig eller krigsfara, måste inrymma befogenheter för Kungl. Maj:t att genomföra förfogandeåtgärder, d. v. s. ålägga de enskilda medborgarna att avstå viktiga förnödenheter till kronan eller att för kronans räkning utföra tjänster, som är påkallade ur försörjningsynpunkt. Enligt propositionen är dessa befogenheter i huvudsak av samma omfattning som i gällande förfogandelag. De jämkningar, utvidgningar och inskränkningar som förordas synes utskottet ändamålsenliga och tillstyrkes därför. Utskottet anser sig emellertid böra understryka vikten av att det nuvarande stadgandet om förfogandeåtgärder i syfte att bereda bostad åt husvilla eller att förvara arkivalier m. m. tillgodoses i annan ordning, t. ex. i civilförsvarslagen.

Icke heller har erinrats mot förslaget att fullmaktslagstiftningen skall medgiva Kungl. Maj:t att genomföra handels-, användnings- och transportregleringar, och även utskottet ansluter sig härtill.

Förslaget att Kungl. Maj:t skall vara berättigad att besluta om auktorisation i samband med en handels- eller användningsreglering har däremot väckt allvarliga betänkligheter hos många. Också här är det kravet på största möjliga rättssäkerhet för den enskilde som gör sig gällande. Utskottet delar dessa betänkligheter. Otvivelaktigt innebär en auktorisation ett avsteg från grundsatsen, att varje medborgare skall ha möjlighet att driva näring på samma villkor och under samma förutsättningar som alla andra. Särskilt tydligt framträder detta mot bakgrunden av statsmakternas i andra sammanhang ådagalagda strävan att röja väg för en fri konkurrens inom näringslivet. Det fordras därför mycket starka skäl för att ett auktorisationssystem över huvud skall kunna godtagas.

För att icke ändamålet med en genomförd reglering skall äventyras är det av vikt att meddelade ransoneringsföreskrifter efterleves. Såsom departementschefen understrukit är det särskilt angeläget att de, som i sista hand har att svara för genomförandet av en reglering eller alltså de som tillverkar, använder eller idkar handel med den ransonerade förnödenheten, icke bryter mot utfärdade bestämmelser. Ju allvarligare bristläget är, desto angelägnare är detta. Erfarenheten från tiden för de båda världskrigen visar emellertid, att uppgiften att yrkesmässigt handha ransonerade varor icke alltid kan anförtros vem som helst, utan att vederbörande måste uppfylla mer eller mindre stränga krav i skilda avseenden. Redan av denna anledning kan det visa sig nödvändigt att begränsa kretsen av dem, som tillverkar, använder eller driver handel med en reglerad vara. Myndigheternas möjlighet att i hela befolkningens intresse övervaka efterlevnaden av en påbjuden reglering underlättas också avsevärt. Härtill kommer att ett bristläge kan vara så allvarligt, att en dylik begränsning är oundgängligen erforderlig för att åstadkomma en ändamålsenlig hushållning med viktig förnödenhet. Tillgången kan vara så knapp, att förnödenheten ej räcker för tilldelning åt alla näringsidkare. Under vissa omständigheter kan det sålunda bli nödvändigt att förordna om auktorisation. Här som eljest gäller att en åtgärd, som under normala förhållanden är otänkbar, i ett krisläge kan framstå som ofrånkomlig.

I likhet med departementschefen finner utskottet vidare övervägande skäl tala för att fullmaktslagstiftningen bör inrymma befogenhet för Kungl. Maj:t att förordna om auktorisation. Kravet på snabbhet och effektivitet måste kunna tillgodoses också i detta hänseende, och därför kan den sedvanliga lagstiftningsvägen icke förordas. Sätillvida innebär förslaget ett framsteg i förhållande till hittills tillämpad praxis som Kungl. Maj:t icke får delegera denna befogenhet på underordnade myndigheter, något som ganska ofta skedde under andra världskriget.

Uppenbarligen måste vid meddelandet och tillämpningen av föreskrifter om auktorisation eftersträvas att rörlighet och konkurrens icke begränsas

i vidare mån än som är oundgängligen nödvändigt. Detta är så självklart, att särskild lagbestämmelse härom icke behövs. Såsom utskottet i annat sammanhang betonat, är denna princip tillämplig beträffande alla med stöd av lagstiftningen utfärdade bestämmelser. Principen har för övrigt kommit till uttryck i såväl förfogandelagen som ransoneringslagen. I dessa lagar stadgas nämligen, att vid meddelande och tillämpning av förfogande- respektive regleringsföreskrift skall tillses att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes. Att utfylla detta stadgande med en särskild föreskrift om att rörlighet och konkurrens icke får i onödan begränsas finner utskottet överflödigt. Utskottet får därför avstyrka motionerna I: 391 och II: 499 i denna del.

Också förslaget att lämna Kungl. Maj:t fullmakt att i försörjningspolitiskt syfte uttaga clearing- och prisutjämningsavgifter har rönt gensaga från olika håll ur både principiella och andra synpunkter.

Till en början vill utskottet i likhet med departementschefen fastslå, att hinder i och för sig icke torde föreligga mot att i fullmaktslagstiftningen inrymma en dylik befogenhet för Kungl. Maj:t. Det bör ytterligare understrykas, att dessa avgifter icke är att likställa med skatter eller tullar, eftersom det fiskaliska intresset saknas. I fråga om clearingavgifterna gäller i princip, att de icke får påläggas i större omfattning än som behövs för att täcka utgående clearingbidrag samt att Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutar om användningen av möjligen uppkommande överskott. Prisutjämningsavgifter uttages visserligen icke för ett på förhand bestämt ändamål, men även i detta fall bestämmer Kungl. Maj:t och riksdagen om användningen. Avgifterna tillföres sålunda icke den allmänna budgeten. Ett belägg för riktigheten av utskottets uppfattning i denna fråga är, att riksdagen alltsedan år 1945 årligen bemyndigat Kungl. Maj:t att, när behov därav prövas föreligga ur prispolitiska synpunkter, uttaga prisutjämningsavgift.

Såsom departementschefen framhållit, kan invändas att clearing- och prisutjämningsavgifter så gott som alltid får prisreglerande verkan och att de därför bör lämnas utanför denna lagstiftning, vilken har försörjningspolitiskt syfte. Å andra sidan är det -- såsom departementschefen också funnit -- uppenbart att avgifter av detta slag ibland kan medföra så stora fördelar för landets försörjning av viktiga varor, att möjlighet för Kungl. Maj:t att pålägga clearing- och prisutjämningsavgifter bör finnas. I likhet med departementschefen vill emellertid utskottet betona, att denna möjlighet måste utnyttjas med försiktighet. Clearingavgifter får sålunda icke uttagas för att utjämna priserna på förnödenheter, som tillverkas eller frambringas enbart inom landet. Vidare bör tillses att icke dessa avgifter eller prisutjämningsavgifter påläggas i strid mot avtal, som Sverige ingått med andra länder, eller eljest när de kan vara ägnade att allvarligt störa våra handelsförbindelser. Över huvud bör systemet icke begagnas, då det önskade resultatet lika väl kan uppnås genom andra åtgärder.

På grund av det anförda får utskottet — med yrkande om avslag å motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497 i denna del — tillstyrka bifall till vad i propositionen under detta avsnitt hemställts.

IV. Faktiska betingelser för lagstiftningens tillämpning.

Propositionen.

Utredningens förslag innebär, att lagstiftningen skall kunna tillämpas under tre olika betingelser, nämligen då riket befinner sig i krig *eller* råkar i krigsfara (1 § första stycket) *eller* då till följd av krig eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse inom riket uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet å förnödenhet, som är behöflig för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller som i övrigt är av vikt för befolkningen eller produktionen (1 § andra stycket).

När utredningen närmare behandlar frågan, i vilken utsträckning den allmänna fullmaktslagstiftningen bör vara tillämplig i ett knapphetsläge, som orsakats av tilldragelser utom riket, framhålls att världspolitiska spänningstillstånd ofta leder till rustningskonjunkturer, som i sin tur förorsakar brist på råvaror. Sådan brist eller fara för sådan brist kan ge upphov till internationella överenskommelser om fördelning eller användning av olika råvaror, t. ex. kol, järn eller stål. Är vårt land hänvisat till att helt eller delvis täcka sitt behov av dylik vara genom import, kan det bli nödvändigt att vidtaga inhemska regleringsåtgärder. Ett deltagande i internationella råvaruallokeringar kan även tvinga Sverige att införa regleringar beträffande varor som ej importeras samt t. o. m. i fråga om varor som exporteras. För att få t. ex. kol kan vårt land nödgas biträda en råvaruallokering angående järnmalm. Importsvårigheter kan vidare uppstå exempelvis till följd av inre oroligheter i ett land, från vilket Sverige brukar importera en ur försörjningssynpunkt särskilt viktig vara. Sådana förhållanden är ofta svåra att förutse. Är möjligheten att anskaffa varan från annat håll begränsad, kan samma bristläge uppkomma som vid en avspärrning under krig. Knapphet på varor kan också uppstå på grund av bristande jämvikt i betalningsbalansen med utlandet. Beror denna på någon utom riket inträffad utomordentlig händelse, bör enligt utredningens mening befogenheterna i den allmänna krislagstiftningen få användas för att råda bot på varuknappheten.

Utredningen behandlar också frågan, huruvida en lagstiftning, som icke innehåller förfoganderätt, är tillräcklig för det fall att riket icke befinner sig i krig eller krigsfara. Det framhålls därvid till en början att behovet av förfoganderätt i sådant fall icke framträder med samma styrka som då riket befinner sig i krig eller krigsfara och att det i vissa lägen kan framstå som obehöfligt att tvångsvis förfoga över nyttigheter. Å andra sidan kan ur försörjningssynpunkt skillnaden i de olika fallen vara obetydlig. Under ett krig mellan andra stater kan sålunda vid en viss tidpunkt krigsfara för vårt

land föreligga, varefter denna upphör utan att därför knappheten på livsviktiga förnödenheter blir mindre. Med hänsyn härtill, och då det är önskvärt att fullmakterna i lagtexten görs så vidsträckta att de medger av läget påkallade ingripanden, bör enligt utredningens uppfattning möjlighet till förfogande över nyttigheter finnas även då riket icke befinner sig i krig eller krigsfara. Huruvida en förfoganderätt i visst knapphetsläge är erforderlig eller ej, får bedömas med ledning av omständigheterna i det särskilda fallet. Denna prövning bör, såsom närmare utvecklas i följande avsnitt, ankomma på riksdagen, i samband med att den skall bestämma om och i vilken mån fullmakt skall lämnas Kungl. Maj:t att tillämpa lagstiftningen. Utredningen förutsätter — som också framgår av följande avsnitt — att riksdagens prövning blir noggrann och ingående samt att tillämpningsförrordnandet, vilket må meddelas för högst ett år varje gång, inom ramen för lagstiftningen icke görs vidare än som vid varje särskilt tillfälle erfordras.

Herr *Herlitz* anför, att man med hänsyn till jämvikten i vårt statskick måste hysa starka betänkligheter mot en förfogande- och ransoneringslagstiftning, som gäller även då riket icke är i krig eller krigsfara. Likväl måste man böja sig för behovet av en på förhand noga övervägd och antagen ramlagstiftning, som ger de planläggande myndigheterna fasta hållpunkter för deras arbete och gör illa genomtänkta improvisationer överflödiga. Enligt herr *Herlitz'* mening är det emellertid synnerligen vanskligt att på ett tillfredsställande sätt ange förutsättningarna för förrordnanden i sådana fall, då riket icke är i krig eller krigsfara. En stor svårighet ligger däri, att lagstiftaren måste taga sikte på rätt olikartade situationer; å ena sidan den som föreligger, då efterverkningarna av ett läge där lagarna tillämpats under krig eller krigsfara gör sig gällande, samt å andra sidan en utomordentlig situation som uppkommer av helt annan anledning. En annan svårighet är att i fråga om andra händelser än krig närmare beskriva dessa. När en händelse skall betecknas som »utomordentlig», är en vanskligt bedömningsfråga. Detsamma gäller det tänjbara begreppet »betydande fara för knapphet». Det måste beklagas att utredningen nödgats uppge det principiellt betydelsefulla kravet, att »utomordentliga förhållanden» skall ha uppkommit för att lagarna skall få tillämpas. Huruvida ett visst läge uppkommit »till följd» av händelser utom riket, blir med nödvändighet en omdömesfråga. I ett invecklat sammanhang låter det sig sällan göra att utpeka en enda orsak som avgörande.

Ingen av *remissinstanserna* har motsatt sig förslaget att fullmaktslagstiftningen skall kunna tillämpas, då riket befinner sig i krig eller krigsfara.

Däremot är meningarna delade i frågan, huruvida lagstiftningen bör kunna sättas i tillämpning även under andra betingelser. Visserligen har flertalet remissinstanser lämnat utredningens förslag utan erinran, men företrädarna för det enskilda näringslivet har i allmänhet en avvikande uppfattning.

Stockholms handelskammare anför — med instämmande av *Smålands*

och Blekinge handelskammare samt handelskammaren i Karlstad — att utom riket inträffade särskilda förhållanden visserligen kan leda till så allvarliga brister i försörjningshänseende, att extraordinära statliga ingrepp är av nöden. I regel torde dock brådskan icke vara större, än att frågan kan övervägas av statsmakterna i varje särskilt fall. Dessutom är det ytterst vanskligt att för andra fall än krig och krigsfara i lagtext fastställa betingelserna för lagstiftningens ikraftträdande. Bedömandet måste bli subjektivt och det påverkas lätt av andra syften än dem fullmaktslagstiftningen avser att trygga. Enligt handelskammarens uppfattning bör därför Kungl. Maj:ts befogenheter vara mycket begränsade, då det gäller att vidtaga åtgärder i andra utomordentliga lägen än krig och krigsfara. Handelskammaren anser, att denna uppfattning i princip överensstämmer med utredningens egen. Utredningen förutsätter ju, att i dessa lägen behovet av fullmakter skall noggrant prövas. Såvitt handelskammaren kan finna, måste emellertid denna prövning i praktiken bli tämligen formell. Det kan nämligen ej ens fordras, att Kungl. Maj:t skall kunna fullständigt ange de skilda konkreta syften som de begärda fullmakterna avser att tillgodose. Ej heller torde riksdagen vara benägen att i mera viktiga hänseenden motsätta sig Kungl. Maj:ts önskemål. Offentliga debatter lär knappast komma till stånd. Författningar, som tillkommer med stöd av fullmaktslagstiftning, blir icke granskade av lagrådet. Allmänna rättssäkerhetssynpunkter och intresset av att ej alltför djupt ingripa i den enskildes rörelsefrihet kan uppenbarligen bättre tillgodoses, då den sedvanliga lagstiftningsvägen beträds. Härtill kommer att statsregleringar, som införts under en kris, gärna behålls även då skälet för deras införande bortfallit. Vidsträckt fullmakter för myndigheterna leder lätt till rättsosäkerhet och godtycke. Gränsen mellan myndigheternas kompetens och den enskildes handlingsfrihet blir obestämd. Inom krisförvaltningen utbildas lätt en felaktig uppfattning om de statliga organens rättigheter och skyldigheter gentemot den enskilde. Om det i fredstid skulle visa sig nödvändigt att göra brådskande ingrepp på försörjningsområdet, är det ej någon olägenhet, om Kungl. Maj:ts befogenheter begränsas till genomförande av handels- och användningsreglering samt förordnande om beslag.

Skånes handelskammare anlägger liknande synpunkter och framhåller därvid bl. a. att riksdagen numera är samlad under större delen av året samt att i brådskande fall under mellanterminerna riksdagen relativt snabbt kan inkallas för att behandla en av Kungl. Maj:t i vanlig ordning gjord framställning om fullmakt att i visst fall vidtaga en extraordinär åtgärd på folkförsörjningens område. För den enskilde näringsidkaren skulle en sådan lagstiftningsprocedur skapa en ökad känsla av trygghet och förtroende och därmed även en ökad solidaritet med samhället. Att handelskammaren har svårt att godtaga en fullmaktslagstiftning för andra utomordentliga lägen än krig och krigsfara sammanhänger delvis med de mindre gynnsamma erfarenheter, som stora grupper näringsidkare under efterkrigstiden haft av förhandlingar med krismyndigheterna. Dessa har nämligen, för att få näringsidkare att mer eller mindre frivilligt ansluta sig till olika regleringsått-

gårder, ej sällan hänvisat till de möjligheter som förfogandelagen erbjudit för åtgärdernas genomförande tvångsvis. Samarbetet gagnas förvisso bäst av att förhandlingarna förs i en förtroendefull anda och utan hänsyn till statsmakternas möjligheter att tillgripa lagstiftningsåtgärder. Handelskammaren hemställer därför, att Kungl. Maj:ts befogenheter, då krig eller krigsfara ej föreligger, begränsas på sätt Stockholms handelskammare förordat.

Handelskammaren i Göteborg och handelskammaren i Gäble biträder denna hemställan.

Enligt *kommerskollegiets* mening är de av handelskamrarna sålunda anförda skälen för en begränsning av fullmakterna icke övertygande. Kollegiet understryker, att även under andra utomordentliga förhållanden än krig och krigsfara ett snabbt ingripande kan vara nödvändigt. Den omgång, som vidtagande av provisoriska åtgärder i avvaktan på lagstiftning i ämnet innebär, kan föranleda att det önskade resultatet icke uppnås. Särskild lagstiftning beträffande varje ingripande skulle vidare kunna medföra en väsentligt ökad arbetsbelastning för riksdagen.

Civilbefälhavaren i femte civilområdet anser, att den föreslagna lagstiftningen icke bör reglera andra ingripanden än dem, som måste vidtagas vid krig eller krigsfara eller vid andra utomordentliga, av krig eller krigsfara föranledda förhållanden, d. v. s. även under övergångstid efter det kriget eller krigsfaran upphört. I andra fall bör enligt civilbefälhavarens mening särskild lagstiftning tillgripas.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap och Kooperativa förbundet ställer sig helt avvisande till förslaget att fullmaktslagstiftningen skulle gälla i andra lägen än krig och krigsfara.

Riksnämnden bestrider icke, att behov av fullmakter för Kungl. Maj:t kan föreligga även om riket icke är i krig eller krigsfara. Enligt riksnämndens uppfattning torde dock frågan om i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar regleringsåtgärder bör tillgripas i fredstid ofta bli föremål för delade meningar. Bestämmelser härom behövs icke i förväg, då det står Kungl. Maj:t och riksdagen fritt att vid behov besluta om erforderliga åtgärder. Härvid kan, om så finns lämpligt, förordnas att fullmaktslagarnas stadganden skall träda i kraft. Genom att de föreslagna bestämmelserna i 1 § andra stycket inskränker giltigheten till viss tid och till vissa förutsättningar uppdrages i förväg en gräns för riksdagens befogenhet att i framtiden medge tillämpning av lagarna. Detta förefaller riksnämnden egendomligt särskilt som det främsta syftet med lagarna är att ge befogenhet åt Kungl. Maj:t. Lagarna kan behövas även under andra förutsättningar än som angivits i förslaget. Riksdagen torde i så fall vara oförhindrad att medge detta och eventuellt kan paragrafen när som helst ändras. Riksnämnden kan därför icke finna något fog för de föreslagna bestämmelserna i 1 § andra stycket.

Kooperativa förbundet framhåller, att nämnda bestämmelser innebär en utvidgning i förhållande till gällande förfogandelag, eftersom hänvisning sker till ett knapphetsläge. Lagstiftningen kan nämligen sättas i kraft i

nästan varje läge, då en internationell knapphet som påverkar även vårt land uppträder. Minskad tillgång på en eller annan förnödenhet, åtföljd av höga priser, är en vanligen återkommande företeelse på den internationella marknaden. Intet synes hindra att lagstiftningens ikraftträdande upptages till prövning vid varje sådant tillfälle, som är framkallat av utomordentlig händelse utom riket. Betänkandet innehåller ej heller någon definition på begreppen »knapphet» eller »fara för knapphet». Förbundet kan därför icke finna den förordade ramlagstiftningen ändamålsenlig för att bemästra knapphetsituationer i fredstid, vilka kan uppträda av högst växlande orsaker och åtföljas av högst växlande yttringar. För att lagstiftningen skall kunna träda i kraft i dessa fall fordras under alla förhållanden en, formellt sett, normal riksdagsbehandling. Det förefaller därför förbundet egendomligt, att denna behandling skulle avse frågan om, vilka delar av en i förväg uppgjord ramlagstiftning som skulle sättas i kraft, i stället för en proposition berörande erforderliga befogenheter för Kungl. Maj:t, avpassade efter särarten av den föreliggande situationen.

Grossistförbundet har i huvudsak samma uppfattning. Enligt förbundets mening kan bakom ett fastslående av att knapphet är för handen ligga en bedömning med inslag av de mest skiftande politiska mål. Begreppsbestämningen är därför av föga betydelse för begränsningen av ett framtida handlande inom den av utredningen åsyftade ramen.

Även i övrigt har remissinstanserna en del erinringar att göra mot utformningen av nu berörda bestämmelse.

Departementschefen har anfört följande:

»Såsom i annat sammanhang betonats är grunden för en fullmaktslag, att sådana förhållanden kan inträda att Kungl. Maj:t bör ha frihet vidtaga en med lagen avsedd åtgärd utan att behöva inhämta riksdagens samtycke i form av vanlig lagstiftning. Vissa faktiska betingelser måste m. a. o. vara uppfyllda för att Kungl. Maj:t skall få använda de i lagen lämnade fullmakterna.

Alltsedan den första förfogandelagens tillkomst har, liksom beträffande flertalet fullmaktslagar, gällt att Kungl. Maj:t ägt förordna om tillämpning av lagen, då riket befinner sig i krig eller krigsfara. Nödvändigheten härav har aldrig varit ifrågasatt och utredningen föreslår också, att denna ordning skall behållas samt tillämpas jämväl i fråga om den förordade ransoneringslagen. Ingen av remissinstanserna har haft något att erinra mot att Kungl. Maj:t, om landet råkar i krig eller krigsfara, får utnyttja samtliga de befogenheter som anses böra ingå i en allmän fullmaktslagstiftning av nu förevarande slag. Också enligt min mening talar alla skäl för en sådan ordning.

Förutom vid krig eller krigsfara får gällande förfogandelag tillämpas vid andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Stadgande härom återfanns redan i 1915 års förfogandelag och dess berättigande i och för sig har knappast varit omstridd. Meningarna har däremot stundom varit delade, när det gällt att bedöma huruvida berörda be-

tingelser kan anses föreligga vid ett visst skede. Särskilt har meningsmotsättningarna framträtt under övergångstiden efter andra världskriget i samband med att förordnande om fortsatt tillämpning av nu gällande allmänna förfogandelag meddelats. Å ena sidan har anförts att de utomordentliga förhållanden, som alltjämt var för handen och nödvändiggjorde ransonerings- och regleringssystemets bibehållande, väsentligen hade sin grund i världskriget och att sålunda formellt hinder ej mötte att behålla lagen i kraft. Från åtskilliga håll har häremot invänts att begreppet »utomordentliga, av krig föranledda förhållanden» måste tolkas snävt och att, i allt fall ett par år efter krigets slut, betingelser för lagens tillämpning saknades; de förhållanden som åberopats hade i verkligheten andra orsaker, bl. a. inom riket inträffade händelser.

Det enklaste sättet att undvika antydda meningsskiljaktigheter är onekligen att låta den blivande fullmaktslagstiftningen träda i tillämpning, endast då riket kommer i krig eller krigsfara. Detta skulle medföra att särskild lag måste stiftas, så snart eljest någon åtgärd av det slag varom här är fråga skulle visa sig behöfelig. Denna utväg skulle tillfredsställa de företrädare för det enskilda näringslivet som i detta sammanhang — under åberopande av att en allmän fullmaktslagstiftning möjliggör alltför långt gående ingrepp i de enskildas frihet och egendom samt därför knappast uppfyller rättssäkerhetens krav — mer eller mindre bestämt motsatt sig att lagstiftningen skall vara tillämplig i fredstid. Hur beaktansvärda dessa synpunkter än är, talar å andra sidan åtskilliga skäl mot att göra en sådan inskränkning. Sålunda är det knappast möjligt att ange någon skarp gräns mellan begreppen krigsfara och andra utomordentliga förhållanden. Exempelvis kan under ett krig, som ej direkt berör vårt land, förhållandena växla från tid till annan, så att under vissa skeden krigsfara kan anses föreligga medan så icke är fallet under andra perioder. Begränsas lagstiftningens tillämplighet till tid, då riket är i krig eller krigsfara, kan också riskeras att begreppet krigsfara ges en alltför vidsträckt tolkning, vilket ur andra synpunkter kan vara olämpligt. Slutligen må erinras att de praktiska olägenheterna av en lagstiftning i det särskilda fallet mången gång är lika framträdande antingen den tillämnade åtgärden har sin grund i krig eller krigsfara eller den orsakas av andra därmed jämställda händelser. Svårigheterna att förse befolkningen eller försvaret med viktiga förnödenheter kan vara lika påtagliga i båda fallen. Också här gäller att syftet med erforderliga åtgärder kan äventyras, om dessa blir kända i förväg, och att de därför måste kunna genomföras tillräckligt snabbt. Ett behörigt hänsyntagande till de olika synpunkter som sålunda kan anföras leder enligt min mening till att lagstiftningen icke kan begränsas till att avse allenast krig eller krigsfara utan att den måste kunna tillämpas även under andra förhållanden.

När det gäller att närmare ange övriga betingelser för lagstiftningens tillämplighet än krig och krigsfara, vari landet befinner sig, är det emellertid, med hänsyn till de betänkligheter som kan anföras mot en sådan lagstiftning, angeläget tillse att tillämplighetsområdet icke blir för vidsträckt

och att hithörande stadganden blir så entydiga som möjligt. Utredningen har också strävat efter att tillgodose dessa båda synpunkter.

Sålunda bör enligt utredningens mening av lagtexten otvetydigt framgå, att inom riket knapphet eller betydande fara för knapphet måste ha uppkommit på förnödenhet för att Kungl. Maj:t skall få utnyttja fullmakterna. Den sålunda uppställda förutsättningen innebär — såsom utredningen framhållit — en avsevärd inskränkning i förhållande till vad som gäller enligt 1939 års allmänna förfogandelag. Denna begränsning synes mig fullt naturlig såsom överensstämmande med de riktlinjer, som uppdragits för att ange lagstiftningens allmänna syfte, nämligen att avhjälpa och förebygga knapphetslägen på försörjningsområdet. Det kan därför knappast anses tillrådligt att, såsom landsorganisationen förordar, låta lagstiftningen bli tillämplig även då sådant läge ej föreligger. Detta skulle innebära ett klart avsteg från nämnda syfte. — Med anledning av de uttalanden som ordet »knapphet» föranlett från ett par håll må framhållas, att det torde vara ogörligt att finna ett uttryck som icke lämnar utrymme för olika tolkningar. Ordet »knapphet» får visserligen anses ha en något vidare innebörd än »brist», men det innebär dock att tillgången på förnödenheten på ett påtagligt sätt understiger den normala. Också i fråga om uttrycket »betydande fara för knapphet» framträder svårigheterna att skapa ett begrepp som icke är tänjbart. Uttrycket synes dock vara tillräckligt tydligt för att icke bli misstolkat. De farhågor som grossistförbundet hyser i detta sammanhang synes mig överdrivna. Det saknas nämligen grundad anledning antaga, att statsmakterna skulle fastslå förhandenvaron av ett knapphetsläge enbart för att med hjälp av fullmaktslagstiftningen söka uppnå ett allmänpolitiskt mål. Slutligen bör i anslutning till industriförbundets yttrande betonas att en gradering mellan sådana förnödenheter, som är särskilt viktiga ur försörjningssynpunkt, och andra förnödenheter varken är möjlig eller lämplig. Även i detta sammanhang bör det räcka med den allmänna förutsättningen för lagstiftningens tillämplighet, nämligen att förnödenheten skall vara behövlig för krigsbruk eller för ekonomisk försvarsberedskap eller i övrigt vara av vikt för befolkningen eller produktionen.

Såsom utredningen framhållit kan knapphet eller betydande fara för knapphet på förnödenhet uppkomma till följd av händelse som inträffat antingen inom eller utom riket. Utredningen avvisar tanken på att tilldragelser inom landet skulle kunna föranleda tillämpning av fullmaktslagstiftningen. Härav följer att exempelvis den föreslagna ransoneringslagen icke får tillgripas för att genomföra en handelsreglering i ett bristläge, som väsentligen har sin grund i arbetskonflikter, missväxt, ishinder o. dyl. Ingen av remissinstanserna har haft något att invända mot utredningens ståndpunkt. Ett par av dem ifrågasätter visserligen, om icke den förordade lagstiftningen borde vara tillämplig även i sådana fall, men de har slutligen stannat för att tillräckliga skäl härför icke kan anses föreligga.

Icke heller enligt min mening är anledning att frånga utredningens för-

slag. I fråga om tilldragelser inom riket av den art att de påverkar förhållandena på försörjningsområdet finns uppenbarligen möjligheter att följa utvecklingen. Plötsliga knapphetslägen torde sällan uppkomma och tiden lärer därför medgiva lämpliga planeringsåtgärder i förväg. Skulle lagstiftningen visa sig nödvändig, bör den ske i vanlig ordning.

Däremot har utredningen funnit erforderligt, att fullmaktslagstiftningen skall kunna utnyttjas om knapphetsläget uppkommit genom krig eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse. Obestridligen är i sådant fall skälen för en tillämpning av lagstiftningen långt starkare. Vårt land kan i dylika fall ofta icke påverka händelseförloppet och kan oförmodat ställas inför ett läge, där knapphet på viktiga förnödenheter uppstått eller hotar och som icke går att bemästra genom import eller ökad inhemsk produktion.

Mot den av utredningen föreslagna lydelsen kan givetvis invändas att ordet »utomordentlig» icke är entydigt utan kan föranleda tolkningssvårigheter. Uppenbart är emellertid att de situationer som här åsyftas är så många och av så skiftande slag att det svårligen låter sig göra att i en lagtext uttömmande angiva dem.

I likhet med utredningen finner jag, att ett krig mellan främmande stater är en sådan händelse som — därest övriga förutsättningar är uppfyllda — skall kunna föranleda lagstiftningens tillämpning, samt att det är i och för sig likgiltigt huruvida kriget pågår eller upphört eller om det innebär eller i ett tidigare skede inneburit fara för vårt land. Ett stadgande av detta innehåll måste för övrigt anses ha ännu större berättigande än det hade vid sin tillkomst. Ett krig förorsakar nämligen numera vanligen katastrofala rubbningar i de krigförande ländernas hela samhällsliv och verkningarna härav uppträder ofta bl. a. i form av påfrestningar för andra länders näringsliv på ett mera påtagligt sätt än tidigare.

Det kan icke förnekas att också andra utomlands timade tilldragelser än krig kan ha svåra och ej förutsedda följder för vårt land ur försörjnings-synpunkt. Utredningen nämner i detta sammanhang främst världspolitiska spänningstillstånd, internationella råvaruallokeringar samt inbördeskrig eller andra inre oroligheter i främmande länder. De skäl som utredningen anfört för att sådana och liknande utomordentliga händelser bör möjliggöra ingripanden enligt fullmaktslagstiftningen synes mig bärande. Också här gör sig den senaste tidens snabba utveckling på olika områden starkt gällande. Tilldragelser som direkt hänför sig till ett eller flera land kan till följd av den alltmer framträdande internationella gemenskapen lätt påverka förhållandena i andra länder.

Såsom herr Herlitz och en del remissinstanser framhållit kan det självfallet många gånger vara vanskligt att bedöma, huruvida ett inom riket uppkommet knapphetsläge är en följd av utomlands inträffade händelser eller har andra orsaker. Det måste dock förutsättas, att prövningen av denna fråga blir noggrann och att den sker efter objektiva och sakliga grunder.

Vid ett ställningstagande till frågan om lagstiftningen skall gälla även

under andra förhållanden än krig eller krigsfara bör även beaktas det i följande avsnitt framlagda förslaget, att Kungl. Maj:t under tid, då riket icke är i krig eller krigsfara, får begagna fullmakterna endast med samtycke av riksdagen, samt att samtycket kan begränsas till viss eller vissa fullmakter. Det ligger sålunda i riksdagens hand att avgöra, huruvida betingelserna för lagstiftningens tillämpning i allo är uppfyllda. Vidare blir det riksdagens sak att pröva, vilken eller vilka fullmakter som lämpligen bör lämnas med hänsyn till det föreliggande läget. Jag kan därför icke dela de betänkligheter, som från några handelskammarens sida framförts mot tanken att samtliga i lagstiftningen inrymda fullmakter skall kunna tillämpas även om landet icke befinner sig i krig eller krigsfara.

På grund av det anförda tillstyrker jag utredningens förslag, att den allmänna fullmaktslagstiftningen skall kunna tillämpas — förutom då riket befinner sig i krig eller krigsfara — när till följd av krig mellan främmande makter eller annan utom riket inträffad utomordentlig händelse uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet inom riket på förnödenhet.

Slutligen må nämnas att jag icke biträder de synpunkter som anförts av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap. Det vill synas som om riksnämnden finner en i fredstid gällande fullmaktslagstiftning vara närmast till hinders, såvida den ej kan tillämpas även under andra betingelser än de av utredningen förordade. Av vad tidigare sagts torde emellertid framgå att det knappast kan tänkas uppkomma ett ur försörjningssynpunkt så allvarligt läge, att icke antingen fullmaktslagstiftningen får utnyttjas eller tiden medger andra planeringsåtgärder eller särskild lagstiftning. Den omständigheten att lagarna i fredstid får sättas i kraft endast under vissa betingelser torde å andra sidan icke — såsom jämväl Kooperativa förbundet och grossistförbundet tycks mena — föregripa eller försvåra åtgärder av samma eller liknande slag, därest under andra betingelser dylika åtgärder av statsmakterna bedöms som ändamålsenliga. Bedömandet måste rimligen bli det samma, vare sig fullmaktslagstiftningen finns eller icke. I anslutning till handels- och industrikommissionens uttalande må till sist understrykas att den praktiska fördelen med en i fredstid tillämplig fullmaktslagstiftning framför allt är den, att riksdagsbehandlingen kan påbörjas kort tid efter det den utomordentliga händelsen inträffat, eftersom tidsödande och omfattande förarbeten icke är erforderliga.»

I anledning av vad *lagrådet* anfört i sitt yttrande har departementschefen i propositionen vidare förordat, att fullmaktslagstiftningen skall kunna tillämpas även i sådant fall, där ett knapphetsläge orsakats av krig, vari riket har befunnit sig.

Motionen II: 498.

Motionärerna bestrider icke, att en allmän fullmaktslagstiftning är ofrånlig i händelse av krig eller krigsfara, men de kan icke finna att en sådan lagstiftning behöver beslutas långt i förväg för att i fredstid uppkomma

knapphetslägen skall kunna bemästras. Material för en sådan lagstiftning — att gälla under utomordentliga förhållanden — finnes i de förslag till förfogandelag och ransoneringslag som framlagts i propositionen. Tidsutdräkt behöver icke uppstå, om betingelserna för lagarnas tillämpning i vissa avseenden anses böra utsträckas. Det förutsättes nämligen, att Kungl. Maj:t hemställer att få tillämpa lagarna under fredstid endast efter noggrant övervägande inom Kungl. Maj:ts kansli, och en sådan hemställan kräver en allvarlig prövning av riksdagen och dess organ. Sådana överväganden måste ske med utgångspunkt från ett aktuellt behov, och de kommer till stånd vare sig det gäller tillämpning av en redan given lag eller stiftande av ny lag. Enligt motionärernas mening är det icke motiverat med ett allmänt förhandsgodkännande av att dessa lagar i sin helhet får tillämpas under fredstid. De invändningar, som i denna fråga rests från det enskilda näringslivets företrädare och från riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, synes äga sådan styrka, att riksdagen nu bör avböja att besluta om lagstiftning avsedd att användas även under tid, då riket ej är i krig eller krigsfara. Motionärerna hemställer därför, att riksdagen beslutar att de blivande förfogande- och ransoneringslagarna får avse endast förhållanden under krig och krigsfara.

Motionerna I: 346 och II: 451.

Också i denna motion hemställes — under hänvisning till den under remissbehandlingen framförda kritiken — att lagstiftningen icke skall få tillämpas under andra än nyssnämnda betingelser.

Motionerna I: 392 och II: 497.

På de skäl som anförts av herr Herlitz anser sig motionärerna i princip kunna tillstyrka förslaget om en lagstiftning, som kan komma att tillämpas även i fredstid. Såsom anmärkts under föregående avsnitt hemställer emellertid motionärerna, att föreskrifter om auktorisation icke får meddelas utan stöd av lagstiftning i det särskilda fallet, med mindre riket är i krig eller krigsfara.

Motionerna I: 391 och II: 499.

Motionärerna biträder sistnämnda hemställan samt yrkar att detsamma skall gälla i fråga om handels- och användningsförbud enligt 36 § ransoneringslagen.

Motionen II: 496.

I motionen hemställes att efter 1 § tredje stycket i den blivande förfogandelagen intages ett stycke av följande lydelse:

»Vägrar företag eljest att hålla i gång viktig produktion och skada härav vållas den berörda arbetskraften och samhället, exempelvis den kommun inom vilken det är beläget, äger Konungen förordna att vad i 2 § första stycket samt 3—9 §§ stadgas skall äga tillämpning.»

Utskottet.

Beträffande fullmaktslagar av det slag varom här är fråga gäller regelmässigt, att de kan sättas i tillämpning då riket kommer i krig eller krigsfara. Att i detta sammanhang frågå denna ordning har icke ifrågasatts från något håll. Tvistigt är däremot spörsmålet, om och i vilken mån sådan lagstiftning bör få användas under andra betingelser. Visserligen har ingen förnekat att även under fredliga förhållanden försörjningsläget kan framtvunga statliga ingripanden, men enligt många uppfattning får en fullmaktslagstiftning icke utnyttjas i dylikt fall, då i stället sedvanlig lagstiftning bör väljas. Också här framträder kravet på största möjliga rättssäkerhet för de enskilda medborgarna. Det torde dock ej behöva befaras, att detta krav i nämnvärd mån skulle eftersättas, därest den i propositionen föreslagna ordningen genomfördes. Enligt utskottets mening talar flera skäl, både praktiska och andra, för denna ordning.

Såsom departementschefen i åtskilliga sammanhang betonat, är den mest påtagliga praktiska fördelen, att mer eller mindre omfattande lagstiftningsarbeten inom Kungl. Maj:ts kansli undvikas, varjämte den ofta tidskrävande lagrådsbehandlingen blir överflödig. Har t. ex. fullmaktslagstiftningen varit i tillämpning under ett krig, vari riket befunnit sig och som medfört en utpräglad knapphet på viktiga förnödenheter, bör det väl räcka att riksdagen efter krigets slut på begäran lämnar Kungl. Maj:t fullmakt att alljämt tillämpa lagstiftningen helt eller delvis. Enligt utskottets åsikt skulle det i sådant fall framstå som meningslöst att belasta statsmakterna med att utarbeta och antaga en helt ny lag i ämnet. Ett liknande läge uppkommer därest fullmaktslagstiftningen tillämpats under tid när riket varit i krigsfara samt denna upphör, utan att försörjningssvårigheterna minskas. Också då bör det vara tillfyllest, om riksdagen efter prövning av föreliggande omständigheter lämnar Kungl. Maj:t erforderliga fullmakter inom ramen för lagstiftningen. En viktig synpunkt i detta sammanhang är, att det av psykologiska skäl vanligen är angeläget att i det längsta dröja med att fastslå förhandenvaron av krigsfara — något som kunde vara frestande i ett snarligt läge därest lagstiftningen eljest icke skulle få utnyttjas.

Uppenbarligen kan andra utomordentliga händelser än krig och krigsfara oförmodat försätta de statliga organen i det läget, att de genast måste vidtaga lämpliga åtgärder för att trygga befolkningens eller krigsmaktens försörjningsbehov. Lika klart är, att det då icke är tillrådigt att anlita den vanliga lagstiftningsvägen. Erfarenheten har lärt, att åtgärderna i så fall kommer för sent för att åsyftad verkan skall kunna uppnås. Det är sålunda ur beredskapssynpunkt nödvändigt att ha tillgång till en i förväg utarbetad och av riksdagen godkänd ramlagstiftning, inom vilken Kungl. Maj:t efter samtycke av riksdagen äger vidtaga av krisläget betingade åtgärder. Enligt utskottets mening fyller den nu föreslagna fullmaktslagstiftningen alla rimliga anspråk i detta hänseende. Utskottet delar också departementschefens

uppfattning, att lagstiftningen icke gärna kan vara till hinders för de på folkförsörjningens område planerande myndigheterna. Skulle mot förmodan andra åtgärder än sådana som är tillåtna enligt förfogande- och ransoneringslagarna visa sig nödvändiga, torde tiden alltid medge lagstiftning i vanlig ordning.

På grund av det anförda får utskottet avstyrka bifall till det i motionerna I: 346 och II: 451 samt II: 498 framställda yrkandet, att den blivande fullmaktslagstiftningen över huvud taget ej skall få tillämpas under tid, då riket icke är i krig eller krigsfara.

Ej heller kan utskottet biträda tanken, att lagarna skulle upptaga ett stadgande som — såvitt angår tid som nyss sagts — på förhand inskränkte lagarnas tillämplighet till någon eller några befogenheter. En sådan ordning synes utskottet föga ändamålsenlig. Riksdagen bör i princip ha möjlighet att lämna Kungl. Maj:t alla de fullmakter, som med hänsyn till försörjningsläget bedömes som erforderliga. Finner riksdagen läget medgiva en begränsning av de Kungl. Maj:t tillkommande befogenheterna, har riksdagen fria händer att besluta härom.

Under hänvisning till vad nu anförts får utskottet avstyrka bifall också till motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497 i denna del.

I likhet med departementschefen ansluter sig utskottet till utredningens förslag, att de blivande förfogande- och ransoneringslagarna — fränsett det fall att försörjningssvårigheterna orsakats av krig, vari riket befunnit sig — icke skall få tillämpas i anledning av någon inom riket inträffad händelse. I dylikt fall är det föga antagligt, att ett ur försörjningssynpunkt så allvarligt läge kan uppkomma, att icke andra planeringsåtgärder eller lagstiftning i vanlig ordning kan tillgripas. Med denna utgångspunkt bortfaller varje tanke på att låta lagstiftningen bli tillämplig t. ex. för att tvinga den företagare, som under fredliga förhållanden av en eller annan anledning nedlagt sin rörelse, att överlåta denna på kronan eller att driva den för kronans räkning.

Utskottet får alltså avstyrka bifall till motionen II: 496.

I fråga om arten av de utomlands inträffade händelser, som skall kunna föranleda lagstiftningens tillämpning, biträder utskottet de riktlinjer som i detta hänseende uppdragits av utredningen och departementschefen. Vidare synes det utskottet välbetänkt att göra tillämpligheten beroende av att inom riket uppkommit knapphet eller betydande fara för knapphet på viktiga förnödenheter. Utskottet är väl medvetet om att det i praktiken kan bli vanskligt att avgöra, huruvida ett knapphetsläge verkligen föreligger eller om ett dylikt läge har sin grund i tilldragelser utom riket eller sammanhänger med förhållanden inom landet. Utskottet förutsätter emellertid, att riksdagen varje gång fullmakter begäres så ingående som möjligt prövar dessa och andra hithörande frågor.

V. Giltighetstid och formella förutsättningar för lagstiftningens tillämpning.**Propositionen.**

Departementschefen har anfört följande:

»De under första världskriget utfärdade allmänna förfogandelagarna var tidsbegränsade; de gällde högst ett år i sänder. Samma ordning tillämpades ursprungligen beträffande 1939 års förfogandelag. Förfoganderättskommittén föreslog emellertid i sitt år 1949 framlagda betänkande angående vissa ändringar i förfogandelagen, att denna i fortsättningen skulle gälla för obestämd tid. I den proposition (nr 210/1949) som på grundval av betänkandet utarbetades förklarade föredragande departementschefen sig biträda själva tanken i detta förslag, men med hänsyn till den blivande grundliga översynen av lagen förordades att giltighetstiden i avvaktan på resultatet härav skulle begränsas till utgången av år 1952. Detta blev också riksdagens beslut. Sedermera har lagen förlängts till den 1 juli 1954.

Vid bedömande av spörsmålet, huruvida den föreslagna fullmaktslagstiftningen bör göras permanent eller tidsbegränsad, måste till en början beaktas att den skall tillämpas, då riket befinner sig i krig eller krigsfara. Såsom i andra sammanhang betonats är det av synnerlig vikt att Kungl. Maj:t omedelbart kan utnyttja sina befogenheter enligt lagstiftningen, om något av dessa båda fall inträffar. Den första förutsättningen för att så skall kunna ske är, att den lagstiftning som inrymmer befogenheterna är i kraft. Ur denna synpunkt är det av ringa värde att allenast ha en tidsbegränsad fullmaktslagstiftning. Risken för ett oväntat angrepp på vårt land torde aldrig kunna helt uteslutas, och statsmakterna skulle med hänsyn härtill vara tvingade att förlänga giltighetstiden varje gång denna utlöpt. Det framstår också såsom föga ändamålsenligt att, så länge riket befinner sig i krig eller krigsfara, med vissa mellanrum behöva stifta särskild lag allenast för att utsträcka nämnda tid. Härtill kommer, såsom utredningen framhållit, att en permanent lagstiftning är till stor fördel för det planeringsarbete som nödvändigt måste utföras i förväg för att möta svårigheterna på försörjningsområdet vid krig eller krigsfara.

Om det sålunda framstår såsom riktigt och ändamålsenligt att lagstiftningen, i vad den hänför sig till krig och krigsfara, får gälla utan tidsbegränsning, är frågan mera vanskelig i vad den rör lagstiftningens tillämpning under fredstid. I ett sådant läge är tidsnöden icke så påtaglig, och det kan därför med hänsyn till de principiella betänkligheterna ifrågasättas, om lagstiftningen verkligen bör äga giltighet för obegränsad tid. I detta sammanhang erinrar utredningen, att enligt gällande förfogandelag riksdagens samtycke krävs för att lagen skall få tillämpas, då riket icke befinner sig i krig eller krigsfara, och att samtycket gäller för högst ett år varje gång. Såsom utredningen framhåller, medför denna omständighet att skillnaden mellan en permanent och tidsbegränsad lagstiftning blir ringa ur riksdagens synpunkt. Denna ordning bör enligt vad nedan sägs behållas.

På grund av det anförda finner jag mig böra förorda bifall till utredningens, av remissinstanserna utan erinran lämnade förslag, att de blivande förfogande- och ransoneringslagarna icke skall vara tidsbegränsade.

Enligt gällande förfogandelag är den formella förutsättningen för att lagen skall träda i tillämpning, att Kungl. Maj:t förordnar härom. Befinner sig riket i krig eller krigsfara, må förordnandet meddelas utan riksdagens hörande. Skyldighet föreligger dock att inom viss kortare tid inhämta riksdagens samtycke. Enligt utredningens förslag skall i huvudsak samma ordning tillämpas beträffande de ifrågasatta förfogande- och ransoneringslagarna. Utredningen har dock övervägt tanken att låta lagarna träda i automatisk tillämpning, om riket kommer i krig. Det framhålls att vid ett modernt blixtkrig hinder kan möta att inhämta riksdagens godkännande. Av principiella skäl vill emellertid utredningen upprätthålla kravet på sådant godkännande och anser frågan böra prövas i större sammanhang för att lösas efter enhetliga linjer i skilda fall. I likhet med ett par remissinstanser finner jag emellertid, att lagarna knappast skulle fylla sin uppgift som beredskapslagar på ett tillfredsställande sätt, om de icke träder i tillämpning i samma ögonblick som kriget bryter ut. Det kan framhållas att andra fullmaktslagar som behandlats under senare år utformats så att de blir automatiskt tillämpliga, om landet skulle råka i krig. Detta gäller ej endast den av utredningen särskilt omnämnda lagen utan även — sedan den 12 mars 1953 — lagen den 13 mars 1942 (nr 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. Också förslaget till krigssjukvårdslag har en bestämmelse av denna innebörd. På grund härav vill jag förorda att de blivande förfogande- och ransoneringslagarna skall, därest riket kommer i krig, träda i tillämpning utan särskilt förordnande och utan riksdagens godkännande.

Kravet på en omedelbar tillämpning är icke lika starkt, då riket kommer i krigsfara. I sådant fall torde Kungl. Maj:ts förordnande kunna avvaktas och ej heller synes det vara till olägenhet, om riksdagens godkännande måste begäras och lämnas inom viss tid efter det förordnandet meddelats. Den för nuvarande förfogandelag i detta hänseende gällande ordningen bör därför, såsom utredningen förordat, tillämpas i fråga om den blivande fullmaktslagstiftningen. Utredningens förslag, att den tidrymd inom vilken riksdagen efter underställandet skall lämna sitt godkännande bör utsträckas från en till två månader, synes ändamålsenligt och tillstyrks därför.

Vad slutligen angår tid, då riket icke är i krig eller krigsfara, innebär utredningens förslag att Kungl. Maj:t må förordna om tillämpning av lagstiftningen endast under förutsättning av riksdagens samtycke. Sådant förordnande får vidare enligt förslaget meddelas för högst ett år i sänder och kan inskränkas till en eller flera fullmakter. Mot förslaget, som i denna del bygger på nuvarande förfogandelag, har remissinstanserna icke haft något i och för sig att invända. Enligt min mening är

den föreslagna ordningen ägnad att minska de betänkligheter, som ur principiell synpunkt kan anföras mot en också i fredstid gällande allmän fullmaktslagstiftning. Kravet på riksdagens samtycke borgar för att de tilltänkta lagarna icke utnyttjas för ändamål, som strider mot deras syfte. Frågan, huruvida samtliga förutsättningar för lagarnas tillämpning är för handen, avgörs under sedvanliga parlamentariska former. Vid riksdagsdebatterna kan frågan allsidigt belysas och riksdagen kan tillse, att endast sådana fullmakter lämnas som är behövliga med hänsyn till föreliggande läge. Dessutom har riksdagen möjlighet att avpassa fullmakternas giltighetstid efter förhållandena i det särskilda fallet. Överhuvud finns alla förutsättningar för att hithörande spörsmål skall bli lika noggrant prövade av riksdagen som då det gäller att antaga ny lag. Enligt min mening saknas skäl förmoda att riksdagen skulle försumma att göra en sådan prövning. Särskild föreskrift om att ingripanden enligt lagstiftningen får ske endast då läget så påkallar synes mig därför överflödig. På grund av det anförda tillstyrker jag utredningens förslag.»

Utskottet.

Förslaget, att de blivande förfogande- och ransoneringslagarna icke skall vara tidsbegränsade, synes välbetänt och tillstyrkes därför av utskottet.

Likaså finner utskottet ändamålsenligt, att lagstiftningen avses träda i automatisk tillämpning, om riket råkar i krig. Denna ordning återfinnes i flera liknande lagar, som riksdagen under senare tid antagit. Ej heller finnes något att erinra mot vad departementschefen förordat beträffande förutsättningarna för lagstiftningens tillämplighet, då riket kommer i krigsfara.

Vad slutligen angår förfarandet då fråga uppkommer att sätta lagstiftningen i tillämpning under tid, när riket ej är i krig eller krigsfara, har i propositionen förordats att den ordning, som i detta hänseende gäller enligt nuvarande förfogandelag, skall behållas. När utskottet — såsom framgår av framställningen under föregående avsnitt — anslutit sig till förslaget att förfogande- och ransoneringslagarna skall kunna användas även under fredliga förhållanden, har utskottet fäst synnerlig vikt vid att Kungl. Maj:t i sådant fall icke äger utnyttja någon fullmakt, förrän riksdagen lämnat sitt samtycke. Det är sålunda riksdagen, som har avgörandet i sin hand. Vidare bör betonas att de föreslagna bestämmelserna möjliggör en smidig anpassning efter vad läget anses kräva. Riksdagens samtycke får icke gälla längre tid än ett år och det kan begränsas till kortare tid. Samtycket kan inskränkas till vissa bestämda fullmakter. Riksdagen har alltså möjlighet föreskriva, att t. ex. auktorisation, prisutjämningsavgifter eller handels- och användningsförbud icke får förekomma. Vid prövningen av fullmakternas omfattning bör grundsatsen vara, att sådana fullmakter skall väljas som medför minsta möjliga rubbningar i näringslivet och minst ingriper i enskild rätt. Kungl. Maj:ts befogenheter får icke vara vidare än som finnes nödvän-

digt för att uppnå målet. Såsom departementschefen understrukt, torde alla förutsättningar föreligga för att dessa frågor skall bli lika noggrant prövade av riksdagen som när det gäller att stifta ny lag.

VI. Riksdagens medverkan vid tillämpning av lämnade fullmakter.

Propositionen.

Departementschefen har i denna fråga anfört följande.

»Såsom i andra sammanhang nämnts kan de åtgärder, som Kungl. Maj:t under närmare angivna förutsättningar får vidtaga med stöd av den blivande fullmaktslagstiftningen, innebära allvarliga ingrepp i näringslivet och enskildas rätt. Med hänsyn härtill är det i och för sig önskvärt att riksdagen i en eller annan form kan övertyga sig om att åtgärderna icke blir mer ingripande än nödvändigt. Framförallt gäller detta under tid, då riket icke är i krig eller krigsfara. Utredningen har ägnat detta spörsmål särskild uppmärksamhet och noga prövat de olika vägar som står till buds. I allt väsentligt kan jag biträda de slutsatser vartill utredningen kommit.

På de av utredningen anförda skälen finner jag det sålunda icke böra föreskrivas skyldighet för Kungl. Maj:t att i samband med att fullmakter begärs lämna riksdagen redogörelse för de åtgärder som avses bli genomförda. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att avgöra, huruvida och i vilken omfattning en sådan redogörelse kan lämnas utan att syftet med den begärda fullmakten äventyras till skada för folkförsörjningen.

Spörsmålet om lämpligheten av att göra en utav Kungl. Maj:t genomförd regleringsåtgärd beroende av riksdagens godkännande i efterhand behandlades ingående redan i samband med 1949 års ändringar i nuvarande förfogandelag. Statsmakterna fann dock då, att flera omständigheter talade mot en dylik ordning. Sålunda framhölls att en endast provisoriskt gällande reglering skulle medföra osäkerhet och ovisshet samt hålla samtidigt med regleringens införande träffade överenskommelser svävande, ävensom att riksdagen kunde känna sig nödsakad att taga ansvaret för en dylik reglering för att därigenom undvika olägenheterna av att kullkasta redan vidtagna åtgärder. Samma invändningar kan fortfarande göras mot tanken att i en allmän fullmaktslagstiftning tillerkänna Kungl. Maj:t endast villkorliga befogenheter. Vidare bör beaktas att ett underställningsförfarande av detta slag kan medföra en avsevärd arbetsbelastning för statsmakterna. Såsom utredningen erinrar torde hinder ej möta för riksdagen att under tid, då riket icke är i krig eller krigsfara, om så anses lämpligt i det särskilda fallet föreskriva, att endast provisoriska åtgärder får vidtagas med stöd av lämnad fullmakt.

Den av utredningen anvisade vägen att låta riksdagen företrädas av ett särskilt organ, med vilket Kungl. Maj:t samråder innan åtgärder genomförs på grundval av meddelade fullmakter, synes vara i och för sig framkomlig. Såsom utredningen påpekat torde dock de nuvarande permanenta organen

— riksbanks- och riksgäldsfullmäktige samt utrikesnämnden — knappast vara lämpade att medverka vid rent försörjningsmässiga avgöranden. På grund härav och då frågan om skapandet av ett nytt organ med denna och andra liknande uppgifter fordrar särskilda undersökningar och överväganden finner jag lika med utredningen, att denna fråga, om så anses lämpligt, får lösas i ett större sammanhang.

Slutligen avstyrker jag i likhet med utredningen ett uttryckligt stadgande om skyldighet för Kungl. Maj:t att underrätta riksdagen om de åtgärder, som genomförts med stöd av lämnade fullmakter. Bl. a. torde det icke vara tillrådligt att binda en sådan redogörelse vid viss form. Jag vidhåller också min i propositionen nr 193/1951 uttalade åsikt, att meddelanden enligt § 56 riksdagsordningen icke är ett ändamålsenligt förfarande. Det sagda innebär självfallet icke, att redogörelse till riksdagen om viktiga åtgärder ej skall lämnas. Härför finns dock flera andra möjligheter. Sålunda kan, såsom utredningen betonat, redogörelser avges — förutom i form av svar på enkla frågor eller interpellationer — vid remissdebatter eller allmänna ekonomiska debatter. Vidare är det naturligt, att Kungl. Maj:t i samband med att nya fullmakter begärs eller då en allmän översikt av det ekonomiska läget lämnas redogör för hur meddelade fullmakter utnyttjats.»

Motionerna I: 392 och II: 497.

Motionärerna hemställer, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående möjligheterna att skapa ett särskilt, av riksdagen utsett organ för medverkan vid tillämpningen av de blivande förfogande- och ransoneringslagarna.

Utskottet.

Efter ingående prövning av frågan har utredningen stannat för att den blivande lagstiftningen icke lämpligen bör upptaga särskilda bestämmelser rörande riksdagens medverkan vid tillämpningen av lämnade fullmakter. Departementschefen har intagit samma ståndpunkt, och icke heller enligt utskottets mening kan tillräckliga skäl anföras till stöd för en annan uppfattning.

Utredningen har emellertid ifrågasatt, om det icke kunde vara lämpligt att genom en ändring av grundlagen tillskapa ett särskilt organ för riksdagen, med vilket Kungl. Maj:t kunde samråda i dessa och andra frågor av större allmän vikt. Departementschefen har funnit denna väg vara i och för sig framkomlig, men enligt hans mening borde denna fråga, om så ansåges lämpligt, lösas i ett större sammanhang.

Utskottet vill erinra om att riksdagen våren 1953 (se konstitutionsutskottets utlåtande nr 19/1953) till följd av en inom första kammaren väckt motion avvisat tanken på att införa grundlagsbestämmelser, som skulle möjliggöra inrättandet av beslutande eller rådgivande riksdagsdelegationer för vid-

sträckta grupper av ärenden, däribland sådana som rörde tillämpningen av fullmaktslagar. Någon omständighet som kan föranleda till annat bedömande i denna sak har icke inträffat, och utskottet vill därför icke förorda en utredning av frågan, huruvida en grundlagsändring bör komma till stånd.

Vid behandlingen av nyss nämnda motion anfördes emellertid från riksdagens sida att — därest det med hänsyn till utvecklingen och på grund av vissa ärendens speciella natur skulle finnas erforderligt att för särskilda frågor inrätta riksdagsorgan med enbart rådgivande karaktär — detta kunde ske utan att bestämmelser härom behövde införas i grundlag. Utskottet har nu att pröva, om i detta sammanhang särskilda skäl kan åberopas för inrättandet av ett sådant organ.

Vid denna prövning bör beaktas att riksdagens medverkan vid tillämpningen av fullmaktslagstiftningen knappast kan bli aktuell, då riket befinner sig i krig eller krigsfara. Systemet skulle alltså få sin huvudsakliga betydelse i fredstid. Då finns emellertid enligt utskottets mening ändock tillräcklig säkerhet för att riksdagens medinflytande icke blir alltför ringa. Såsom under föregående avsnitt framhållits, är det nämligen i sista hand riksdagen som beslutar, om och i vilken utsträckning Kungl. Maj:t skall få utnyttja de i lagstiftningen angivna fullmakterna. Vidare är det — som torde framgå av departementschefens yttrande — väl sörjt för att riksdagen, sedan fullmakter beviljats, kan hålla sig underrättad om huru dessa tillämpas.

På grund av det anförda får utskottet avstyrka bifall till motionerna I: 392 och II: 497 i denna del.

VII. Ersättningsgrunder vid förfoganden enligt en allmän förfogandelag.

Propositionen.

Departementschefen har anført följande.

»Av allmänna rättsgrundsatser följer att den som tvingas avstå eller upplåta förnödenhet till kronan eller utföra tjänst för kronans räkning skall ha ersättning för detta. Stadgande härom har också funnits i de allmänna förfogandelagar, som utfärdats alltsedan tiden för första världskriget. De regler som tillämpats i fråga om grunderna för ersättningsbestämmande har emellertid varit skiftande. Ursprungligen stadgades att förnödenhet, som avstods till kronan, skulle ersättas till fulla värdet. Under förarbetena till gällande allmänna förfogandelag framhölls emellertid att ett dylikt stadgande kunde leda till att ersättningarna fastställdes utan hänsynstagande till objektivt bestämda beräkningsgrunder. Tillämpning av stadgandet kunde också, särskilt i fråga om prissättning vid omfattande varuregleringar, hindra det allmänna att föra en målmedveten prispolitik under krisförhållanden. Efterhand trädde den uppfattningen i förgrunden att — eftersom en allmän förfogandelag hade till huvudsaklig uppgift att under kristider tillgodose hela befolkningens och försvarets behov av viktiga förnödenheter — enligt lagen utgående ersättningar i princip borde bestämmas efter grun-

der, som var förenliga med den rådande allmänna prispolitiken. Det låg därvid närmast till hands att söka samordna prissättningen på förnödenheter, som avstås till kronan jämlikt förfogandelagen, med den prissättning som sker med stöd av gällande författningar på prisregleringens område. Alltsedan andra världskrigets utbrott har denna princip mer eller mindre klart påverkat utformningen av förfogandelagens ersättningsbestämmelser.

I prisregleringslagen stadgas för närvarande att visst pris, som prövas skäligt, må i angiven ordning fastställas att gälla såsom normalpris vid frivillig försäljning av viss förnödenhet eller vid frivilligt utförande av viss tjänst. De beräkningsgrunder som härvid bör tillämpas är närmare angivna i de för priskontrollen utfärdade direktiven. Enligt dem är huvudregeln att normalpriset skall täcka produktions- och anskaffningskostnaderna — beräknade med tillämpning av återanskaffningsprisprincipen — jämte skälig handelsvinst. Grunddragen i denna regel återfinns i nu gällande förfogandelag, enligt vilken ersättningen för avstådd förnödenhet eller utförd tjänst i princip skall utgå med belopp, som prövas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal handelsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden. Det i prishänseende nära sambandet mellan de båda lagarna framträder ännu tydligare genom de i förfogandelagen upptagna bestämmelserna om taxepreis och tillämpningen härav. Lagen förutsätter nämligen, att riksvärderingsnämnden på förhand skall upprätta taxor, vari vissa priser å förnödenheter och tjänster skall upptagas. I anslutning härtill föreskrivs att ett enligt prisregleringslagen fastställt pris — normalpris eller av priskontrollnämnden prövat stoppris — alltid skall betraktas som taxepreis. Eftersom en enligt förfogandelagen utgående ersättning endast undantagsvis får överstiga gällande taxepreis, blir följden att prisregleringslagens priser i väsentlig mån blir normerande för prissättningen enligt förfogandelagen.

Också utredningens förslag till ersättningsbestämmelser i den blivande förfogandelagen bygger på principen, att ersättningarna skall utgå efter de grunder som gäller för den prisreglerande verksamheten. Häremot har remissinstanserna ej haft något i och för sig att erinra. Bl. a. grossistförbundet anser dock, att de för priskontrollen gällande direktiven icke är så utformade att de kan fylla kravet på ekonomisk rättssäkerhet, enär de enligt förbundets åsikt avser att tillgodose även allmänna politiska intressen, för vilka en lagstiftning av detta slag bör stå främmande. Förbundet kan därför icke tillstyrka de av utredningen föreslagna ersättningsgrunderna.

Enligt min mening råder ingen tvekan om att staten under kristider måste ha ett avgörande inflytande på prispolitiken inom alla viktigare områden och därmed även på den prissättning som sker enligt allmänna förfogandelagen. Det är därför naturligt, att denna prissättning samordnas med den allmänna prissättning som genomförs med stöd av prisregleringslagstiftningen. I princip bör gälla att ersättningen enligt förfogandelagen skall motsvara vad som kan erhållas vid frivillig försäljning inom ramen för sist-

nämnda prissättning. En tillämpning av denna grundsats innebär, att den ersättningsberättigade får samma ekonomiska utbyte som han eljest skulle erhållit. Det kan vid sådant förhållande icke med skäl göras gällande att den som tvingas avstå förnödenhet till kronan och härför erhåller ersättning enligt nu angivna grunder kommer i sämre ekonomiskt läge än den vars tillgångar av samma slag icke tagits i anspråk. Såsom föredragande departementschefen betonat i propositionen nr 210/1949 med förslag till vissa ändringar i gällande förfogandelag kan emellertid icke bortses från att prissättningen enligt prisregleringslagen kan bestämmas av intressen, som — i och för sig fullt berättigade — icke bör få inverka på de enligt förfogandelagen utgående ersättningarna. Som närmare framgår av den följande framställningen torde denna synpunkt i erforderlig utsträckning ha beaktats vid utformningen av ersättningsbestämmelserna. I anledning av vad grossistförbundet i förevarande sammanhang anfört om reglerna för den priskontrollerande verksamheten kan erinras om att direktiven för denna under senare tid delgivits riksdagen.

Utredningen har understrukit behovet av en bestämmelse, som utan hänvisning till prisregleringslagen klarlägger de grunder efter vilka ersättning bör utgå för avstådd förnödenhet eller utförd tjänst. Behovet sammanhänges därmed, att fall av förfogande kan tänkas uppkomma, där prissättning enligt prisregleringslagen saknas. Emellertid avvisas tanken på att en dylik bestämmelse skulle avfattas på motsvarande sätt som i nämnda lag eller m. a. o. icke innehålla annat än att ersättningen skall fastställas till belopp, som provas skäligt, och att i övrigt de för priskontrollen gällande direktiven skulle tillämpas vid prövningen. Av praktiska skäl finner utredningen önskvärt, att i stället grunderna för ersättning enligt förfogandelagen mera utförligt anges i lagtexten. Häremot har remissinstanserna icke haft något att invända. Också enligt min mening bör förslaget, som överensstämmer med nuvarande ordning, godtagas.

I utredningens förslag har den grundläggande bestämmelsen om ersättning vid förfogande avfattats något annorlunda än i nuvarande förfogandelag. Avsikten har dock ej varit att genomföra någon saklig ändring. Enligt utredningens mening bör av lagtexten framgå, att återanskaffningsprisprincipen är tillämplig. Vidare förordas att det i gällande lag använda uttrycket »normal handelsvinst» skall utgå, uppenbarligen därför att handelsvinst rent språkligt syftar endast på mellanhandens vinst. Slutligen har utredningen funnit orden »eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden» otydliga och överflödiga. På grund härav föreslås den avfattningen, att ersättning för avstådd förnödenhet och utförd tjänst skall utgå med belopp, som provas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återanskaffning av sådan förnödenhet eller vid utförande av sådan tjänst. Till förtydligande av lagtexten anför utredningen, att med nödvändiga kostnader förstås kostnaderna hos rationellt arbetande företag samt att i kostnaderna vid produktion av förnödenhet ingår utgifter för råvaror, ersättning åt företagaren och anställda för deras ar-

betsinsats, avskrivning på byggnader och inventarier enligt återanskaffningsprisprincipen, allmänna förvaltningskostnader och andra omkostnader, skälig ränta på nedlagt kapital, värderat efter nämnda princip, samt »handelsvinst». Utredningen tillägger att vad sålunda anförts om kostnader vid produktion i tillämpliga delar bör gälla också distribution. Kan förnödenheten icke återanskaffas, bör enligt utredningens mening återanskaffningsvärdet vid den tidpunkt den senast kunnat anskaffas ligga till grund för ersättningen.

I sakligt hänseende torde i stort sett icke något vara att erinra mot utredningens förslag. I likhet med priskontrollnämnden anser jag mig böra understryka, att i »nödvändiga kostnader» väl ingår ersättning för företagarens egen arbetsinsats samt förräntning av det utav företagaren investerade kapitalet men icke vad i dagligt tal benämns företagarens vinst eller handelsvinst. Denna post bör nämligen, liksom då fråga är om prissättning enligt prisregleringslagen, helt föras under förräntningsposten, som inbegriper ersättning bl. a. för den risk företagaren står. Härav följer å andra sidan att räntefoten icke, såsom riksvärderingsnämnden ifrågasatt, kan sättas så lågt som diskontot. — Härjämte bör betonas att utgående ersättningar omfattar endast nödvändiga kostnader och alltså ej inbegriper gottgörelse för indirekta skador eller förluster. Skulle t. ex. en förfogandeåtgärd medföra att en fabriksägare måste inskränka driften, kan han icke i denna ordning erhålla vederlag för den förlust som därigenom kan tillfogas honom. — Beträffande det av utredningen och några remissinstanser berörda sambandet mellan begreppen »nödvändiga kostnader» och »kostnader hos rationellt arbetande företag» biträder jag riksvärderingsnämndens och lantbruksstyrelsens ståndpunkt, att måttstocken bör vara företag som nått en rimlig grad av rationalisering och sålunda icke sådana företag som hunnit allra längst i detta avseende. I övrigt må i anslutning till vissa uttalanden från en del handelskammare framhållas att den av statsmakterna förda allmänna ekonomiska politiken får anses verka i stort sett likformigt och därför icke bör tillmätas avgörande vikt i förevarande sammanhang.

Såsom utredningen framhållit bör, liksom gäller beträffande den statliga priskontrollen, de nödvändiga kostnaderna beräknas med ledning av återanskaffningsprisprincipen. I samband härmed må anmärkas att en varas återanskaffningsvärde här motsvarar — under hänsynstagande till slitage och dylikt — nuanskaffningsvärdet eller vad det skulle kosta den, mot vilken förfogandeåtgärden är riktad, att anskaffa samma slags vara inom rimlig tid. Den av Skånes handelskammare föreslagna ordningen, att ersättningen i vissa fall för att förebygga ekonomisk förlust för den enskilde skulle fastställas dels preliminärt, då förnödenheten avstås, och dels slutgiltigt, då förnödenheten kan anskaffas och den verkliga kostnaden fastslås, är uppenbarligen förenad med stora praktiska olägenheter i det att ersättningsfrågorna skulle hållas svävande för obestämd tid. För övrigt kan ifrågasättas om det angivna syftet skulle bli bättre tillgodosett genom en sådan ordning än genom den av utredningen förordade, eftersom priserna kan vara lägre

vid den senare tidpunkten, då varutillgången regelmässigt kan antagas vara rikligare än när varan avstods. — Såsom en civilbefälhavare framhållit måste den av utredningen förordade principen i fråga om grunderna för ersättningsbestämmande i de fall, då förnödenheten icke kan återanskaffas, tillämpas med en viss försiktighet. Skulle det sålunda med hänsyn till den allmänna prisutvecklingen framstå som obilligt att använda återanskaffningsvärdet vid den tidpunkt, när förnödenheten senast återanskaffats, bör ersättningen jämkas efter vad prövas skäligt.

I formellt hänseende har från åtskilliga håll anmärkts att den grundläggande ersättningsregeln i utredningens förslag icke avfattats så, att den i alla avseenden ger uttryck åt vad enligt motiven varit avsett. Denna anmärkning torde vara riktig. Avfattningen lär visserligen icke kunna missförstås, såvitt angår ersättning vid utförande av tjänst eller ersättning för förnödenhet som avstås av tillverkare eller förbrukare, men ordalydelsen är icke lika tydlig då fråga är om ersättning till återförsäljare. Det kan nämligen göras gällande att begreppet »nödvändiga kostnader vid återanskaffning» icke avser annat än återanskaffningspriset eller m. a. o. i detta sammanhang vad det enligt skäliga beräkningsgrunder skulle kosta återförsäljaren att inom en snar framtid köpa och hemtaga samma slags förnödenhet, som han tvingats avstå. Avsikten är emellertid, att återförsäljaren härutöver skall ha ersättning för de nödvändiga kostnaderna i den egna rörelsen, d. v. s. i princip för den del av hans kostnader för arbetslöner — däri inräknat vederlag för egen arbetsinsats — omkostnader och skälig förräntning av nedlagt kapital, som enligt allmänna kalkyleringsgrunder kan anses belöpa på det avstådda partiet. Tillämpligheten av denna grundsats bör tydligt framgå av lagen och jag förordar därför, att den av utredningen föreslagna lagtexten jämkas i enlighet härmed.

Vidare förslår utredningen att den nuvarande ordningen med i förväg upprättade t a x o r, enligt vilka ersättning bör utgå, skall behållas. Häremot synes icke vara något att erinra och förslaget tillstyrks därför. I anslutning till vad en handelskammare anfört i denna sak må framhållas att fastställda taxor givetvis avses bli omprövade, när däri upptagna pris icke längre motsvarar skälig ersättning enligt nyss angivna grunder. För övrigt må i detta sammanhang hänvisas till den i det följande närmare berörda regeln, att ersättning under vissa förutsättningar kan bestämmas till högre belopp än taxepriset.

För närvarande stadgar förfogandelagen, såsom förut anmärkts, att enligt prisregleringslagen fastställda priser, d. v. s. normalpriser och av priskontrollnämnden prövade individuella stoppriser, skall betraktas som taxepris. Stadgandet gäller alltså icke stoppriser, som allenast grundar sig på Kungl. Maj:ts beslut om allmänt prisstopp. Utredningen förordar emellertid, att samtliga enligt prisregleringslagen gällande priser skall anses som taxepriser. Avgörande för detta ståndpunktstagande är främst det tidigare berörda kravet, att ersättning enligt förfogandelagen om möjligt bör motsvara vad som kan erhållas vid frivillig försäljning. Därvid framhålls att stopp-

priser — även om de icke är prövade — vanligen torde bättre än normalpriser anpassa sig till det verkliga kostnadsläget, och att den möjligheten alltid står öppen att hos priskontrollnämnden påkalla prövning av ett individuellt stoppris. Allmänt understryker utredningen att, i den mån invändningar kan göras mot att betrakta stoppriser som taxepriser, detta i samma grad gäller normalpriserna. Slutligen betonas de praktiska fördelar som följer med ett enhetligt system.

Flera av de remissinstanser som företräder det enskilda näringslivet har mer eller mindre bestämt motsatt sig utredningens förslag. Främst gäller detta utvidgningen beträffande sådana stoppriser, som ej prövats. Den avvísande hållningen sammanhänger med farhågan för att de enligt prisregleringslagen gällande priserna icke ger skäliga ersättningar vid förfoganden.

Enligt min mening är den nuvarande ordningen ändamålsenlig ur de synpunkter som enligt vad förut sagts bör vara bestämmande för utformningen av förfogandelagens ersättningsregler. Genom vad utredningen anfört har jag vidare blivit övertygad om att samma synpunkter talar för att jämväl ej prövade stoppriser bör betraktas som taxepriser. Utredningens förslag tillstyrks därför. I anledning av handels- och industrikommissionens uttalande må tilläggas att, därest det är ovisst huruvida stoppris finns eller vad detta är, ersättningen bör bestämmas efter förut angivna allmänna beräkningsgrunder.

Då jag sålunda ansett mig böra tillstyrka utredningens förslag har jag fäst avgörande vikt vid den tidigare omnämnda möjligheten till jämkning av taxepris. Sålunda har utredningen behållit det nuvarande stadgandet, att riksvärderingsnämnden må bestämma ersättningen till högre belopp än taxepriset, då tillämpningen av detta på grund av särskilda omständigheter skulle innefatta obillighet. Skulle det alltså visa sig att ett enligt prisregleringslagen gällande pris är så lågt, att den enskilde icke får skälig ersättning enligt de grunder som ansetts böra gälla vid förfoganden, kan han erhålla rättelse genom en av riksvärderingsnämnden verkställd prövning av ersättningsfrågan. Industriförbundets anmärkning mot stadgandets avfattning torde ej böra föranleda någon omarbetning. Avfattningen har varit densamma sedan stadgandets tillkomst och den överensstämmer med det språkbruk som plägar användas, då fråga är om en skälighetsprövning.

I likhet med utredningen finner jag emellertid, att den nuvarande jämkningsregeln bör utbyggas, såvitt angår förfoganden som innebär produktions-, lagrings- eller forslingsålägganden. Det bör uppmärksammas att enligt de för priskontrollen gällande direktiven en i och för sig skälig prishöjning ofta icke medges, därför att utförd lönsamhetsberäkning visar att verksamheten inom företaget eller branschen i dess helhet ändock lämnar skälig avkastning. Vidare må erinras att utgångspunkten för en sådan beräkning är rationellt arbetande företag. Till följd härav kan fall inträffa där taxepriset icke täcker företagarens nödvändiga kostnader. Under i övrigt fria förhållanden kan företagaren förebygga onödig förlust t. ex. genom att nedlägga tillverkningen, men denna möjlighet står honom

icke till buds vid ålägganden enligt förfogandelagen. Såsom utredningen anfördt måste det anses strida mot vedertagna rättsgrundsatser att tvinga någon att frambringa förnödenheter eller utföra tjänster utan att ersätta honom för de kostnader han åsamkas i samband därmed. Enligt min mening föreligger här skäl för att avvika från de för prisregleringen gällande normerna. Visserligen har priskontrollnämnden motsatt uppfattning, men detta får ses i belysning av nämndens principiella inställning, att förfogandelagen skall tjäna också rent prispolitiska ändamål. Farhågan för att en särbestämmelse i antydd riktning skulle inbjuda företag att i spekulativt syfte nedlägga tillverkningen av viktiga förnödenheter synes mig överdriven.

I utredningens förslag har denna särbestämmelse fått formen av ett tillägg till nu gällande jämningsregel av innehåll, att vid produktionsålägganden och därmed likställda förfoganden tillämpning av taxepreis alltid skall anses innefatta obillighet, därest den som drabbats av åläggandet icke får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Utformningen synes ändamålsenlig och tillstyrks därför. I anledning av priskontrollnämndens yttrande må framhållas att vid ett dylikt åläggande reklam- och försäljningskostnader vanligen torde bli onödiga och sålunda icke omfattas av begreppet »nödvändiga kostnader». — Slutligen bör i anslutning till vad riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap anfördt betonas att den nya bestämmelsen icke blir tillämplig i det fall att tillverkningen av en vara är avslutad, då beslut om dess avstående meddelas, eftersom tillverkningen här skett utan att produktionsåläggande förelegat.

Beträffande sådant förfogande som innebär att kronan tager egendom i anspråk med nyttjanderätt föreslår utredningen, att nuvarande beräkningsgrunder skall gälla. Upplåtaren bör sålunda ha skälig ersättning för förlorad avkastning eller nytta samt för skada eller avsevärd försämring, som den upplåtne egendomen lidit. Skäl synes ej föreligga att frångå detta förslag. Uppenbarligen är det ogörligt att finna en avfattning, som uttömmande anger alla de omständigheter vilka bör inverka på ersättningens storlek. Det må dock understrykas, att ersättningen icke heller i här avsedda fall inbegriper gottgörelse för annat än den enskildes nödvändiga kostnader — d. v. s. förlorad avkastning eller nytta samt i förekommande fall skada å själva förnödenheten — och alltså ej vederlag för indirekta skador eller förluster. Ersättning i denna ordning kan sålunda icke utgå för förlust, som uppkommer t. ex. därigenom att företagaren till följd av upplåtelsen icke kan använda ineliggande lager av råvaror eller halvfabrikat. I anslutning till redareföreningens utlåtande kan framhållas att, därest av kronan nyttjad egendom vid återställandet är skadad, ägaren bör ha skälig ersättning icke endast för reparationskostnaderna utan även för förlorad avkastning eller nytta under reparationstiden. Med anledning av Skånes handelskammares yttrande kan anmärkas att ersättning självfallet utgår endast under förutsättning, att enskild efter därom meddelat beslut upplåtit egendom till kronan. Skulle den enskilde genom annan statlig åtgärd bli förhindrad att förfoga över sin egendom, exempelvis till följd av avspärr-

ning för militära ändamål utan att egendomen tages i anspråk, har han alltså icke rätt till ersättning i denna ordning. — Slutligen saknas enligt min mening anledning att utbyta det hittills använda ordet »avsevärd» mot »onormal».

Likaså tillstyrks utredningens förslag om att behålla den nuvarande ersättningsregeln beträffande skada som åsamkats förnödenhet till följd av förfogandeförbud. Icke heller i detta sammanhang bör utgående ersättningar innefatta gottgörelse även för indirekta skador och förluster. Samma principer torde nämligen böra gälla här som vid andra former av förfoganden.

Till sist finner jag i likhet med utredningen, att ersättningsreglerna i rekvisitionslagen bör ändras så att de också i fortsättningen kommer att överensstämma med förfogandelagens bestämmelser i detta hänseende.»

Motionerna I: 346 och II: 451.

Enligt motionärernas mening bör vid förfoganden grundprincipen vara, att full ersättning lämnas den, vars nyttighet tagits i anspråk. Det ter sig därför betänkligt, att priser bestämda med stöd av prisregleringslag utan vidare lägges till grund vid ersättningens beräkning. Man vet mycket litet om de förutsättningar och omständigheter, som kommer att påverka dessa priser, och det är därför vanskligt att anknyta till dem i en förfogandelag. Vid priskontroll kan den enskilde välja, om han önskar avstå från sin nyttighet eller ej. I samband med ett förfogande råder däremot den enskilde icke över den tidpunkt, då han skall avstå nyttigheten, och ersättningen bör därför följa allmänna expropriativa grunder. Motionärerna yrkar, att detta kommer till uttryck i lagtexten.

I anslutning till förslaget att — därest tillämpningen av taxepreis på grund av särskilda omständigheter skulle innefatta obillighet — riksvärderingsnämnden må bestämma ersättningen till högre belopp, ifrågasätter motionärerna, om icke ordet »må» bör utbytas mot »skall». Förstnämnda ord giver nämligen vid handen, att här skulle vara fråga om en skönsmåsig bedömning.

Motionerna I: 392 och II: 497.

Motionärerna vänder sig mot utformningen av det stadgande, som reglerar ersättningens storlek vid förfoganden med nyttjanderätt. Enligt förslaget skall ersättning utgå bl. a. för skada eller avsevärd försämring, som åsamkats den till kronan upplåtta egendomen. Enligt motionärernas åsikt saknar rekvisitet »avsevärd försämring» självständig betydelse, varför de hemställer att de citerade orden utgår.

Utskottet.

Förfogandelagen är icke avsedd att tillämpas annat än under utomordentliga förhållanden. Det kan förutsättas, att försörjningsläget då vanligen tvingar statsmakterna att i hela befolkningens intresse ingripa inom stora delar av vårt samhällsliv. Bl. a. måste staten under tid, då fria marknadsförhållanden icke råder, utöva en stark priskontroll på alla viktiga varuområden. Det blir nödvändigt att söka förhindra en prisbildning, som i otillbörlig grad påverkas av tillfällig brist och onormalt ökad efterfrågan. Priserna bör i princip bestämmas enligt sedvanliga beräkningsgrunder. Vidare kan det visa sig lämpligt att genom prisregleringsåtgärder avväga tillverkningen och förbrukningen på ett ur folkförsörjningssynpunkt önskvärt sätt. Av det sagda framgår att under kristider försörjnings- och prispolitiken måste drivas efter enhetliga linjer. Såsom departementschefen betonat är det därför naturligt, att prissättningen enligt förfogandelagen, vars syfte är att trygga och tillgodose befolkningens och försvarets behov av viktiga förnödenheter, samordnas med den prissättning, som allmänt genomföres med stöd av prisregleringslagstiftning. Huvudregeln måste följaktligen bli, att den som enligt förfogandelagen tvingats avstå förnödenhet till kronan eller att utföra tjänst för kronans räkning bör ha ersättning, motsvarande vad han kunnat betinga sig om han frivilligt avyttrat förnödenheten eller utfört tjänsten. Med denna utgångspunkt torde med fog kunna påstås att full ersättning kommer att utgå vid förfoganden. Gives däremot begreppet »full ersättning» den innebörden, att den enskilde sakägaren ej får komma i sämre ekonomiskt läge än om förfogandeåtgärden icke vidtagits, ställer sig saken annorlunda. I så fall blir han nämligen berättigad till gottgörelse för indirekta skador och förluster av olika slag. Vidare skulle han kunna tillgodogöra sig spekulationsvinster. En dylik ersättningsregel leder uppenbarligen till orimliga följder, och utskottet får bestämt avvisa tanken på att ändra nu gällande principer i denna riktning. Här bör för övrigt erinras att expropriationslagen tidigare stadgade, att vid expropriation av fast egendom full ersättning skulle utgå till sakägaren, men att denna regel genom lagändring år 1949 väsentligt uppmjukades. Utskottet får därför avstyrka bifall till motionerna I: 346 och II: 451 i denna del.

Utskottet finner de stadganden, som enligt propositionen skall tillämpas vid bestämmandet av ersättningarnas storlek, väl avvägda. Den grundläggande bestämmelsen, enligt vilken ersättning skall utgå inom vissa, ganska snävt dragna allmängiltiga gränser och utan hänsyn till sakägarens egna kostnader, kan väl förefalla betänkelig ur sakägarens synvinkel, men den anknyter till de för priskontrollen fastställda riktlinjerna och är därför — såsom förut framhållits — önskvärd ur allmän synpunkt. Förslaget att samtliga enligt prisregleringslag gällande priser skall betraktas som taxepriiser ansluter härtill och är därför enligt utskottets åsikt ändamålsenligt. Förslaget har också den fördelen, att systemet med taxepriiser kommer att få ännu större utrymme än enligt nuvarande förfogandelag.

Att utskottet ansett sig kunna biträda propositionen sammanhänger med att riksvärderingsnämnden, som avses bli högsta instans i alla ersättningsärenden, icke blir strängt bunden av taxeprierna utan får en tämligen vidsträckt jämningsrätt. Sålunda kvarstår den nuvarande regeln, att nämnden må bestämma ersättning till högre belopp än taxepriiset, därest tillämpningen av detta på grund av särskilda omständigheter skulle innefatta obillighet. Vidare har denna regel påbyggts med stadgandet, att vid produktionsålägganden obillighet alltid skall anses föreligga, om den enskilde sakägaren icke genom taxepriiset får ersättning för sina nödvändiga kostnader. Över huvud förutsätter utskottet att riksvärderingsnämnden liksom hittills kommer att handha sin uppgift på sådant sätt, att de enskilda sakägarnas intressen vederbörligen tillgodoses.

Den i motionerna I: 346 och II: 451 framställda anmärkningen mot avfattningen av nyss berörda jämningsregel synes utskottet riktig. Regeln bör vara så utformad, att riksvärderingsnämnden blir skyldig att jämka utgående ersättning, så snart tillämpningen av taxepriiset på grund av särskilda omständigheter innefattar obillighet. Utskottet får därför förorda, att ordet »må» utbytes mot »skall».

Däremot kan utskottet ej finna skäl föreligga att — såsom yrkas i motionerna I: 392 och II: 497 — låta orden »avsevärd försämring» utgå ur det stadgande, som behandlar ersättningens storlek då egendom tages i anspråk med nyttjanderätt. Möjligen kan sägas att uttrycket »avsevärd försämring» såtillvida är överflödigt som det torde falla under det vidare begreppet »skada». Uttrycket har uppenbarligen införts i lagtexten för att utmärka, att särskild ersättning icke skall utgå för sådan försämring, som egendom normalt undergår då den nyttjas för sitt ändamål under iakttagande av tillbörlig aktsamhet. Uttrycket är sålunda icke meningslöst.

Under hänvisning till det anförda får utskottet avstyrka bifall till motionerna I: 392 och II: 497 i denna del.

VIII. Om beaktande av enskilds intresse vid försörjningsregleringar m. m.

Propositionen.

Efter en ingående behandling av denna fråga har *utredningen* stannat för att de enskilda medborgarna i regel själva måste bära de ekonomiska förluster som krisregleringar kan föra med sig.

Utredningen anser emellertid, att i särskilda fall förhållandena vid förfoganden och krisregleringar i övrigt kan vara sådana, att det framstår som orimligt att begära att den som genom ett statligt ingripande drabbas särskilt hårt ensam skall bära förlusten. Utredningen förordar därför, att såväl i förfogandelagen som ransoneringslagen införes ett stadgande av innehåll att — därest någon till följd av förfogande- respektive regleringsföreskrift lider förlust för vilken ersättning icke i annan ordning utgår — Kungl. Maj:t skall kunna tillerkänna honom skälig ersättning, under för-

utsättning att förlusten är av den art och storlek att det icke kan rimligen fordras att med hänsyn till förhållandena förlusten i sin helhet skall bäras av honom.

Herr Andersson anser i likhet med utredningen, att fall kan uppstå, som rimligen bör föranleda viss ersättning av statsmedel och som icke täcks av lagstiftningens övriga ersättningsregler, men dessa fall måste bli så fåtaliga att de icke motiverar särskilda lagbestämmelser. De föreslagna speciella ersättningsreglerna kan enligt *herr Anderssons* mening befaras i onödan ge upphov till grusade förhoppningar hos enskilda medborgare samt en omfattande pappersexercis för dem och statliga myndigheter. Härtill kommer att de närmare riktlinjerna icke kunnat uppdragas och det synes därför icke tillfredsställande att, även om reglerna skall tillämpas restriktivt, helt överlämna avgörandet till Kungl. Maj:t. Liksom hittills bör i de sällsynta fall, då ersättning kan ifrågakomma, avgörandet träffas av Kungl. Maj:t och riksdag gemensamt.

Vidare har utredningen föreslagit, att under närmare angivna förutsättningar ägare av förnödenhet, beträffande vilken Kungl. Maj:t på grund av knapphet eller väntad knapphet meddelat ransoneringsföreskrift, skall vara berättigad att påkalla inlösen av sina förråd av förnödenheten. Rörande storleken av den ersättning, som bör utgå till ägaren i sådant fall, förordas att denne skall ha gottgörelse för sina självkostnader, d. v. s. de faktiska kostnaderna för produktion eller inköp av det inlösta partiet, vari ersättning för ägarens eget arbete inräknas. Såsom subsidiär regel bör stadgas att ersättningen vid inlösen icke får överstiga vad som skulle utgått om kronan med stöd av förfogandelagen exproprierat förnödenheten.

Endast ett par av *remissinstanserna* har haft något att erinra mot förslaget, att Kungl. Maj:t i undantagsfall skall kunna besluta om särskild ersättning för förlust, som uppkommit till följd av krisreglering eller förfogande. Sålunda ansluter sig *en av civilbefälhavarna* till *herr Anderssons* ståndpunkt. Enligt *grossistförbundets* mening är Kungl. Maj:t i statsrådet med hänsyn till kravet på rättssäkerhet ej någon lämplig instans för att avgöra dessa ersättningsärenden.

I fråga om den av utredningen förordade inlösenrätten i vissa fall har en del remissinstanser anmält avvikande mening beträffande storleken av utgående ersättningar.

Riksvärderingsnämnden kan icke helt ansluta sig till utredningens förslag. Nämnden delar visserligen utredningens uppfattning, att ersättningen vid inlösen icke skall inbegripa utebliven vinst, men enligt nämndens uppfattning bör sakägaren likväl icke åsamkas förlust. I så fall bör i ersättningen inräknas — utöver de faktiska kostnaderna för produktion och återinköp samt gottgörelse för eget arbete — lagringskostnader och i förekommande fall transportkostnader. Nämnden utgår därvid från att i lagringskostnaden inräknas även normal ränta. Väljs denna utväg, kommer handelsvinst i bemärkelsen företagarevinst icke att utgå vid inlösen enligt allmänna ransoneringslagen men väl enligt allmänna förfogandelagen.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap finner tillräckliga skäl ej föreligga att bestämma ersättningen vid inlösen enligt ransoneringslagen till lägre belopp än vid avstående enligt förfogandelagen. Nämnden framhåller att, även om inlösen formellt sker efter framställning från varuägaren, denne likväl i verkligheten kan befinna sig i ett tvångsläge t. ex. på grund av brist på medel.

Grossistförbundet samt flertalet handelskammare ansluter sig till riksnämndens uppfattning, att ersättningen vid inlösen enligt ransoneringslagen skall bestämmas efter samma normer som ersättningen vid avstående enligt förfogandelagen och att alltså full gottgörelse, innefattande även utebliven handelsvinst, skall utgå. Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län anmärker därvid, att inlösen i verkligheten är att jämställa med ett tvångsvis gjort ingripande från statens sida.

Departementschefen har anfört i huvudsak följande.

»I föregående avsnitt har betonats, att förfogandelagens ersättningsbestämmelser i princip tillkommit för att bereda den mot vilken ett förfogandebeslut riktas rätt till ersättning för nödvändiga kostnader i samband med beslutets fullgörande, men att han icke kan åberopa dessa regler för att få gottgörelse för de indirekta förluster han lider genom beslutet. Ännu mindre kan andra enskilda, som i ett eller annat avseende ekonomiskt förlorar till följd av beslutet, få vederlag härför.

Under detta avsnitt behandlar utredningen frågan huruvida den blivande fullmaktslagstiftningen genom särskild bestämmelse bör skapa en allmän rätt till ersättning för enskilda, som i nyss nämnda fall eller eljest till följd av ingrepp enligt lagstiftningen lider skada eller förlust. Därvid redovisas för en mängd olika situationer, där en förfogande- eller regleringsåtgärd kan förorsaka förluster för tillverkare, mellanhänder eller förbrukare utan att dessa har någon möjlighet att domstolsvägen kräva skadestånd av staten. Enligt utredningens mening kan med visst fog göras gällande att samtliga medborgare bör bära de skadeverkningar som ett i det allmännas intresse företaget ingrepp medför för någon medborgare. Vid ett närmare övervägande finner emellertid utredningen denna tankegång vara ogenomförbar i praktiken. Sålunda skulle det ofta vara omöjligt att avgöra, om och i vilken mån ett ingrepp är till skada eller ej, och vidare skulle en ordning med fullständig ersättning för alla ingrepp möjliggöra skadeståndsanspråk i hittills okänd utsträckning. I utpräglade kristider skulle så gott som varje medborgare kunna kräva ersättning av staten, och en prövning av alla anspråk skulle nödvändiggöra en omfattande och dyrbar apparat. Dessutom skulle de ekonomiska följderna för staten bli oöverskådliga. Utredningen anser det därför ofrånkomligt, att de enskilda i regel själva får bära de ekonomiska förluster, som kan uppstå till följd av förfoganden eller krisregleringar. Enligt utredningens uppfattning bör dock denna grundsats icke gälla helt utan undantag. Fall kan nämligen inträffa där en med stöd av den förordade lagstiftningen vidtagen åtgärd drabbar en-

staka medborgare så avsevärt mycket hårdare än andra, att det skulle framstå som orimligt att låta honom ensam svara för förlusten. Utredningen föreslår därför ett stadgande om ersättning i särskilda fall av innebörd, att Kungl. Maj:t i sådana fall skall kunna bevilja ersättning efter vad som prövas skäligt. Därvid understryks svårigheten att i förväg närmare uppdraga de riktlinjer som bör tillämpas vid prövningen av dessa ersättningsfrågor; omständigheterna i det särskilda fallet måste bli avgörande.

I likhet med utredningen finner jag det uteslutet, att de föreslagna lagarna skulle upptaga en bestämmelse av innehåll att envar, vilken åsamkas förlust eller skada genom en krisåtgärd, skulle vara berättigad till ersättning härför av staten. Emellertid kan jag ej heller förorda ett stadgande, vilket skulle möjliggöra ersättning av statsmedel åt enskild medborgare som drabbats särskilt hårt av en krisåtgärd. Jag anser mig därvid kunna i huvudsak instämma i vad herr Andersson i sin reservation anfört i detta hänseende. Visserligen kan fall tänkas uppkomma, då särskild ersättning är rimlig, men några allmänna riktlinjer kan svårigen uppdragas för bedömande av ersättningsfrågor av detta slag utan dessa måste avgöras efter skälighetsprövning i varje särskilt fall. Det kan också förutses, att ersättning kommer att kunna beviljas endast i mycket liten omfattning. Det torde därför icke vara lämpligt att i lagstiftningen intaga ett allmänt stadgande om ersättningsrätt. Mot en sådan anordning synes med skäl kunna invändas att den är ägnad att väcka falska förhoppningar hos den enskilde. I de fåtaliga fall där en ersättning av denna natur framstår såsom rimlig, bör frågan prövas av Kungl. Maj:t och riksdagen. Det kan framhållas, att även ett bifall till utredningens förslag förutsätter en viss riksdagsbehandling av uppkomna ersättningsfrågor, eftersom det ankommer på riksdagen att bevilja anslag för ändamålet. Slutligen vill jag erinra, att utredningen i sitt förslag till allmän förfogandelag medtagit vissa bestämmelser i gällande förfogandelag till skydd för den enskilde. Det föreslås sålunda en föreskrift om att det vid ingrepp enligt lagen skall tillses, att den vars rätt berörs icke lider större förfång än omständigheterna föranleder. Vidare innehåller förslaget ett stadgande av innehåll, att den som anser att en förfogandeföreskrift på grund av särskilda förhållanden medför synnerlig skada eller olägenhet kan ansöka om att få föreskriften upphävd eller ändrad. Jag anser därför att det av utredningen föreslagna stadgandet om särskild ersättning för förlust vid krisregleringar bör utgå ur lagstiftningen.

Utredningen har också sökt tillgodose de enskildas intressen vid försörjningsregleringar genom ett *inlösenförfarande*. Sålunda har utredningen i syfte att mildra de ogynnsamma verkningarna av krisregleringar föreslagit, att det i nuvarande förfogandelag upptagna stadgandet om rätt för sakägaren att inom angiven tid påkalla prövning av frågan, huruvida beslagtagna förnödenhet skall inlösas av kronan eller ej, i viss mån ges motsvarande tillämpning såvitt angår med stöd av ransoneringslagen genomförda regleringar. Grundtanken i förslaget är att ägaren av en ransonerad vara skall kunna begära att kronan inlöser varan samt att, om hans begä-

ran icke bifalls inom 30 dagar, han därefter skall äga förfoga över varan utan hinder av gällande ransoneringsföreskrifter. Det betonas emellertid att en på detta sätt uppbyggd inlösenrätt av flera skäl icke kan göras ovillkorlig. Sålunda finner utredningen det vara ur statsfinansiell synpunkt ofrånkomligt, att inlösenrätten begränsas till förnödenheter, på vilka knapphet råder eller kan befaras. Har ransonerings av en vara tillkommit endast såsom ett komplement till en bristreglering, kan det alltså icke bli tal om inlösen av varan. Härjämte har utredningen ansett, att inlösenrätten bör inskränkas till sådana fall, där regleringen medfört en betydande begränsning i ägarens möjlighet att tillgodogöra sig värdet av förnödenheten och ej förorsakat ägaren endast ringa men. Med hänsyn till att en på detta sätt uppdragen gräns för inlösenrätten är ganska obestämd förordar utredningen, att hithörande frågor i princip skall prövas av Kungl. Maj:t.

Ingen av remissinstanserna har haft något att erinra mot en inlösenrätt av den innebörd utredningen förordat.

Enligt min mening innebär det av utredningen föreslagna inlösenförfarandet en skälig avvägning mellan å ena sidan intresset att i görligaste mån begränsa de enskildas ekonomiska förluster och å andra sidan angelägenheten av att staten icke ställs inför omfattande och till följderna oöverskådliga ersättningsanspråk.

I fråga om grunderna för bestämmande av ersättning vid inlösen har olika meningar gjort sig gällande. Utredningen anser, att ersättningen i princip bör motsvara allenast ägarens faktiska kostnader för produktion eller inköp jämte gottgörelse för ägarens eget arbete. Dessa grunder är snävare än de som gäller vid förfoganden och enligt utredningens mening är detta naturligt med hänsyn till att ett inlösenförfarande icke innebär, att ägaren mot sin vilja avstår från en förnödenhet. Utredningens förslag upptager även den bestämmelsen, att ersättningen vid inlösen aldrig får överstiga vad som skulle utgått om förnödenheten avståtts till kronan enligt förfogandelagen. — — —

Även i denna fråga anser jag mig böra biträda grundtanken i utredningens förslag. Det torde icke vara tillrådligt att låta de beräkningsgrunder, som avses skola gälla vid bestämmande av ersättning för en enligt förfogandelagen avstådd förnödenhet, bli tillfullo tillämpliga vid ett inlösenförfarande. Enligt min mening kan icke med rätta påstås att ett sådant förfarande är att jämställa med ett tvångsingripande från statens sida. Principen bör vara, att ersättningen åt den som själv begärt att få en honom tillhörig förnödenhet inlöst av kronan icke skall fastställas till högre belopp än som motsvarar hans verkliga kostnader och alltså icke inbegripa företagarevinst. Såsom utredningen antytt skulle en på detta sätt utformad ersättningsregel icke uppmuntra ägare av ransonerade varor att försöka bli av med sina lager genom att hembjuda dem till kronan. Tvärtom kommer det att ligga i deras intresse att själva söka avsätta eller använda lagren för att icke gå miste om sin vinst. Härigenom minskas avsevärt risken för att staten plötsligt skulle försättas i det läget att behöva antingen inlösa stora varupartier eller helt

eller delvis häva en påbjuden ransonering. I anslutning till priskontrollnämndens och riksvärderingsnämndens yttranden finner jag mig dock böra förorda, att lagtexten får en något annorlunda avfattning. Det bör tydligt framgå, att ägarens kostnader skall beräknas efter anskaffningsvärdet och att i dem ingår även de lagrings- och transportkostnader som ägaren kan ha haft.»

Motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497.

I samtliga motioner hemställes att det av utredningen föreslagna stadgandet om Kungl. Maj:ts rätt att i särskilda fall tillerkänna enskild medborgare ersättning av statsmedel måtte införas i förfogande- och ransoneringslagarna.

Motionerna I: 346 och II: 451.

Motionärerna biträder nyss berörda hemställan, varjämte de ifrågasätter, om icke ersättningsgrunderna vid inlösen bör vara desamma som vid förfogande. Eftersom kronan kan välja om inlösen skall ske eller ej, synes några risker ur statsfinansiell synpunkt icke föreligga.

Utskottet.

I samband med den kristidshushållning, som under de båda världskrigen genomfördes av statsmakterna, tillfogades enskilda medborgare indirekta förluster och skador av det mest skiftande slag, utan att ersättnings- eller skadeståndsskyldighet uppkom för staten. Principen var sålunda, att de enskilda själva fick bära dessa ekonomiska bördor. Varje tanke på att i anslutning till den blivande fullmaktslagstiftningen ändra denna princip och skapa en allmän ersättningsrätt måste avvisas. Såsom departementschefen framhållit skulle detta leda till oöverskådliga följder för staten och samhället.

Utskottet vill ingalunda bestrida, att fall kan uppstå, där det på grund av omständigheterna skulle framstå som särskilt obilligt att icke tillerkänna en enskild medborgare ersättning av statsmedel, men enligt utskottets mening bör beslutanderätten i dylika frågor icke tillkomma Kungl. Maj:t ensam. I likhet med departementschefen anser utskottet, att det slutliga avgörandet bör ligga hos riksdagen. Enskild rätt kan knappast bli lidande härpå. I fall där Kungl. Maj:t avböjer att genom proposition föreslå riksdagen att anvisa medel för utbetalning av ersättning som begärts av enskild, finnes möjlighet att motionsvägen draga frågan under riksdagens prövning.

Under hänvisning till det anförda får utskottet avstyrka bifall till motionerna I: 346 och II: 451, I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497 i denna del.

Däremot synes intet vara att erinra mot förslaget att ägare av ransonerad förnödenhet under närmare angivna förutsättningar skall vara berättigad

att hos Kungl. Maj:t begära inlösen av sina förråd av förnödenheten. Förslaget har också godtagits av remissinstanserna. Delade meningar råder emellertid om storleken av den ersättning, som bör utgå i samband med inlösen. Från några håll har gjorts gällande att ersättningen bör vara densamma som om förnödenheten avståtts enligt förfogandelagens bestämmelser. Såsom framgår av framställningen under föregående avsnitt innebär detta, att ägaren skulle få minst samma ekonomiska utbyte som om han sålde förnödenheten på allmänna marknaden. Härav skulle i sin tur följa, att innehavare av förnödenheten ofta skulle finna det fördelaktigt att vända sig till kronan med begäran om inlösen i stället för att söka avsätta förnödenheten på vanligt sätt. Det är visserligen riktigt — såsom antydes i motionerna I: 346 och II: 451 — att kronan kan vägra inlösen och att därför några statsfinansiella svårigheter icke behöver uppstå, men i så fall kommer förnödenheten att undantagas från gällande regleringsföreskrifter. Vilka vådor detta kan medföra för folkhushållningen — särskilt i ett skärpt krisläge — ligger i öppen dag. Ur nu angivna synpunkter är det sålunda angeläget att utforma ersättningsregeln så, att den enskildes intresse av att själv söka avyttra eller använda förnödenheten inom regleringens gränser kvarstår. Med hänsyn härtill torde den i propositionen anvisade lösningen, i princip innebärande att ägaren får avstå från företagavinsten men i övrigt får ersättning för sina kostnader, vara den bästa.

IX. Om formerna för bestämmande av ersättning enligt en fullmaktslagstiftning.

Propositionen.

Departementschefen har i denna fråga uttalat följande.

»Vid prövning av ersättningsärenden enligt de under närmast föregående båda avsnitt behandlade reglerna kommer säkerligen ofta både skiftande och svårbedömda frågor att uppstå. Det är därför angeläget, att handläggningen av dessa ärenden sker under betryggande former. Det ligger då nära till hands att förordna en ordning, enligt vilken prövningen handhas av de allmänna domstolarna. Ett närmare övervägande av spørsmålet leder emellertid till att denna väg knappast är framkomlig. Såsom utredningen framhållit är domstolsförfarandet i ett sammanhang som detta alltför omständligt och tidsödande. Dessutom skulle handläggningen av dessa ärenden medföra en avsevärt ökad arbetsbörda för domstolarna, och det skulle därför bli nödvändigt att utöka deras personal för att undvika ytterligare tidsutdräkt. Slutligen är det av vikt att prövningen sker under medverkan av ekonomisk sakkunskap och sådan torde i allmänhet vara föga företrädd i våra domstolar. På grund av det anförda biträder jag utredningens ståndpunkt att prövningen av ersättningsfrågorna, såsom för närvarande gäller enligt allmänna förfogandelagen, bör handhas av andra organ än de allmänna domstolarna.

Ur rättssäkerhetens synpunkt är det emellertid önskvärt att den enskilde

sakägaren — liksom annars vanligen är fallet i ärenden av detta slag — alltid har möjlighet att få sina ersättningsanspråk prövade av två instanser. En sådan ordning tillämpas enligt nu gällande förfogandelag endast såvitt avser ersättningar, som utgår efter taxa. I dylikt fall skall nämligen myndighet, som Kungl. Maj:t därtill utsett, i första hand fastställa ersättningsbeloppet, varefter den enskilde sakägaren kan besvara sig över myndighetens beslut hos riksvärderingsnämnden. Är däremot fråga om ersättning, som icke utgår efter taxa, skall beloppet fastställas av riksvärderingsnämnden såsom enda instans.

Enligt utredningens mening bör två-instanssystem göras tillämpligt för samtliga fall, där ersättning skall bestämmas enligt den blivande fullmaktslagstiftningens regler. I anslutning härtill erinras om att enligt rekvisitionslagens bestämmelser ersättning, som icke utgår efter taxa, skall bestämmas av lokal värderingsnämnd (hästvärderingsnämnd, bilvärderingsnämnd, fartygsvärderingsnämnd eller allmän lokal värderingsnämnd) såsom första instans, med rätt för parterna att överklaga meddelade beslut hos riksvärderingsnämnden. Vidare framhålls att samma ordning stadfästas i beredskapsförfogandelagen och civilförsvarslagen. Utredningen förordar nu, att denna ordning skall gälla också såvitt angår den allmänna förfogandelagen. Därvid betonas att de lokala nämnderna bör vara väl lämpade att handlägga ersättningsärenden enligt sistnämnda lag, eftersom de förfogandeåtgärder som kan genomföras med stöd av de fyra lagarna avser i huvudsak samma slags förnödenheter och tjänster. Förslaget har bl. a. den fördelen, att lagbestämmelserna på detta område blir mer enhetliga, varjämte lokalt betingade omständigheter lättare kan beaktas vid tillämpningen av förfogandelagens ersättningsregler.

Utredningens förslag, som lämnats utan erinran av övervägande antalet remissinstanser, synes mig väl ägnat att tillgodose rättssäkerhetens krav och då även dess praktiska fördelar är påtagliga, finner jag mig i princip böra biträda detsamma. Vad Kooperativa förbundet och telegrafstyrelsen anfört därom, att en del ersättningsfrågor kan komma att avse så betydande värden eller speciella förhållanden eller vara så invecklade att de icke lämpligen bör anförtros åt de lokala värderingsnämnderna, har emellertid föranlett mig att förorda en mindre jämkning i förslaget. Denna innebär, att ersättning som icke utgår efter taxa skall bestämmas av riksvärderingsnämnden som första och enda instans, därest parterna gemensamt hemställer därom.

Beträffande sådan i förslaget till allmän förfogandelag omnämnd ersättning som utgår efter taxa föreslår utredningen, att den nuvarande ordningen skall behållas. Utredningen har därvid avvisat tanken på att efterbilda det i rekvisitionslagen föreskrivna förfarandet, som innebär att ersättningsbeloppet skall fastställas av den rekvirerande myndigheten. Såsom skäl åberopas att förfoganden till skillnad från rekvisitioner i princip beslutas av Kungl. Maj:t och att det är naturligt att Kungl. Maj:t också utser den myndighet som skall bestämma ersättningens storlek. Ingen

av remissinstanserna har motsatt sig utredningens förslag och icke heller enligt min mening är anledning att frångå detsamma.

I fråga om sådan ersättning vid inlösen av förnödenhet som kan utgå enligt förslaget till allmän ransoneringslag förordar utredningen, att beloppet skall bestämmas av allmän lokal värderingsnämnd som första och riksvärderingsnämnden som andra instans. Förslaget, som godtagits av remissinstanserna, synes ändamålsenligt och tillstyrks därför.

Icke heller torde något vara att invända mot utredningens förslag, att de lokala värderingsnämnderna skall behålla sin nuvarande sammansättning.

Vad beträffar riksvärderingsnämndens sammansättning innebär utredningens förslag ett par mindre ändringar i gällande bestämmelser. Sålunda förordas att samtliga ledamöter skall utses av Kungl. Maj:t och att alltså kommerskollegium och lantbruksstyrelsen icke längre skall utse var sin ledamot. Med hänsyn till det nära sambandet mellan prisregleringslagen och den föreslagna förfogandelagens ersättningsbestämmelser har emellertid utredningen också övervägt att låta någon ledamot av priskontrollnämnden ingå i riksvärderingsnämnden, vilket dock avvisas av principiella skäl. Utredningen finner det nämligen vara mindre välbetänt, att statliga prisintressen på ett så påtagligt sätt blir företrädda i riksvärderingsnämnden. Samma skäl åberopas mot tanken att låta försörjningskommissionerna bli representerade i nämnden. — Den andra ändringen innebär, att i lagen uttryckligen anges att till riksvärderingsnämndens ordförande skall utses person som förvaltats något av rikets högsta domarämbeten, varjämte en av de övriga ledamöterna skall ha utövat domarämbete.

Även i denna fråga biträder jag utredningens förslag. Utredningens ståndpunkt att nämndens sammansättning i princip icke får bestämmas av särskilda intressen — t. ex. prispolitiska eller försörjningspolitiska — synes mig riktig. Det är nämligen av vikt att den enskilde sakägaren icke bibringas den uppfattningen, att nämnden har till huvudsaklig uppgift att tillvarata det allmännas intressen vid bestämmandet av den ersättning, som skall utgå i samband med en mot honom riktad tvångsåtgärd. Nämnden fullgör på detta område en domstols uppgifter, och dit hänskjutna frågor skall prövas sakligt och objektivt inom ramen för de i lagen lämnade ersättningsreglerna. Enligt min mening är utredningens förslag väl ägnat att tillgodose dessa synpunkter. Vidare finner jag det naturligt att Kungl. Maj:t — såsom eljest är vanligt vid tillsättandet av viktigare befattningar inom den centrala förvaltningen — utser samtliga ledamöter i nämnden. Uppenbarligen har Kungl. Maj:t samma möjligheter som kommerskollegium och lantbruksstyrelsen eller annan myndighet att tillse, att erforderlig sakkunskap blir företrädd i nämnden. En sådan ordning synes mig innebära garantier för att nämnden i sin helhet får en lämpligt avvägd sammansättning. Icke heller anser jag det behövt att, utöver vad utredningen förordar, i lagtexten ange de kvalifikationer som ledamöterna i nämnden bör äga. Vidare synes enligt min uppfattning tillräckliga skäl ej föreligga att utöka det nuvarande antalet ledamöter.

Slutligen vill jag framhålla att vad tidigare sagts om det nära samband som bör råda mellan den statliga priskontrollen och ersättningsbestämmelserna i nu förevarande lagstiftning givetvis förutsätter att de olika värderingsnämnderna vid utövningen av sin verksamhet förskaffar sig ingående kännedom om de föreskrifter och riktlinjer som vid varje tillfälle gäller för den statliga priskontrollen.»

Utskottet.

Vad i propositionen föreslagits lämnas av utskottet utan erinran.

X. Delegation av Kungl. Maj:ts befogenheter.

Propositionen.

Departementschefen har andragit följande.

»I olika sammanhang har framhållits att de fullmakter som enligt de blivande allmänna förfogande- och ransoneringslagarna skall kunna lämnas åt Kungl. Maj:t möjliggör betydande ingrepp i det enskilda näringslivet. Med hänsyn härtill skulle det vara önskvärt, om Kungl. Maj:t fattar beslut om alla åtgärder som bör genomföras med stöd av lämnade fullmakter och icke överlåter avgörandet härutinnan på underordnade myndigheter. Erfarenheten från de båda världskrigen visar emellertid, att denna princip ej kan upprätthållas i praktiken. Ärendena blir nämligen så många och av så skiftande natur, att de medför en arbetsbelastning som säkerligen icke kan bemästras vid en central handläggning. En sådan ordning kan också befaras leda till att prövningen av de olika frågorna icke blir tillräckligt noggrann och omsorgsfull. På grund härav finner jag i likhet med utredningen, att Kungl. Maj:t måste medges rätt att i viss utsträckning delegera sina befogenheter enligt de båda lagarna på underordnade myndigheter och då i främsta rummet på försörjningskommissioner och dem underställda lokalt betonade organ.

Utredningens ståndpunkt, att omfattningen av Kungl. Maj:ts delegationsrätt bör uttryckligen anges i de båda lagarna, synes riktig. Såsom utredningen framhållit bör den ledande grundsatsen härvid vara den att sådana åtgärder, som berör befolkningen i dess helhet eller mera påtagligt ingriper i enskild rätt, icke får beslutas av annan än Kungl. Maj:t, under det att andra mindre ingripande åtgärder, när så prövas erforderligt, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande kan få genomföras efter beslut av underordnad myndighet. Enligt min mening är intet att erinra mot de riktlinjer, som utredningen härutinnan uppdragit. Sålunda bör Kungl. Maj:t fatta beslut i alla frågor, som avser införande av handels-, användnings- eller transportreglering, meddelande av bestämmelser om auktorisation, införande av clearingförfarande eller påläggande av prisutjämningsavgifter. Är fråga om förfogandeåtgärder eller detaljregleringar bör hinder däremot ej möta för Kungl.

Maj:t att delegera sina befogenheter. I likhet med utredningen förutsätter jag, att Kungl. Maj:t vid beslut om delegation också i största möjliga utsträckning fastställer huvudlinjerna för de underordnade myndigheternas arbete. Däremot kan jag icke biträda det av en handelskammare väckta förslaget om att införa ett stadgande av innehåll, att dessa tillämpningsföreskrifter bör utformas i samråd med företrädare för näringslivet. Enligt min mening bör det ankomma på Kungl. Maj:t att avgöra, huruvida ett sådant samråd är lämpligt i ett visst läge eller ej.

Hittills anförda synpunkter hänför sig väsentligen till förhållandena under tid, då riket icke befinner sig i krig eller överhängande krigsfara. Skulle något av dessa båda fall inträffa, torde det — såsom utredningen och ett par remissmyndigheter framhållit — bli ofrånkomligt med en mera vidsträckt delegationsrätt än som förut förordats. Enligt min mening är det emellertid icke nödvändigt att införa särskilda bestämmelser härom i de blivande förfogande- och ransoneringslagarna. Den av utredningen omnämnda administrativa fullmaktslagen torde nämligen väl fylla detta behov.»

Motionerna I: 346 och II: 451.

I motionerna understrykes vikten av att statsmakterna vid tillämpningen av de blivande förfogande- och ransoneringslagarna icke alltför mycket avhänder sig bestämmanderätten till förmån för underordnade myndigheter, åt vilka tillämpningen delegeras.

Utskottet.

Enligt utskottets mening innebär vad i propositionen förordats en skälig avvägning mellan å ena sidan vikten av att Kungl. Maj:t förbehåller sig beslutanderätten vid tillämpningen av den blivande fullmaktslagstiftningen samt å andra sidan det av praktiska skäl betingade kravet att Kungl. Maj:t delegerar sina befogenheter på underordnade myndigheter. Tillfredsställande är att i lagarna klart utsagts, i vilka fall delegation får ske.

XI. Uppgiftsskyldighet m. m.

Propositionen.

Departementschefen har anfört följande.

»Sedan länge har den allmänna förfogandelagstiftningen upptagit bestämmelser om skyldighet för envar att på anmodan av närmare angiven myndighet uppge sitt innehav av viss vara m. m. ävensom angående rätt för myndighet att — därest den uppgiftsskyldige vägrar att lämna begärd upplysning eller det kan misstänkas att han försöker vilseleda myndigheten — undersöka hans kontor o. dyl. samt granska hans handelsböcker och andra affärshandlingar. Liknande bestämmelser har vanligen återfunnits i de ran-

soneringsförfattningar, som gällt under andra världskriget och tiden däref-
ter. I dem har ofta dessutom föreskrivits att näringsidkare skall vara plik-
tig föra de anteckningar, som kan finnas erforderliga för kontroll av reg-
leringen.

Erfarenheten har visat, att bestämmelser av detta slag icke kan undvaras.
De behövs främst för att myndigheterna i kristider skall kunna planlägga
lämpliga åtgärder på folkförsörjningens område samt övervaka efterlevnan-
den av meddelade regleringsföreskrifter. Utredningen har också förordat,
att de blivande allmänna förfogande- och ransoneringslagarna skall upptaga
stadganden, vilka i huvudsak har den innebörd som inledningsvis angivits.
Ingen av remissinstanserna har haft något att erinra mot grundtanken i ut-
redningens förslag och även enligt min mening är den riktig, varför jag bi-
träder förslaget. I anledning av vad flygförvaltningen anfört vill jag fram-
hålla, att undersökning av kontor och andra affärslokaler samt granskning
av affärshandlingar får anses ingå som normala åtgärder i ett kontrollför-
farande av denna art. Med hänsyn härtill bör icke såsom förutsättning stad-
gas att den uppgiftsskyldige vägrar lämna begärd uppgift eller att det skä-
ligen kan misstänkas att han söker vilseleda myndigheten. Kontrollåtgärder-
na bör givetvis — såsom utredningen uttalat — i görligaste mån ske så att
de icke väcker onödigt irritation. Vid utövningen av kontrollen bör också
tillses att den enskilde näringsidkaren lider minsta möjliga avbräck i sin
rörelse. Det synes emellertid knappast erforderligt att, såsom överståthållar-
ämbetet ifrågasatt, i lagtexten intaga särskilda bestämmelser härom utan bör
sådana inflyta i de instruktioner och anvisningar som vederbörande myndig-
het kan komma att utfärda.»

Utskottet.

Anledning att frångå vad i propositionen föreslagits synes utskottet ej före-
ligga.

XII. Straff och andra påföljder m. m.

Propositionen.

Departementschefen har i huvudsak anfört följande.

»Det i tidigare sammanhang berörda förslaget att vid sidan av en allmän
förfogandelag tillskapa en särskild ransoneringslag har bl. a. den fördelen
att den splittring på olika författningar av de bestämmelser om straff och
andra påföljder för överträdelser av meddelade ransoneringsföreskrifter,
som nu finns, kan undanröjas. Genom att alla de stadganden som anses er-
forderliga i detta hänseende upptages i den blivande ransoneringslagen kan
ernås att dessa bli mera överskådliga än för närvarande.

De av utredningen förordade s t r a f f b e s t ä m m e l s e r n a i de ifråga-
satta förfogande- och ransoneringslagarna anknyter till nu gällande före-

skrifter. Utredningen har emellertid eftersträvat att utforma de nya bestämmelserna i enlighet med principer som under senare tid antagits inom strafflagstiftningen. Sålunda har brotten uppdelats icke endast i uppsåtliga brott och brott begångna av oaktsamhet utan också efter brottsfallets svårhetsgrad. Brottsgraderna är i princip tre, nämligen den normala brottsgraden, ringa brott och grovt brott. Såvitt angår ringa brott och oaktsamhetsbrott som ej är grovt ingår enligt utredningens förslag icke strängare straff än böter i straffskalan. Avsikten är att i dessa fall möjliggöra sådan åtalseftergift varom stadgas i 20 kap. 7 § rättegångsbalken samt beivrande genom strafföreläggande. Ingen av remissinstanserna har haft någon erinran mot de sålunda uppdragna riktlinjerna. Också enligt min mening är dessa väl avvägda och jag har därför funnit mig böra tillstyrka, att de läggs till grund för straffbestämmelserna i den föreslagna fullmaktslagstiftningen.

I anslutning till de av utredningen föreslagna bestämmelserna angående straff för uppsåtliga brott kan erinras om den inom svensk straffrätt gällande grundsatsen, att okunnighet om viss handling straffbarhet (rättsvillfarelse) icke friar den som begår dylik handling från straff. Denna grundsats är emellertid icke helt utan undantag. Sålunda har i rättspraxis fall förekommit, där en rättsvillfarelse bedömts som så ursäktlig att handlingen kunnat lämnas straffri. Det finns ock inom specialstraffrätten enstaka exempel på att lagstiftaren såsom förutsättning för straffbarhet ansett sig böra uttryckligen kräva vetskap om att närmare angivet förfarande är otillåtet. Straffbestämmelserna i allmänna förfogandelagen har utformats på detta sätt. Enligt denna lag inträder nämligen straffskyldighet endast i det fall att vetskap föreligger om den föreskrift som överträtts. Stadgandet härleder sig från 1914 års förfogandelag, där straffbestämmelserna dock huvudsakligen avsåg ansvar för den som saluhöll förnödenhet till högre pris än det av myndigheterna fastställda maximipriset. Däremot saknar de under andra världskriget utfärdade ransoneringsförfattningarna, straffkungörelsen och straffskärpningslagen regelmässigt stadganden av denna innebörd. Här gäller alltså i princip att obekantskap om meddelade föreskrifter eller stadgade villkor icke kan lända till straffrihet. I utredningens förslag till förfogandelag och ransoneringslag har den nuvarande skillnaden i detta hänseende i stort sett behållits. Det kan emellertid ifrågasättas, om det finns tillräcklig anledning att bestämma förutsättningarna för straffbarhet olika för brott mot förfogandelagen och för brott mot ransoneringslagen. Enligt min mening är de förfaranden som straffbeläggs i de båda lagarna så närbesläktade, att hithörande bestämmelser bör vara enhetliga. Då det gäller att avgöra vilken linje som bör följas, synes övervägande skäl tala för att straffbestämmelserna utformas i enlighet med den förut omnämnda grundsatsen inom straffrätten. Ingen av lagarna skulle m. a. o. upptaga något uttalande av innebörd, att vetskap om meddelade föreskrifter eller villkor erfordras för att straffbarhet skall inträda. Det torde icke behöva befaras, att rättssäkerheten härigenom skulle äventyras.

Ifråga om o o a k t s a m h e t s b r o t t e n synes grundtanken i utredningens förslag vara att de grövre fallen av oaktsamhet skall straffbeläggas medan ringare grad av oaktsamhet icke skall föranleda straff. Vidare har utredningen förordat en uppdelning av de straffbara fallen i brott, som begås av grov oaktsamhet, samt dylikt brott, som med hänsyn till omständigheterna är att betrakta som grovt. Ur saklig synpunkt torde någon erinran icke kunna riktas mot utredningens tankegång, men bestämmelserna torde böra utformas annorlunda än utredningen förordat. Såsom riksåklagarämbetet framhållit kan nämligen gränsdragningen mellan vanlig och grov oaktsamhet vålla svårigheter vid rättstillämpningen. Vidare bör såsom riksåklagarämbetet och Göta hovrätt anmärkt brottsbeteckningen grov oaktsamhet som är grov undvikas. Den förekommer varken i strafflagen eller i det förslag till brottsbalk (SOU 1953: 14) som framlagts av straffrättskommittén. I likhet med riksåklagarämbetet finner jag den bästa lösningen vara att låta straffansvar i princip inträda för den som begår närmare angiven handling av oaktsamhet. För att icke det straffbara området skall bli alltför vidsträckt synes emellertid undantag böra göras för sådana fall, där oaktsamheten är ringa. En sådan ordning överensstämmer med numera antagna principer inom straffrätten. Sålunda upptager 1951 års lag om trafikbrott ett stadgande av denna innebörd, och i förutnämnda förslag till brottsbalk återfinns samma regel bland de bestämmelser, som avhandlar de allmänna grunderna för straffbarhet och strafffrihet.

De av utredningen föreslagna s t r a f f s k a l o r n a vid uppsåtliga brott — nämligen böter eller fängelse i högst sex månader såvitt angår den normala brottsgraden, böter för ringa brott samt fängelse eller straffarbete i högst två år för grovt brott — synes mig väl avvägda och jag biträder därför utredningens förslag härutinnan. Vad härefter angår den för oaktsamhetsbrotten tillämpliga straffskalan bör denna enligt min mening i princip icke upptaga strängare straff än böter. Härav följer bl. a. att bestämmelserna om åtalseftergift skulle bli tillämpliga vid dessa brott. Emellertid kan också vid oaktsamhetsbrott omständigheterna vara sådana, att bötesstraff framstår som en alltför ringa påföljd. I de grova fallen måste möjlighet finnas att ådöma frihetsstraff och detta krav tillgodoses bäst genom en särskild straffskala. Sålunda bör lämpligen stadgas att, om ett oaktsamhetsbrott är grovt, straffet är fängelse i högst ett år eller böter. Det förtjänar framhållas att straffmaximum bestämts under hänsynstagande till vad strafflagberedningen i sitt betänkande »Enhetligt frihetsstraff m. m.» (SOU 1953: 17) anfört om straffskalor i specialstraffrätt.

I den av utredningen föreslagna och närmast från straffkungörelsen hämtade bestämmelsen om h u s b o n d e a n s v a r stadgas, att husbonde svarar för brott, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, därest ej omständigheterna gör sannolikt att brottet begåtts utan hans vetskap och vilja. Bestämmelsen bör dock enligt utredningens mening icke vara tillämplig på grova brott. För-

slaget om husbondeansvar har rönt gensaga från olika remissinstanser och då främst från företrädarna för det enskilda näringslivet. Sålunda har gjorts gällande bl. a. att stadgandet skulle strida mot allmänt gällande straffprocessuella grundsatser, enligt vilka bevisbördan åvilade åklagaren och icke den tilltalade. Denna anmärkning kan väl vara riktig, såvitt angår större delen av straffrättsområdet, men det finns dock en rad författningar — exempelvis inom rusdryckslagstiftningen — där regeln om husbondeansvar är intagen bland straffbestämmelserna. Erfarenheter från tiden för andra världskriget visar, att motsvarande bestämmelse icke kan undvaras i förevarande lagstiftning. En sådan bestämmelse får här också anses som mera naturlig än eljest, eftersom det vid överträdelse av detta slag ofta är husbonden som drar fördel av denna och därför framstår som den för vars räkning överträdelsen begåtts. Jag anser mig därför böra tillstyrka utredningens förslag att i lagstiftningen intaga ett dylikt stadgande, som bl. a. är ägnat att hos företagarna inskräpa vikten av att övervaka de anställda, så att dessa icke bryter mot meddelade föreskrifter. Förslaget bör emellertid jämkas i vad gäller husbondens ansvar, då någon av hans anställda begått ett grovt brott. Såsom riksåklagaren framhållit måste det anses otillfredsställande, att husbonden i sådant fall skall vara helt straffri medan han kan ådraga sig straffansvar om den anställde begår ett lindrigare brott. Det kan emellertid icke anses påkallat att stadga lika strängt straff för husbonden som för den anställde i det fall att denne begått ett grovt brott. Jag vill därför i likhet med riksåklagaren förorda, att husbondeansvaret skall omfatta också sådana av anställda begångna brott som är grova, men att straffet vid husbondeansvar ej må överstiga fängelse i sex månader. I detta sammanhang bör framhållas att, i den mån medverkansreglerna i 3 kap. strafflagen blir tillämpliga beträffande brott mot straffbestämmelserna i den blivande fullmaktslagstiftningen, husbonde på grund av vanlig delaktighet i anställds grova brott kan komma att ådömas strängare straff än nyss sagts. Slutligen kan i frågan om husbondeansvar erinras om att riksdagen i skrivelse den 9 maj 1953 begärt utredning angående de allmänstraffrättsliga problemen inom specialstraffrätten och om en översyn av gällande specialrättsliga stadganden i förtydligande och enhetligande syfte. Det kan förut sättas, att vid en dylik utredning frågan om husbondeansvaret och därmed sammanhängande spörsmål kommer att närmare övervägas.

I likhet med nuvarande förfogandelag och straffkungörelsen upptager utredningens förslag — närmast med denna kungörelse som förbild — bestämmelser om förverkandepåföljd. Ingen av remissinstanserna har haft något i och för sig att erinra mot förslaget. För egen del vill jag förorda, att reglerna om förverkandepåföljd i den blivande fullmaktslagstiftningen utformas i enlighet med utredningens förslag. — — —

Slutligen har utredningen förordat, att bestämmelser om handels- och användningsförbud upptages i den blivande ransoneringslagen. Den huvudsakliga innebörden av nu gällande bestämmelser om han-

delsförbud är, att vederbörande centrala kristidsmyndighet äger förbjuda den som idkar handel med ransonerad vara att saluhålla, försälja eller an- norledes överlåta sådan vara om han i väsentlig mån åsidosatt meddelad ransonerings- eller prisbestämmelse. Talan mot myndighetens beslut kan föras hos regeringsrätten. Förutsättning för förbud är att åtal väckts för den gärning, å vilken förbudet grundas. Ogillas åtalet eller upphävs fällande dom av högre rätt, skall förbudet omedelbart hävas av kristidsmyndigheten.

Det skall ingalunda förnekas, att en åtgärd av detta slag innebär ett betydande och kännbart ingrepp för den mot vilken åtgärden riktas och att tvekan kan råda huruvida den bör vara tillätlig. Förhållandena kan emellertid vara sådana, framför allt i ett skärpt krisläge, att en dylik åtgärd framstår som nödvändig för att komma till rätta med den som vägrar att lojalt följa meddelade ransoneringsföreskrifter. Det kan förutses att redan vetskapen, att en så hård påföljd kan följa vid ransoneringsbrott, är i hög grad ägnad att avhålla den enskilde från att bryta mot gällande föreskrifter. Också kan antagas att tillvaron av en dylik föreskrift innebär ett skydd för alla de näringsidkare som ställer sig meddelade föreskrifter till efterrättelse. Av förarbetena till handelsförbudslagen framgår att vid tillkomsten av den nuvarande ordningen eftersträvades att avväga bestämmelserna så att kravet på rättssäkerhet kunde upprätthållas utan att lagens syfte äventyrades. Bl. a. ifrågasattes därvid att handelsförbud skulle få meddelas endast av domstol eller ock att lagakraftvunnen fällande straffdom skulle föreligga, innan kristidsmyndighet fick besluta dylikt förbud. Vidare dryftades att begränsa rätten att meddela förbud till sådana fall, där den brottsliga gärningen var att bedöma som grov. Det ansågs emellertid, att uppmjukningar av detta slag kunde motverka ändamålet med lagstiftningen. Det kan nämnas att första lagutskottet i sitt utlåtande över den blivande handelsförbudslagen sammanfattningsvis uttalade, att enligt utskottets mening tillräckliga garantier skapats för ett allsidigt och objektivt bedömande av frågor om meddelande eller hävande av förbud.

De skäl som sålunda förestavat utformningen av den nuvarande lagstiftningen på detta område har enligt min åsikt icke förlorat i styrka sedan lagstiftningens tillkomst. På grund härav finner jag mig — trots de invändningar som framkommit från en del remissinstansers sida — böra förordna bifall till utredningens förslag, att bestämmelser om handelsförbud införas i den blivande ransoneringslagen.

I utredningens förslag har emellertid nuvarande regler jämkats i några hänseenden. Sålunda förordas att ett åsidosättande av meddelad prisbestämmelse icke längre skall kunna föranleda handelsförbud. Visserligen har pris-kontrollnämnden motsatt sig denna begränsning, men med hänsyn till den av mig intagna ståndpunkten att den blivande fullmaktslagstiftningen icke bör tillgodose prispolitiska intressen tillstyrker jag utredningens förslag.

Å andra sidan förordas ett par utvidgningar. Sålunda kan enligt förslaget icke endast sådan näringsidkare som driver handel med ransonerad vara utan också den som i sin rörelse använder dylik vara förbjudas att salu-

hålla eller överlåta förnödenhet som brottet avser. Detta betyder att hädan- efter t. ex. en jordbrukare, som i strid med gällande ransoneringsföreskrif- ter avyttrat på sin fastighet utvunna produkter, skall kunna drabbas av sådant förbud. Dessutom föreslås att näringsidkare, som bryter mot meddelade ransoneringsbestämmelser skall kunna förbjudas att i rörel- sen använda förnödenhet som är föremål för brottet. Härav följer att t. ex. en pensionatsinnehavare, som serverar kupongbelagda maträtter utan att avkräva kupong, kan komma att förbjudas att använda ransonerade för- nödenheter i sin rörelse. Ytterligare skulle det bli möjligt att — därest exempelvis handeln med skor är fri men förbrukningen av läder är reglerad — förbjuda den skotillverkare som bryter mot lederransoneringen att i fort- sättningen använda läder i sin rörelse. Enligt min uppfattning ligger de så- lunda förordade utvidgningarna helt i linje med grundtanken i gällande bestämmelser och jag får därför tillstyrka dem. I likhet med utredningen anser jag mig emellertid böra framhålla, att handels- eller användningsför- bud icke bör tillgripas, när menliga följder för folkförsörjningen kan uppstå, t. ex. genom att produktionen av en livsviktig förnödenhet avsevärt minskas. Ej heller bör förbud ifrågakomma i sådant fall, där allvarliga svårigheter för konsumenterna på en viss ort skulle uppstå genom förbudet.

Till sist bör nämnas att ett bifall till nu föreslagna bestämmelser förut- sätter en jämkning av stadgandet i regeringsrättslagens 2 § 14:o). Förslag härom kommer att i annat sammanhang framläggas för riksdagen.»

Motionerna I: 392 och II: 497.

Motionärerna anser sig ej kunna till alla delar biträda vad i propositionen föreslagits beträffande oaktsamhetsbrotten. Sålunda framhålles att en- ligt förslaget den som förövar närmare angiven gärning av oaktsamhet skall, där ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna är att anse som ringa, straffas med dagsböter. Motionärerna finner av ordalydelsen framgå, att det åligger den tilltalade att visa att sådana omständigheter är för han- den. Denna omkastning av bevisbördan är icke tillfredsställande, och mo- tionärerna hemställer därför att stadgandet ändras. Vidare hänvisas till att enligt förslaget påföljden vid de grova oaktsamhetsbrotten normalt är fäng- else, medan böter kan förekomma endast i undantagsfall. Enligt motionärer- nas mening är det betänkligt att alltför mycket utvidga frihetsstraffets om- råde till de administrativa lagarna, och det torde här räcka med böter för att ge eftertryck åt lagens efterlevnad. De yrkar, att lagtexten omarbetas i enlighet härmed.

Motionerna I: 346 och II: 451.

Enligt motionärernas åsikt är det icke någon större olägenhet att omfor- ma stadgandet om husbondeansvar så, att straffansvar inträder endast där- est omständigheterna gör sannolikt att brottet skett med husbondens vet- skap och vilja. Motionärerna hemställer att denna omformning göres.

Motionerna I: 391 och II: 499.

Även i dessa motioner hemställes att stadgandet om husbondeansvar ändras på sätt nyss angivits.

I anslutning till bestämmelserna om handels- och användningsförbud anför motionärerna, att sådant förbud bör ifrågakomma endast om näringsidkaren uppsåtligen i väsentlig mån åsidosatt gällande ransoneringsföreskrifter. Det yrkas därför att bestämmelsen om förbud mot den som endast av oaktsamhet brutit mot dylik föreskrift skall utgå. Vidare är det av hänsyn till den enskildes rättsskydd angeläget, att ärenden angående handels- och användningsförbud handläggas av försörjningsorganen under betryggande former, varför motionärerna hemställer om ett uttryckligt stadgande att den, mot vilken sådant förbud överväges, skall beredas tillfälle att yttra sig innan ärendet avgöres. Dessutom bör i instruktionerna för vederbörande försörjningsorgan föreskrivas att minst en person, som förvaltats domarämbete, skall delta i ärendenas behandling. Enligt motionärernas mening bör riksdagen uttala önskemål härom.

Utskottet.

I annat sammanhang har betonats vikten av att de regleringsföreskrifter, som myndigheterna i kristider funnit nödvändigt utfärda, blir åtlydda. Detta gäller både för medborgarna i gemen och — i särskilt hög grad — för näringsidkare och företagare. Förfogande- och ransoneringslagarna måste därför upptaga bestämmelser, som möjliggör kännbara påföljder för överträdelser av lämnade föreskrifter. Avgörande för påföljdens stränghet bör vara icke endast den begångna förseelsens beskaffenhet och gärningsmannens brottsliga vilja utan även krislägets art och svårhetsgrad. Enligt den sedan andra världskriget gällande krislagstiftningen är påföljderna av tre slag, nämligen straff, förverkande samt — för näringsidkare — handelsförbud. I propositionen förordas att dessa påföljder skall behållas och häremot torde i princip icke vara något att erinra.

Vad först angår straffbestämmelserna finner utskottet i likhet med departementschefen eftersträvansvärt, att de utformas i nära anslutning till de inom straffrätten i allmänhet tillämpade principerna. Uppdelningen i uppsåtliga brott och brott begångna av oaktsamhet bör därför godtagas. Det samma gäller uppdelningen av de uppsåtliga brotten i tre olika grader — den normala brottsgraden, ringa brott och grova brott. Enligt utskottets mening bör ej heller de i anslutning härtill förordade straffskalorna ändras. Möjligen kan ifrågasättas, om fängelse bör ingå i straffskalan för de uppsåtliga brotten av normalgraden. Det må emellertid beaktas att förslaget i detta hänseende är mindre strängt än t. ex. nuvarande förfogandelag, enligt vilken fängelse i två år kan följa på gärningar av detta slag. Utskottet an-

ser det med hänsyn till den allmänna laglydnaden icke tillrådligt att helt utesluta möjligheten att utdöma frihetsstraff för uppsåtligen förövat brott, även om detta ej är att anse som grovt. Det kan tilläggas att strafflagberedningen i sitt betänkande »Enhetligt frihetsstraff» (se SOU 1953: 17, s. 91 ff.) förutsätter, att straffmaximum enligt förfogandelagen för dessa fall skall vara fängelse ett år, samt att en straffskala, som ej upptager strängare straff än böter, bör ifrågakomma endast vid bagatellartade brott, ordningsförseelser o. d. Den i propositionen för uppsåtliga brott av normalgraden föreslagna övre straffgränsen, fängelse i sex månader, synes ur nu angivna synpunkter vara väl vald.

Det har icke varit fullt klart i vilken mån gärningar, som begåtts av oaktsamhet, varit straffbara enligt hittills gällande ransoneringsförfattningar. Utskottet finner det därför tillfredsställande, att denna fråga uttryckligen regleras i de blivande lagarna. Genom att den ringa oaktsamheten undantagits från det straffbara området och att straffet för vanlig oaktsamhet icke kan bli strängare än böter torde stötande följder ej behöva uppkomma. Angående den ringa oaktsamheten vill utskottet i anledning av vad anförts i motionerna I: 392 och II: 497 framhålla, att ordalydelsen knappast giver belägg för den av motionärerna framförda tolkningen. Lagtexten kan icke gärna läsas på annat sätt än att det skall ankomma på domstolen att bedöma, huruvida en ådagalagd oaktsamhet är ringa. Den tilltalade behöver icke ens göra invändning därom. Här som eljest blir det åklagarens sak att visa, att straffbar oaktsamhet föreligger. Såsom departementschefen framhållit innebär stadgandet ingen nyhet. Motsvarande regel återfinnes i 1951 års lag om trafikbrott samt i 22 kap. 1 § förslaget till brottsbalk (se SOU 1953:14). — Icke heller torde anledning finnas att, såsom yrkats i nyssnämnda motioner, borttaga fängelsestraffet ur straffskalan för de grova oaktsamhetsbrotten. Den i propositionen föreslagna straffskalan synes väl avvägd. På grund av det anförda får utskottet avstyrka bifall till motionerna I: 392 och II: 497 i denna del.

Däremot anser utskottet, att vad som yrkats i motionerna I: 346 och II: 451 samt I: 391 och II: 499 beträffande utformningen av stadgandet om husbondeansvar i princip bör bifallas. Enligt utskottets mening strider den i propositionen förordade avfattningen så påtagligt mot de straffprocessuella grundsatser som enligt modern åskådning bör gälla, att det skulle innebära en allvarlig olägenhet att avvakta den ifrågasatta utredningen på specialstraffrättens område. Utskottet vill fästa uppmärksamheten på att regler om husbondeansvar har införts i 1943 års lag om tobaksmonopol, där det emellertid för straffbarhet fordras att brottet förövas med husbondens vetskap. Vidare upptager 1948 års sjöarbetstidslag och 1952 års sjömanslag bestämmelser, enligt vilka redaren i närmare angivna fall kan straffas för förseelse som begås av befälhavaren. Förutsättning är dock, att brottet skett med redarens vetskap och vilja.

Den utformning av husbondestadgandet, som förordas i nyssnämnda motioner, torde emellertid icke böra helt godtagas. Såsom framgår av lagrådets yttrande över förslaget till 1938 års sjöarbetstidslag (se prop. nr 223/38 s. 202) kan nämligen en på detta sätt avfattad lagregel näppeligen anses förenlig med gällande grundsatser inom straffprocessen, eftersom den icke skulle få annat syfte än att underlätta åklagarens bevisskyldighet. Utskottet får därför föreslå att stadgandet utformas så, att straffbarheten inträder om brottet begås med husbondens vetskap och vilja. Med denna avfattning saknas anledning att begränsa husbondens straffansvar till sex månaders fängelse. Ej heller föreligger skäl att låta medverkansreglerna i 3 kap. strafflagen vara tillämpliga, såvitt angår husbonden.

Frågan om den närmare avfattningen av förverkandereglerne vill utskottet beröra i specialmotiveringen.

De i propositionen förordade bestämmelserna om handels- och användningsförbud har i huvudsak samma innebörd som stadgandena i den sedan år 1942 gällande handelsförbudslagen. Den viktigaste nyheten är, att det i fortsättningen skulle bli möjligt att förbjuda näringsidkare att i sin rörelse använda ransonerad förnödenhet. Mot de riktlinjer som härutinnan uppdragits i propositionen har utskottet icke funnit anledning till erinran.

I anledning av vad yrkats i motionerna I: 391 och II: 499 må understrykas att en av förutsättningarna för att handels- eller användningsförbud skall kunna ifrågakomma är att näringsidkaren genom brottet i väsentlig mån åsidosatt ransoneringsföreskrift. I enlighet härmed har i den föreslagna lagtexten undantag gjorts för ringa brott och för oaktsamhetsbrott av normalgraden. Enligt utskottets åsikt bör undantaget icke utsträckas till de grova oaktsamhetsbrotten. Ett dylikt brott kan nämligen mycket väl innebära ett väsentligt åsidosättande av meddelade ransoneringsföreskrifter. I detta sammanhang förtjänar understrykas att handels- eller användningsförbud icke är en ovillkorlig påföljd, utan att myndigheten har fri prövningsrätt i det särskilda fallet.

Handläggningen av hithörande ärenden bör självfallet ske under betryggande former. Det är därför naturligt att näringsidkaren alltid, när så är möjligt, får tillfälle att yttra sig innan ärendet avgöres. Utskottet anser emellertid icke erforderligt, att uttrycklig bestämmelse härom intages i lagen. Ej heller finner utskottet lämpligt, att riksdagen uttalar några önskemål i frågan, huruvida instruktionerna för vederbörande myndigheter bör stadga att person, som förvaltad domarämbete, skall delta i ärende om handels- eller användningsförbud. Denna fråga bör överlämnas åt Kungl. Maj:t.

D. Specialmotivering.

Förslaget till allmän förfogandelag.

9 §.

Enligt utskottets mening är paragrafens andra stycke svårbegripligt. Innebörden lär vara att förfogandeförbud skall upphöra att gälla, om kronan icke inlöser förnödenheten inom trettio dagar från den dag ägaren eller innehavaren ansökt om förbudets hävande, dock att denna tidsperiod — för det fall att ansökningen gjorts innan trettio dagar förflutit från det förfogandeförbudet blev gällande — icke börjar löpa förrän efter utgången av sistnämnda trettio dagar. Utskottet förordar, att stadgandet förtydligas i enlighet härmed.

12 §.

Stadgandet i lagrummets andra punkt motsvaras i viss mån av bestämmelsen i 8 § första stycket andra punkten gällande förfogandelag. Enligt denna bestämmelse är emellertid den enskilde berättigad att vända sig direkt till Kungl. Maj:t med begäran om hävande av meddelad förfogandeföreskrift. Det bör nu uppmärksammas att i 17 § förslaget till förfogandelag införts en allmän rätt för enskild sakägare att, med förbigående av mellaninstanser, hos Kungl. Maj:t besvara sig över underordnad myndighets beslut i förfogandeärenden. Godtages denna ordning, följer därav att nyssnämnda bestämmelse i nuvarande förfogandelag förlorar sin egentliga betydelse. Med hänsyn härtill och då det föreslagna stadgandet under 12 § andra punkten icke utsäger annat än som ändock följer av allmänna rättsgrundsatser vill utskottet förorda, att stadgandet utgår.

40 §.

I *motionerna I: 391 och II: 499* framhålles att reglerna om förverkandepåföljd i huvudsak oförändrade övertagits från tidigare krislagstiftning. Erfarenheter från kristider visar, att dessa bestämmelser tillämpats synnerligen oenhetligt men att domstolarna visat en stark tendens att jämka vederlagsbeloppen eller helt befria från vederlagsplikt. Detta tyder på att domstolarna ofta funnit full vederlagspåföljd oskälig även vid sådana ransoneringsbrott som knappast kan anses som ringa. Enligt motionärernas mening bör — därest man vill behålla huvudregeln om att fullt vederlag skall utdömas där icke synnerliga skäl giver anledning till jämkning — i allt fall denna regel uppmjukas när det gäller oaktsamhetsbrott, som icke är grovt. Det är då rimligt, att vederlag utdömes endast där så prövas skäligt. Motionärerna hemställer, att lagtexten skall ändras i denna riktning.

Utskottet. Enligt de bestämmelser, som i början av andra världskriget återfanns i kristidsförfattningarna, hade domstolarna tämligen fria händer då det gällde förverkandefrågor. Dessa fick nämligen då avgöras efter skälighetsprövning. Erfarenheten visade emellertid, att bestämmelserna måste skär-

pas, och efter hand erhöll de i huvudsak den utformning som de har i förslaget. För närmare kännedom om denna fråga kan hänvisas till prop. 173/42 och 337/42. Det bör enligt utskottets mening icke ifrågakomma att nu ändra dessa bestämmelser. Trots allt lämnar de — vilket också framgår av motionärernas framställning — ett visst utrymme för skälighetsprövning i det särskilda fallet. I vilken mån omständigheterna vid ett oaktsamhetsbrott kan anses vara sådana, att gärningsmannen bör helt eller delvis befrias från förverkandepåföljd, får överlämnas åt rättstillämpningen. På grund av det anförda får utskottet avstyrka bifall till motionerna I: 391 och II: 499 i denna del.

Förslaget till allmän ransoneringslag.

3 §.

De i paragrafen lämnade bestämmelserna har behandlats under rubriken »Lagstiftningens omfattning». Utskottet finner dock erforderligt att här ytterligare beröra ett par frågor.

Första stycket 2) omfattar även befogenhet att meddela föreskrift av det slag som avses i 1) samma stycke, varför sistnämnda punkt strängt taget är överflödig. Lagtextens utformning kan emellertid försvaras av praktiska skäl. Om sålunda i ett visst läge en så vidsträckt fullmakt som avses med punkt 2) icke behöves, kan av riksdagen lämnad fullmakt begränsas till att gälla auktorisation enligt punkt 1).

Utskottet utgår från att förordnande enligt punkt 1) — i den utsträckning förhållandena det medgiver — får företräde framför förordnande enligt punkt 2). De ofrånkomliga nackdelarna för det enskilda näringslivet blir då mindre påtagliga, eftersom näringsidkare med samma förutsättningar i princip blir likställda i fråga om möjligheten att erhålla auktorisation. Krisläget kan dock oförmodat bli så allvarligt, att en auktorisation måste genomföras utan att en sådan prövning varom förmäles i punkt 1) medhinnas. I dylikt fall blir myndigheterna nödsakade att tillämpa punkt 2) och sålunda — åtminstone till en början — nöja sig med att meddela auktorisation för de personer, som normalt kan förutsättas fylla de i punkt 1) uppställda kraven, t. ex. medlemmar av en välkänd yrkessammanslutning. Förordnande enligt punkt 2) kan vidare visa sig nödvändigt i sådant fall, där knappheten på en förnödenhet är så stor att denna icke räcker för fördelning bland alla de näringsidkare som fyller nyssnämnda krav (jfr 3 § andra stycket).

6 §.

I lagrådsremissen återfanns under denna paragraf stadganden av innehåll, att clearingavgift och prisutjämningsavgift icke skulle få uttagas i större omfattning än som prövades erforderligt för att syftet med avgiften skulle uppnås (första stycket), att clearingavgift skulle bestämmas så att näringsidkare, som importerade, frambringade eller tillverkade förnöden-

heten icke förlorade intresset för att import, frambringande eller tillverkning skedde till lägsta möjliga kostnad (andra stycket första punkten) samt att clearingavgift icke skulle få användas för annat ändamål än för det den uttagits.

I sitt utlåtande har *lagrådet* anfört, att stadgandet i första stycket icke utsäger något annat än som även utan särskild bestämmelse måste anses gälla. Det kan knappast anses behöfligt att i lagtexten varna för det missbruk av lagstiftningen det skulle innebära, om en dylik avgift uttoges i större omfattning än syftet med densamma betingade. Enligt lagrådets åsikt kan motsvarande sägas om föreskriften i andra stycket andra punkten. Även denna regel måste anses tillämplig, såvitt icke undantag därifrån stadgas. Innehållet i den — väl närmast instruksionsella — föreskrift, som innefattas i andra styckets första punkt, synes likaledes alltför självfallet för att föreskriftens upptagande i lagen skall anses motiverad. Lagrådet hemställer följaktligen, att dessa tre bestämmelser får utgå.

Med anledning av lagrådets uttalande har *departementschefen* i propositionen framhållit, att bestämmelserna upptogs i lagrådsremissen för att inskräpa vikten av att systemet med clearing- och prisutjämningsavgifter icke får göras mera omfattande eller ingripande än som är oundgängligen nödvändigt för att inom ramen för fullmaktslagstiftningen uppnå syftet med sådan avgift. Med hänsyn till lagrådets ståndpunkt har departementschefen emellertid icke velat motsätta sig, att bestämmelserna utgår.

I *motionerna I: 392 och II: 497* yrkas att de i propositionen uteslutna bestämmelserna åter intages.

Utskottet. De synpunkter, som i denna fråga anförts av lagrådet, biträdes av utskottet. Enligt utskottets mening bör därför vad i nyssnämnda motioner yrkats i denna del lämnas utan bifall av riksdagen.

41 §.

Vad utskottet anfört under 40 § förslaget till förfogandelag äger motsvarande tillämpning beträffande förevarande §.

E. Övriga lagförslag.

Utskottet lämnar förslagen utan erinran.

F. Utskottets hemställan.

På grund av vad utskottet sålunda anfört får utskottet hemställa,

A. att riksdagen — med förklaring att riksdagen i anledning av vissa yrkanden i *motionerna I: 346 och II: 451* samt *I: 391 och II: 499* funnit vissa ändringar böra vidtagas i de genom propositionen framlagda förslagen till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag och med avslag å ej

mindre berörda motioner i övrigt än även motionerna I: 392 och II: 497, II: 496 och II: 498, såvitt motionerna avser ändring i nämnda båda lagförslag — måtte för sin del antaga förslagen med den ändringen att 9, 12, 19 och 39 §§ förslaget till allmän förfogandelag samt 40 § förslaget till allmän ransoneringslag erhåller följande lydelse:

Förslaget till allmän förfogandelag.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

9 §.

9 §.

Kan föreskrift varom förmäles i 3 § första eller tredje stycket antagas bliva påkallad rörande viss förnödenhet, äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer, i avbidan på att sådan föreskrift meddelas, förbjuda ägare eller innehavare av förnödenheten att förfoga över densamma (*förfogandeförbud*).

Har ej inom trettio dagar från det förfogandeförbud blev gällande ägaren eller innehavaren förpliktats avstå förnödenheten till kronan, och ingiver han till den som meddelat förbudet ansökan om dess hävande, skall förbudet upphöra att gälla, där ej sådant förpliktande sker inom *lika tid från utgången av nämnda trettio dagar eller från det ansökningen därefter ingavs*.

Har ej inom trettio dagar från det förfogandeförbud blev gällande ägaren eller innehavaren förpliktats avstå förnödenheten till kronan, och ingiver han till den som meddelat förbudet ansökan om dess hävande, skall förbudet upphöra att gälla, där ej sådant förpliktande sker inom *trettio dagar från utgången av nyssnämnda tid eller från den senare dag ansökningen må hava ingivits*.

12 §.

12 §.

Vid meddelande och tillämpning av föreskrift enligt 3—9 §§ skall tillses, att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes. *Menar någon att föreskrift på grund av särskilda förhållanden för honom medför synnerlig skada eller olägenhet, må han till den som meddelat föreskriften ingiva ansökan om hävande eller ändring därav*.

Vid meddelande och tillämpning av föreskrift enligt 3—9 §§ skall tillses, att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes.

19 §.

19 §.

I den mån på förhand lämpligen kan bestämmas pris, efter vilket ersättning enligt 18 § bör utgå, skall taxa på nämnda pris upprättas. I taxa upp-

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

tages pris med belopp, som bestämmes med tillämpning av de i 18 § angivna grunderna och med hänsyn till föreliggande omständigheter vid tiden för taxans upprättande. Taxa skall gälla för riket eller för visst område av riket.

Taxa upprättas av riksvärderingsnämnden. Gäller enligt lag om prisreglering visst pris, skall så anses som om priset varit upptaget i taxa; dock skall priset icke gälla som taxepreis för annat område av riket eller i vidare mån än priset är gällande enligt lag som nyss sagts.

Gäller taxepreis för förnödenhet eller annat, som avses i 18 §, skall ersättningen därför utgå efter nämnda pris. Skulle tillämpningen av taxepriset på grund av särskilda omständigheter innefatta obillighet, må ersättningen dock av riksvärderingsnämnden bestämmas till högre belopp. Vid förfoganden enligt 5—8 §§ skall tillämpning av taxepreis alltid anses innefatta obillighet, därest den som drabbas av förfogandet icke genom taxepriset erhåller ersättning för sina nödvändiga kostnader.

Över riksvärderingsnämndens beslut enligt denna paragraf må klagan ej föras.

39 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 31—33 samt 35—37 §§, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, *därest ej omständigheterna göra sannolikt att brottet skett utan hans vetskap och vilja. I fall som här avses må straffet ej sättas högre än fängelse i sex månader, där icke tillämpning av reglerna i 3 kap. 4 § strafflagen leder till strängare straff.*

39 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 31—33 samt 35—37 §§, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, *där brottet skett med hans vetskap och vilja.*

Förslaget till allmän ransoneringslag.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

40 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 24—29 och 31—33 §§ samt 38 §, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, *därest ej omständigheterna göra sannolikt att brottet skett utan hans vetskap och vilja. I fall som här avses må straffet ej sättas högre än fängelse i sex månader, där icke tillämpning av reglerna i 3 kap. 4 § strafflagen leder till strängare straff.*

(Utskottets förslag:)

40 §.

Husbonde ansvarar för brott varom förmäles i 24—29 och 31—33 §§ samt 38 §, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, liksom vore brottet begånget av honom själv, *där brottet skett med hans vetskap och vilja.*

B. att riksdagen måtte antaga de genom propositionen framlagda förslagen till

1. lag angående tillägg till lagen den 27 november 1953 (nr 688) om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen); samt

2. lag om ändring i rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583);

C. att motionerna I:392 och II:497, såvitt angår yrkandet att riksdagen skall i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående en särskild fullmaktslagstiftning om import- och exportreglering, ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd;

D. att motionerna I: 392 och II: 497, såvitt avser yrkandet att riksdagen skall i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en utredning angående möjligheterna att tillskapa ett särskilt av riksdagen utsett organ för medverkan vid tillämpningen av förfogande- och ransoneringslagarna, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd;

E. att motionerna I: 391 och II: 499, i vad angår yrkandet att riksdagen måtte uttala önskemål om att i instruktionerna för vederbörande försörjningsorgan skall föreskrivas att vid behandlingen av ärenden rörande handels- och användningsförbud skall deltaga minst en person, som förvaltats domarämbete, måtte anses besvarade genom vad utskottet ovan i motiveringen (s. 102) anförts.

Stockholm den 30 mars 1954.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Norman, Sten*, Sunne, Nils Elowsson, Axel E. Svensson, Lundgren, Huss och Nils Theodor Larsson;

från a n d r a kammaren: herrar Jacobsson i Igelsbo*, Nilsson i Göteborg, fru Sandström, herrar Lundberg, Andersson i Alfredshem, Johansson i Södertälje, Cassel och Larsson i Hedenäset.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer

av fru Sandström samt herrar Cassel, Lundgren, Huss, Jacobsson i Igelsbo och Sunne, vilka anfört följande.

I. vid utskottets hemställan under A.

A. *beträffande vissa delar av utskottets motivering:*

Vi anser, att de stycken under avsnittet »VII. Ersättningsgrunder vid förfoganden enligt en allmän förfogandelag» i yttrandet s. 82 och 83, vilka börjar respektive slutar med orden »Förfogandelagen är — — — denna del», »Utskottet finner — — — nuvarande förfogandelag» och »Att utskottet — — — vederbörligen tillgodoses», bör ersättas med följande uttalande:

»Förfogandelagen är — — — lika med utskottet — — — av olika slag. En dylik regel skulle leda till orimliga ersättningsanspråk och utskottet måste bestämt avvisa tanken på att ändra gällande förfogandelag i denna riktning.

Utskottet finner de stadganden, som enligt propositionen skall tillämpas vid bestämmandet av ersättningarnas storlek, i stort sett väl avvägda. Den grundläggande bestämmelsen, enligt vilken ersättning skall utgå inom vissa, ganska snävt dragna allmängiltiga gränser och utan hänsyn till sakägarens egna kostnader, förefaller dock utskottet något betänklig. I de enskilda fallen kan nämligen den ersättningsberättigade genom en dylik generell regel komma att åsamkas väsentliga förluster som icke är att hänföra till indirekta skador.

Utskottet vill med hänsyn till de möjligheter till jämkning av ersättningarna i vissa fall, som enligt propositionen föreslagits, biträda systemet med taxepriiser. Utskottet vill därvid särskilt framhålla att riksvärderingsnämnden, som avses bli högsta instans i alla ersättningsärenden, icke skall anse sig bunden av taxepriiserna utan få en vidsträckt jämkningsrätt. Som sådan särskild omständighet, enligt vilken nämnden må bestämma ersättning till högre belopp än taxepriiset, bör kunna betraktas det förhållandet att den enskilde sakägaren icke genom taxepriiset får ersättning för *sina* nödiga

kostnader. Detta synes böra gälla såväl för det fallet att en vara tillverkas efter föregående produktionsåläggande som i det fall att förfogandebeslutet kommer först efter det varan tillverkats.»

B. *beträffande särskilda delar av förslaget till allmän förfogandelag.*

vid 1 §

Vi anser,

a) att

dels utskottets yttrande å s. 67 och 68 bort ha följande lydelse:

»Beträffande fullmaktslagar av det slag varom här är fråga gäller regelmässigt att de kan sättas i tillämpning då riket kommer i krig eller krigsfara. Att i detta sammanhang frångå denna ordning har heller icke ifrågasatts från något håll. Olika meningar har däremot gjort sig gällande i frågan om huruvida fullmaktslagarna skall kunna sättas i tillämpning även under tid då riket icke befinner sig i krig eller krigsfara. Utredningens förslag, till vilket departementschefen anslutit sig, innebär att lagarna kan tillämpas, efter ett av riksdagen meddelat särskilt förordnande, även vid andra än av krig eller krigsfara betingade förhållanden. Som skäl härför har bl. a. anförts en del praktiska synpunkter. Genom att skapa möjlighet för Kungl. Maj:t att använda sig av redan skriven lag helt eller delvis skulle ett mer eller mindre omfattande lagstiftningsarbete inom Kungl. Maj:ts kansli kunna undvikas, varjämte den ofta tidskrävande lagrådsbehandlingen skulle bli överflödig. Varje dröjsmål med att vidtaga lämpliga åtgärder för att trygga krigsmakten eller befolkningens behov anses kunna medföra att åsyftad verkan icke uppnås. Vidare har framhållits att eftersom riksdagen enligt förslaget är tvungen att i varje särskilt fall pröva de omständigheter som åberopas för att fullmaktslagen skall få tillämpas, kommer tillfredsställande garantier att erhållas för att den icke skall användas annat än då verkligt behov föreligger.

Utskottet vill icke bortse från att departementschefens förslag kan medföra en snabbare och mer arbetsbesparande handläggning för Kungl. Maj:ts del, när ett ingripande enligt en fullmaktslagstiftning är nödvändig. Förslaget kan emellertid väntas medföra att riksdagens prövning av huruvida lagstiftningen helt eller till vissa delar i ett angivet läge bör tillämpas eller icke kommer att bli tämligen formell. Det åligger nämligen Kungl. Maj:t ej ens att fullständigt ange de skilda konkreta syften den begärda fullmakten avser att tillgodose. En något säkrare kontroll, ehuru visserligen något tidsödande, skulle ernås, om riksdagen, i varje särskilt fall där krig eller krigsfara ej föreligger, tvingas taga ställning till ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag om särskild fullmaktslag. Ett dylikt förfarande skulle även innebära ett incitament för Kungl. Maj:t att lämna riksdagen en mer ingående redogörelse för de orsaker som anses betinga särskilda förfogandeingripanden.

På grund av det anförda vill utskottet tillstyrka bifall till det i motionerna I: 346 och II: 451 samt II: 498 framställda yrkandet, att den blivande

fullmaktslagstiftningen över huvud taget ej skall få tillämpas under tid, då riket ej är i krig eller krigsfara.

Härmed torde även det i motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497 framställda yrkandet, att lagarna skulle upptaga ett stadgande som — såvitt angår tid som nyss sagts — på förhand inskränkte lagarnas tillämplighet till någon eller några befogenheter ävensom i motionen II: 496 framställt yrkande, få anses besvarat.

dels det stycke av utskottets yttrande å s. 71 och 72, som börjar respektive slutar med orden »Vad slutligen — — — ny lag», bort utgå.

b) att utskottet bort hemställa, att paragrafen måtte få följande lydelse:

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 2—9 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra stycket.

Vid krigsfara — — — Konungen upphävt.

Under tid — — — 10—49 §§ tillämpas.

vid 2 §

Under återopande av vår reservation vid 1 § anser vi, att utskottet bort hemställa, att tredje stycket i 2 § måtte utgå ur förslaget.

vid 31—34 och 36—38 §§

Vi anser,

a) att de stycken i utskottets yttrande å s. 100 och 101, vilka börjar respektive slutar med orden »Vad först — — — väl vald» och »Det har — — — denna del», bort ha följande lydelse:

»Vad först angår straffbestämmelserna finner utskottet i likhet med departementschefen eftersträfvansvärt, att de utformas i nära anslutning till de inom straffrätten i allmänhet tillämpade principerna. Uppdelningen i uppsåtliga brott och brott begångna av oaktsamhet bör därför godtagas. Detsamma gäller uppdelningen av de uppsåtliga brotten i tre olika grader — den normala brottsgraden, ringa brott och grova brott. Enligt utskottets mening synes dock de av departementschefen förordade straffskalorna vara alltför stränga i vissa hänseenden. Utskottet finner det betänkligt, att frihetsstraffet föreslagits få ett så stort utrymme. Hänsynen till den allmänna laglydnaden torde ej kräva, att i en kristidslagstiftning av detta slag frihetsstraff kan ådömas för uppsåtligt brott som icke är grovt samt för brott som begåtts av oaktsamhet. Beträffande uppsåtliga brott av normalgraden samt oaktsamhetsbrotten bör det räcka med bötesstraff.

På grund av det anförda vill sålunda utskottet — med bifall till vad som yrkats i motionerna I: 392 och II: 497 i denna del — förordna, att frihetsstraff må ådömas endast för de grova uppsåtliga brotten.

Förslaget att straff icke skall utdömas för gärning, begången av oaktsamhet som är ringa, synes välbetänkt och tillstyrkes därför av utskottet. I denna fråga må i anledning av vad anförts i motionerna I: 392 och II: 497 framhållas att lagtextens avfattning knappast giver belägg för den av motionärerna framförda åsikten, att här skulle vara fråga om en bevisbörderregel. Lagtexten kan icke gärna läsas på annat sätt än att det skall ankomma på domstolen att bedöma, huruvida en ådagalagd oaktsamhet är ringa. Den tilltalade behöver ej ens göra invändning därom. Här som eljest blir det åklagarens sak att visa, att straffbar oaktsamhet föreligger. Såsom departementschefen framhållit innebär stadgandet icke någon nyhet. Motsvarande regel återfinnes i 1951 års lag om trafikbrott samt i 22 kap. 1 § förslaget till brottsbalk (se SOU 1953: 14).

b) att utskottet bort hemställa,

dels att 31—33, 37 och 38 §§ måtte få följande lydelse:

31 §.

Var som uppsåtligen i strid mot föreskrift, som meddelats med stöd av denna lag, förfogar över, undansticker, skadar eller förstör förnödenhet eller annat som föreskriften avser, dömes till dagsböter. Till enahanda straff dömes den som uppsåtligen åsidosätter vad på honom ankommer för att fullgöra föreskrift eller bestämmelse, som meddelats med stöd av 3—8 §§, eller som uppsåtligen underlåter att fullgöra honom enligt 14 eller 15 § åliggande skyldighet.

32 §.

Den som uppsåtligen underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet varom förmäles i 26 §, straffes med dagsböter.

33 §.

Lämnar någon uppsåtligen vid fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 26 § osann uppgift, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter.

37 §.

Var som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att efterkomma anfordran enligt 27 §, dömes till dagsböter.

38 §.

Bryter någon uppsåtligen eller av oaktsamhet mot vad i 29 § är stadgat, dömes, där han ej för brottet är underkastad ansvar enligt allmän strafflag, till dagsböter.

dels att 34 § och andra stycket i 36 § måtte utgå ur förslaget.

C. *beträffande särskilda delar av förslaget till allmän ransoneringslag.*

vid 1 §.

Under åberopande av vår reservation vid 1 § i förslaget till allmän förfogandelag anser vi, att 1 § bort ha följande lydelse:

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 2—5 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra stycket.

Vid krigsfara — — — Konungen upphävt.

Föreskrift enligt — — — där anges.

Vid meddelande — — — omständigheterna föranledes.

Under tid — — — 6—46 §§ tillämpas.

vid 3 §.

Vi anser, att det stycke i utskottets yttrande å s. 55, som börjar respektive slutar med orden »I likhet — — — andra världskriget» bör ersättas med följande uttalande:

»I likhet med departementschefen finner utskottet övervägande skäl tala för att fullmaktslagstiftningen bör inrymma befogenhet för Kungl Maj:t att förordna om auktorisation. Utskottet vill dock i detta sammanhang framhålla att auktorisationstvånget, som innebär ett allvarligt avsteg från den allmänna grundsatsen att alla medborgare skall få driva näring på lika villkor, genom utskottets ställningstagande i fråga om under vilka förutsättningar fullmaktslagstiftningen får tillämpas, endast kommer att förekomma då riket befinner sig i krig eller krigsfara. Vidare bör anmärkas att departementschefens förslag innebär ett framsteg i förhållande till hittills tillämpad praxis, eftersom Kungl. Maj:t icke får delegera sin befogenhet att utföra auktorisation på underordnade myndigheter, något som ganska ofta skedde under andra världskriget.»

vid rubriken »Om särskilda avgifter» samt 4—7 §§.

Vi anser,

a) att de stycken i utskottets yttrande å s. 56 och 57, vilka börjar respektive slutar med orden »Också förslaget — — — andra synpunkter», »Till en — — — uttaga prisutjämningsavgift», »Såsom departementschefen — — — andra åtgärder» och »På grund — — — avsnitt hemställts», bör ersättas med följande uttalande:

»Förslaget att lämna Kungl. Maj:t fullmakt att i försörjningspolitiskt syfte uttaga clearing- och prisutjämningsavgifter har rönt gensaga både inom utredningen och av remissinstanser. De framförda invändningarna har varit både av principiell art och av mer allmän natur. Sålunda har framhållits att dylika avgifter i mångt och mycket är att jämställa med tullar varför det nu förordade förslaget syntes betänkligt med hänsyn till vad som stadgas i 60 § regeringsformen om riksdagens befogenhet att bestämma tullar. Vidare befaras införandet av prisutjämningsavgifter lätt vara ägnat att medföra så allvarliga handelspolitiska konsekvenser att det redan ur denna syn-

punkt vore angeläget att riksdagen kunde medverka vid beslut härom. Även rättssäkerhetssynpunkter har anförts som skäl för att riksdagen bör medverka vid beslut om införande av här ifrågavarande avgifter.

Utskottet vill för egen del framhålla att uttagandet av clearing- och prisutjämningsavgifter icke kan anses vara en uppgift som genom en fullmaktslag bör överlämnas till Kungl. Maj:t. Sambandet mellan skatter och tullar å ena och clearing- och prisutjämningsavgifter å andra sidan är så intimt att det skulle inge starka betänkligheter att underlåta att i varje särskilt fall inhämta riksdagens samtycke för uttagande av dylika avgifter.

På grund av det anförda får utskottet tillstyrka bifall till det i motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497 i denna del framställda förslaget.»

b) att utskottet bort hemställa att rubriken »Om särskilda avgifter» jämte 4—7 §§ måtte utgå ur förslaget.

vid 24—30, 32—34 och 38 §§.

Under återopande av vår reservation vid 31—34 och 36—38 §§ i förslaget till allmän förfogandelag anser vi, att utskottet bort hemställa

dels att 24—29, 33, 34 och 38 §§ måtte erhålla följande lydelse:

24 §.

Var som uppsåtligen saluhåller, mot vederlag utbjuder, överlåter, förvärvar, använder eller ur sin rörelse uttager förnödenhet i strid mot föreskrift eller villkor, som meddelats med stöd av 2 §, dömes till dagsböter. Till enahanda straff dömes den som uppsåtligen frambringar, tillverkar, bereder eller använder eller yrkesmässigt köper eller säljer förnödenhet i strid mot föreskrift enligt 3 §.

25 §.

Lämnar någon uppsåtligen i ärende om utfående eller återkallande av ransoneringsbevis eller i ärende om tillstånd som i 3 § sägs till myndighet eller dess ombud osann uppgift, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter.

26 §.

Var som uppsåtligen bryter mot vad i 13—15 §§ sägs eller obehörigen förskaffar sig eller annan ransoneringsbevis, dömes, även om beviset är falskt, till dagsböter.

27 §.

Den som, sedan för honom utfärdat ransoneringsbevis återkallats, uppsåtligen använder beviset för förvärv av förnödenhet eller som uppsåtligen obehörigen begagnar för annan utfärdat ransoneringsbevis, dömes till dagsböter.

28 §.

Den som uppsåtligen underlåter att fullgöra uppgiftsskyldighet varom förmåles i 19 §, straffes med dagsböter. Till samma straff dömes den som uppsåtligen underlåter att i anteckningar som i 19 § sägs införa uppgift,

som bort i sådana anteckningar införas, där underlåtenheten innebär fara i bevishänseende.

29 §.

Lämnar någon uppsåtligen vid fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 19 § osann uppgift eller inför någon uppsåtligen osann uppgift i sådana anteckningar som avses i 19 §, dömes, där åtgärden innebär fara i bevishänseende, till dagsböter.

33 §.

Var som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att efterkomma anfordran enligt 20 §, dömes till dagsböter.

34 §.

Bryter någon uppsåtligen eller av oaktsamhet mot vad i 22 § är stadgat, dömes, där han ej för brottet är underkastad ansvar enligt allmän strafflag, till dagsböter.

38 §.

Den som uppsåtligen saluhåller, överlåter eller använder förnödenhet i strid mot förbud varom förmäles i 36 §, dömes till dagsböter.

Är brott som i första stycket avses med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall dömas till fängelse eller straffarbete i högst två år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen avsett betydande myckenhet av förnödenhet.

Förövas gärning som i första stycket sägs av oaktsamhet och är ej oaktsamheten med hänsyn till omständigheterna att anse som ringa, straffes med dagsböter.

dels att 30 § samt andra stycket i 32 § måtte utgå ur förslaget.

II. vid utskottets hemställan under C.

Vi anser,

a) att det stycke i utskottets yttrande å s. 39, som börjar respektive slutar med orden »Slutligen har — — — denna del», bort ha följande lydelse:

»I motionerna I: 392 och II: 497 har yrkats att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående särskild fullmaktslagstiftning beträffande import- och exportregleringar. Motionärerna åberopar bl. a. att någon fast praxis, innebärande att Kungl. Maj:t, såvitt syftet ej är protektionistiskt, äger vidtagna erforderliga ingripanden icke torde föreligga. I den mån en sådan praxis kan urskiljas kan det väl ifrågasättas om den är förenlig med regeringsformen. I varje fall innebär det, med den grundläggande betydelse som utrikeshandelns reglering numera fått för vårt ekonomiska liv, en äventyrlig rubbning av den konstitutionella jämvikten att utestänga riksdagen från allt inflytande på detta område. Utskottet vill, i likhet med motionärerna och under hänsynstagande till att praktiska skäl kan åberopas för att utrikeshandeln åtminstone i viss omfattning bör reg-

leras av Kungl. Maj:t, förorda en särskild lagstiftning härom. En dylik lagstiftning som bör utgå från riksdagens principiella medbestämmanderätt kan väl inrymma möjlighet för Kungl. Maj:t att i fall av krig och krigsfara vidtaga omedelbara ingripanden, ehuru det bör ankomma på riksdagen att besluta inom vilka gränser, för vilka syften och på vilket sätt Kungl. Maj:t må stadga import- och exportförbud. Utskottet får alltså tillstyrka bifall till motionerna I: 392 och II: 497 i denna del.»

b) att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående särskild fullmaktslagstiftning om import- och exportreglering.

III. vid utskottets hemställan under D.

Vi anser, att det stycke i utskottets yttrande å s. 74, som börjar respektive slutar med orden »Vid denna — — — dessa tillämpas», bort ha följande lydelse:

»Utskottet vill i anledning av det i motionerna I: 392 och II: 497 framförda yrkandet om utredning angående möjligheterna att skapa ett särskilt, av riksdagen utsett organ för medverkan vid tillämpningen av de blivande förfogande- och ransoneringslagarna framhålla, att då dylik medverkan från riksdagen knappast kan bli aktuell, då riket befinner sig i krig eller krigsfara, och utskottet i annat sammanhang avstyrkt departementschefens förslag om att lagstiftningen skall kunna tillämpas i fredstid, synes motionernas syfte i huvudsak redan ha tillgodosetts.»

IV. vid utskottets hemställan under E.

Vi anser, att det stycke i utskottets yttrande å s. 102, som börjar respektive slutar med orden »Handläggningen av — — — Kungl. Maj:t», bör ersättas med följande uttalande:

»Handläggningen av hithörande ärenden bör självfallet ske under betryggande former. Det är därför naturligt, att näringsidkaren skall beredas tillfälle att yttra sig innan ärendet slutligen avgöres. Enligt utskottets mening är det dock icke erforderligt att intaga uttrycklig bestämmelse härom i lagen. Utskottet anser emellertid, att ytterligare garantier för den enskildes rättsskydd skulle skapas om vid ärenden angående handels- och användningsförbud en person, som förvaltat domarämbete, finge deltaga.

Utskottet anser således, i likhet med vad som hävdas i motionerna I: 391 och II: 499, att Kungl. Maj:t i instruktionerna för vederbörande försörjningsorgan bör intaga föreskrift om att i behandlingen av dessa ärenden skall deltaga en person, som förvaltat domarämbete.»

Innehållsförteckning.

Kungl. Maj:ts proposition	1
Förslag till allmän förfogandelag	2
Förslag till allmän ransoneringslag	12
Förslag till lag angående tillägg till lagen den 27 november 1953 (nr 688) om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslagen)	21
Förslag till lag om ändring i rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583)..	22
Motioner (I: 346 och II: 451, I: 391 och II: 499, I: 392 och II: 497, II: 496, II: 498)	24
A. Inledning	25
Krislagstiftningen under världskrigen och tiden närmast efter dem	25
Utredning angående ändrad krislagstiftning	26
B. Propositionens huvudsakliga innehåll	28
C. Allmänna grunder för en ny lagstiftning	30
I. Behovet av fullmaktslagar under krisförhållanden	30
Propositionen	30
Motionerna I: 346 och II: 451	36
Motionerna I: 392 och II: 497	36
Utskottet	36
II. Intressen som skall tillgodoses genom lagstiftningen	39
Propositionen	39
Motionerna I: 346 och II: 451	41
Utskottet	41
III. Lagstiftningens omfattning	42
Propositionen	42
Motionerna I: 391 och II: 499	54
Motionerna I: 392 och II: 497	54
Utskottet	54
IV. Faktiska betingelser för lagstiftningens tillämpning	57
Propositionen	57
Motionen II: 498	65
Motionerna I: 346 och II: 451	66
Motionerna I: 392 och II: 497	66
Motionerna I: 391 och II: 499	66
Motionen II: 496	66
Utskottet	67
V. Giltighetstid och formella förutsättningar för lagstiftningens tillämpning	69
Propositionen	69
Utskottet	71
VI. Riksdagens medverkan vid tillämpning av lämnade fullmakter	72
Propositionen	72
Motionerna I: 392 och II: 497	73
Utskottet	73
VII. Ersättningsgrunder vid förfoganden enligt en allmän förfogandelag..	74
Propositionen	74

	Motionerna I: 346 och II: 451	81
	Motionerna I: 392 och II: 497	81
	Utskottet	82
VIII.	Om beaktande av enskilds intresse vid försörjningsregleringar m. m.	83
	Propositionen	83
	Motionerna I: 391 och II: 499 samt I: 392 och II: 497	88
	Motionerna I: 346 och II: 451	88
	Utskottet	88
IX.	Om formerna för bestämmande av ersättning enligt en fullmaktslagstiftning	89
	Propositionen	89
	Utskottet	92
X.	Delegation av Kungl. Maj:ts befogenheter	92
	Propositionen	92
	Motionerna I: 346 och II: 451	93
	Utskottet	93
XI.	Uppgiftsskyldighet m. m.	93
	Propositionen	93
	Utskottet	94
XII.	Straff och andra påföljder m. m.	94
	Propositionen	94
	Motionerna I: 392 och II: 497	99
	Motionerna I: 346 och II: 451	99
	Motionerna I: 391 och II: 499	100
	Utskottet	100
D.	Specialmotivering	103
	Förslaget till allmän förfogandelag	103
	9 §	103
	12 §	103
	40 §	103
	Förslaget till allmän ransoneringslag	104
	3 §	104
	6 §	104
	41 §	105
E.	Övriga lagförslag	105
F.	Utskottets hemställan	105
	Reservationer	109